Miguel de Unamuno (1864-1936) – poet, filozof și dramaturg spaniol, unul dintre primii existențialiști care s-au opus dogmatismului și încadrării în anumite tipare sociale. A fost profesor de greacă și apoi rector între 1900 și 1914 al Universității din Salamanca. Din 1924 a fost exilat în insula Fuerteventura din arhipelagul Canare, iar apoi s-a stabilit în Franța. După revenirea sa în Spania în 1930 a fost repus în drepturi, fiind numit rector perpetuu al Universității din Salamanca (1934) și ulterior cetățean de onoare al țării (1935).

Eseuri filosofice: *Vida de don Quijote y Sancho* (*Viața lui Don Quijote și Sancho*, 1905); *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos* (*Despre sentimentul tragic al vieții la oameni și la popoare*, 1913); *La agonía del cristianismo* (*Agonia creștinismului*, 1925). **Poezii**: *De Fuerteventura a Paris* (1925); *El Cristo de Velázquez* (*Cristul lui Velázquez*, 1920). **Romane și volume de povestiri**: *Paz en la guerra* (*Pace în război*, 1897); *Amor y pedagogia* (*Dragoste și pedagogie*, 1902); *Niebla* (*Negura*, 1914); *Abel Sánchez o la historia de una pasión* (*Abel Sánchez sau istoria unei pasiuni*, 1917); *La tía Tula* (*Mătușa Tula*, 1921); *Andanzas y visiones* (*Drumeții prin Spania*, 1922); *Como se hace una novela* (*Cum se face un roman*, 1926), *Diario íntimo* (*Jurnal intim*, 1999).

Miguel de Unamuno, *Tres novelas ejemplares y un Prólogo*, Alianza Editorial Madrid

Această ediție a fost publicată prin intermediul UTE KÖRNER Literary Agent

© Herederos de Miguel de Unamuno

© 2001 by Editura POLIROM, pentru prezenta ediție

Editura POLIROM

B-dul Copou nr. 4, Iași, P.O. BOX 266, 6600

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7

http://www.polirom.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:

UNAMUNO, MIGUEL DE

Trei nuvele exemplare și un Prolog / Miguel de Unamuno; trad. din lb. spaniolă, tabel bio-bibliografic și postfață de Ioana Zlotescu – Iași: Polirom, 2001

168 p., 18 cm (Biblioteca Polirom)

Tit. orig. (spa): *Tres novelas ejemplares y un Prólogo*

ISBN : 973-683-702-5

Zlotescu, Ioana (trad.; postf.)

21.134.2-32=135.1

Printed in ROMANIA

Miguel de Unamuno

Trei nuvele exemplare și un Prolog

Traducere din limba spaniolă,
tabel bio-bibliografic și postfață de
Ioana Zlotescu

POLIROM
2001

Cîte ceva din viaţa prea plină a lui Don Miguel de Unamuno

(Notă bio-bibliografică)

1864 – la 29 septembrie se naşte la Bilbao cel de-al treilea fiu al comerciantului don Felix de Unamuno şi al soţiei sale, doña Salomé de Jugo.

1874 – februarie-mai: băiatul pe nume Miguel trăieşte împreună cu oraşul său zilele de luptă ale liberalilor de aici împotriva *carliştilor* care asediază oraşul.

1880-1883 – ani de studii (Literele şi Filozofia) la Madrid. Atmosfera intelectuală marcată de influenţa krausiştilor – raţionalişti în religie şi liberali în politică – îl transformă pe tînărul Miguel, credincios fervent, pînă într-atît încît în 1881 trece printr-o profundă criză religioasă: se îndoieşte de adevărul credinţei... „...tot căutînd să aflu îndărătul textelor catolice spiritul creştinesc, catolicul practicant şi fervent care fusesem înceta puţin cîte puţin să mai existe... am renunţat dintr-o dată să mai merg la liturghie. Şi atunci m-am lansat într-o cursă vertiginoasă prin filozofie. Am învăţat nemţeşte citindu-l pe Hegel... Şi astăzi cred că fondul gîndirii mele este hegelian. Pe urmă m-am îndrăgostit de

Spencer; dar întotdeauna interpretîndu-l într-o manieră hegeliană...".

20 iunie 1884 – Miguel de Unamuno își susține teza de doctorat intitulată *Critica problemei despre originea și preistoria rasei basce*, obținînd calificativul maxim (*sobresaliente*).

1884-1888 – ani de activitate în Bilbao: este profesor de latină, psihologie, logică și etică la Colegiul San Antonio; proiectează un dicționar basco-castilian; se familiarizează cu norvegiana și daneza, fapt care îi trezește interesul pentru lecturi în original din Ibsen și Kierkegaard; debutează nesemnificativ în literatură. Colaborează la ziarul *Lupta claselor*. În formarea personalității sale se resimte influența mamei (tatăl murise de mult) și a logodnicei sale din Guernica, Concha Lizárraga, pe care o iubea de la doisprezece ani.

1889 – cunoaște Italia („Port în minte Roma, întipărită în fantezia mea; port Neapole în ochi, orașul întipărit în pupile; te port Florența, infiltrată în spirit și în suflet") unde începe să-i iubească pe Dante și pe Leopardi (îi va iubi mereu); trece apoi în Franța – Marsilia, Lyon, Parisul în plină Expoziție Universală.

1 iunie 1891 – Miguel de Unamuno obține prin concursul susținut la Madrid, înfrîngîndu-l pe Angel Ganivet, catedra de greacă a Universității din Salamanca; la 13 iunie Unamuno pășește pentru prima dată în vechea și celebra universitate și astfel se deschide una dintre marile pagini ale existenței sale: „De cîte ori vă vorbesc despre mine, despre Spania mea sau despre orice

altceva, vă vorbesc de fapt despre ea", spune Unamuno referindu-se la „acel oraş pe nume Salamanca, pădure de pietre sculptate, în care abia de simţi scurgerea timpului".

1895 – publică în revista *La España moderna* eseurile care alcătuiesc lucrarea *En torno al casticismo: Esenţa Spaniei* (am tradus astfel titlul urmînd traducerea în limba franceză – care redă perfect sensul lucrării – realizată de Marcel Bataillon). Lucrarea reprezintă, aşa cum afirmă istoricul literar Valbuena Prat: „O adevărată teorie bazică a atitudinii care defineşte *generaţia de la 1898*, înrădăcinată în tradiţia spaniolă. Aici, viziunea Castiliei... a defectelor actuale ale Spaniei, precum şi impulsurile de renovare posibilă definesc un Unamuno mai degrabă creator decît destructor, mai degrabă susţinător al Spaniei eterne decît critic negativ".

1896-1897 – Unamuno trece din nou printr-o teribilă criză religioasă (inversă celei-lalte). Meningita tuberculoasă de care suferă Raimundo (ultimul lui băiat, născut de curînd) i se pare lui Unamuno o pedeapsă divină pentru pierderea credinţei, atunci, în 1881. Într-o noapte de martie a anului 1897 se trezeşte în el, definitiv, *angoasa* (*„la congoja"*) agonică a veşnicei sale disperări. La plînsul lui nestăpînit, soţia sa, Concha, sfîşiată de milă îl strigă: „Copilul meu!"; acel strigăt îl va urmări pe Unamuno toată viaţa, sugerîndu-i întotdeauna dubla semnificaţie a femeii adevărate, în primul rînd mamă, precum şi a bărbatului adevărat, în

primul rînd copil al femeii sale. (Nu este greu de urmărit această idee în mai toate lucrările lui Unamuno. Personajele sale cele mai puternice vor fi femeile care sînt sau vor să fie mame.)

1897 – apare romanul *Paz en la guerra* (*Pace în război*) care relatează asediul oraşului Bilbao de către carlişti: „Am pus în el mult din sufletul meu şi am încercat să pun sufletul castei mele basce". Pentru R. Gullón, romanul acesta reprezintă „o ciudată deplasare de la istorie la intraistorie, de la zgomotos la silenţios, de la bătăliile în cîmp deschis la luptele din incinta închisă a sufletului".

1900 – traduce *Brand*, de Ibsen.

30 octombrie 1900 – don Miguel de Unamuno este numit rector al Universităţii din Salamanca. „Feriţi-vă să adăpostiţi în sufletul vostru invidia şi trufia", sînt cuvintele cu care îşi încheie Unamuno discursul adresat studenţilor.

1900-1914 – ani grei de luptă cu cei care urmăresc destituirea lui; polemici cu Ramiro de Maetzu şi Ortega y Gasset; ani decisivi şi fructuoşi pentru filozoful-scriitor care este Miguel de Unamuno. Astfel, în:

1902 – apare romanul *Amor y pedagogia* (*Dragoste şi pedagogie*), o ironie la adresa pozitivismului închistat, simbolizat prin don Avito Carrascal, care vrea să facă din fiul lui un geniu, urmînd tot soiul de calcule şi reţete ştiinţifice. Eşecul lui e tragicomic (se reliefează umorul sarcastic, uneori grosolan, al lui Unamuno).

1905 – *Vida de don Quijote y Sancho (Viaţa lui Don Quijote şi Sancho)*, eseu prin care încorporează „mitul hispanic, Spaniei timpului său" (Valbuena-Prat). Unamuno vrea să demonstreze pasionat şi pasionant valoarea practică a quijotismului, „doctrină a cunoaşterii" bazată pe credinţa într-un ideal şi care înseamnă pentru individ salvarea de neant prin elevaţie interioară, iar pentru Spania o posibilă atitudine erotică menită să-i redea trecuta ei grandoare.

1907 – apare volumul *Poesias*; neliniştea mistică şi existenţială, precum şi sensibilitatea care caută să capteze sufletul Spaniei sale prin viziunea transfigurată a peisajului, caracteristice operelor în versuri ale lui Unamuno, se conturează încă din acest prim volum. Versurile încărcate de esenţă şi gînd demonstrează crezul lui Unamuno, opus modernismului, şi anume că „ceva ce nu e muzică e poezia".

1912 – Unamuno scrie prologul traducerii spaniole a *Esteticii* lui Croce. Relaţia epistolară dintre ei se va menţine vreme îndelungată.

1913 – Apare eseul *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos* (*Despre sentimentul tragic al vieţii la oameni şi la popoare*), care, după cum susţine V. Prat este „cea mai filozofică dintre scrierile lui Unamuno... Ideea de Dumnezeu este, pentru autor, nu cauza, ci consecinţa acelui instinct de nemurire a sufletului".

De asemenea, apar în volum unic piesele de teatru *La Venda; La princesa doña Lambra* (*Cu ochii legaţi; Prinţesa dona Lambra*).

Şi în piese, Unamuno renunţă complet la acţiunea exterioară. În privinţa tensiunii dramatice realizate prin înfruntarea unor euri tragice, pe un fundal lipsit de decor se poate face o apropiere cu teatrul antic, pe care Unamuno îl cunoştea atît de bine din lecturi în original şi chiar traduceri proprii. Dar nici una dintre piesele sale nu se va bucura de succes de public, nici în aceşti ani şi nici mai tîrziu.

1914 – Cei care au urmărit destituirea lui din funcţia de rector reuşesc, în sfîrşit. La 30 august Miguel de Unamuno este destituit din această funcţie de către ministrul Instrucţiunii Publice, Bergamin. Motivele precise ale acestui act Unamuno nu le va şti cu precizie niciodată; rectorul Universităţii din Salamanca iritase Madridul prin toată atitudinea sa liberală, concretizată şi prin aderarea lui spirituală la Liga Educaţiei Politice, întemeiată de Ortega y Gasset şi care număra, printre cei 99 de membri efectivi, nume ca: Manuel Azaña, Ramiro de Maetzu, Antonio Machado, Pedro Salinas... Dar ceea ce iritase probabil în cel mai înalt grad ministerul fusese alegerea, la 22 martie 1914, ca senator al Universităţii din Salamanca, a lui Luis Maldonado în locul candidatului oficial al guvernului.
Ecourile destituirii lui Unamuno au fost uriaşe. Un amănunt doar: Torralva, directorul ziarului *El socialista* (*Socialistul*) îi scrie lui Unamuno o scrisoare de solidaritate arătîndu-i că, în pofida noului Unamuno „cel al teologiei sociale şi a metafizicii personale", atît de diferit de tînărul Unamuno

fost colaborator al ziarului *Lupta claselor*, coloanele ziarului *El socialista* îi sînt puse la dispoziţie, „în apărarea dreptăţii călcate în picioare pe care o simbolizaţi".

Unamuno reprezintă acum, fără îndoială, intelectualitatea liberală, preocupată de viitorul cultural al ţării, pradă unui sistem nedrept, orb şi surd la nevoile sale reale, în frunte cu un rege incapabil (Alfons al XII-lea).

În aceste condiţii de zbucium complex – războiul naţional (mişcările subterane din Spania), şi individual (destituirea) – apare în acelaşi an 1914 romanul neliniştii existenţiale care este *Niebla (Negura)*; reprezintă cristalizarea deplină a concepţiei lui Unamuno despre roman şi personajul de roman. Falsa autonomie (pirandelliană – dar Pirandello nu scrisese încă *Şase personaje în căutarea unui autor*) a personajului faţă de autor, demonstrează tragicul existenţei umane, un fel de fals autonomă.

1914-1923 – Destinul lui Unamuno se întretaie şi mai precis cu frămîntările politice ale Spaniei. Anii aceştia reprezintă pentru el, aşa cum spune unul dintre biografii săi, Emilio Salcedo, „timpul omagiilor, dar şi al ofenselor". Astfel, este solicitat să colaboreze la săptămînalul *España* condus de Ortega y Gasset, i se publică în semn de omagiu şapte volume de eseuri (1916), este numit membru al Comitetului de Onoare al Ligii Antigermanofile din Barcelona, republicanii din Vizcaya precum şi socialiştii din Madrid îl aleg candidat la alegerile de deputaţi din 1920 etc.; pe de altă parte, în

septembrie al aceluiaşi an, este condamnat de către tribunalul din Valencia la şaisprezece ani de închisoare pentru „injurii" aduse regelui (Unamuno cere revizuirea condamnării şi rămîne într-o stare de libertate provizorie – de fapt chestiunea se va clasa). Condamnarea stîrneşte indignarea opiniei publice; în revista *El Sol*, scriitorul Pérez de Ayala scrie: „Datoria lui don Miguel este să gîndească, şi anume cu glas tare. A fost condamnat pentru că şi-a îndeplinit datoria aşa cum se cuvine"; Federaţia Universitară din Argentina îi trimite un mesaj de solidaritate.

Ecourile literare ale acestor ani frămîntaţi vor fi:

1917 – romanul: *Abel Sánchez o la historia de una pasión* (*Abel Sánchez sau istoria unei pasiuni*); este vorba de invidia colorată de ură. La întrebarea unui american dacă a fost influenţat în compunerea romanului de către piesa *Cain* a lui Byron, Unamuno răspunde: „Eu nu mi-am scos ficţiunile... din cărţi, ci din viaţa socială pe care o simt şi care mă face să sufăr şi de care mă pătrund".

1920 – Apare poemul *El Cristo de Velázquez* (*Cristul lui Velázquez*) meditaţie tulburătoare în faţa tabloului lui Velázquez din Muzeul Prado. Criticul José Maria de Cossio consideră acest poem „cel mai important poem religios scris în limba castiliană de la secolele de aur încoace". Mai apar şi *Trei nuvele exemplare*.

1921 – Apare romanul *La tía Tula* (*Mătuşa Tula*) în care, după cum spune Gullón, se unesc „tema maternităţii spirituale cu tema maternităţii ca deghizare a voinţei posesive".

1922 – Apare filozofica şi poetica sa carte de călătorii prin Spania: *Andanzas y visiones españolas* (*Drumeţind prin Spania*). În prolog, Unamuno – cel care evită descrierea de peisaje în romane, peisajul neputînd fi în acest caz decît un adaos exterior dramei interioare (argument justificator al lui Unamuno) – de data aceasta invită cititorul să caute în noua carte peisajul „în sine şi pentru sine".
Evenimentele se precipită în Spania. Generalul Primo de Rivera instaurează dictatura în ţară.

1923 – „Mă sufoc, mă sufoc în această cloacă şi mă doare Spania în miezul sufletului meu... A fi liberal acuma înseamnă să rabzi, cu căluşul în gură, şi să-ţi pregătească saliva, pentru a scuipa apoi adevărul acestei adunări degradate...", scrie Unamuno unui prieten din Argentina îndată după instaurarea dictaturii. Guvernul află de scrisoare; dacă la aceasta mai adăugăm şi conferinţa curajoasă ţinută de Unamuno la Bilbao, precum şi articolul veninos la adresa lui, publicat în *La gaceta regional*, în care este acuzat de a fi atacat religia creştină, Inchiziţia, „divina autoritate a lui Dumnezeu" şi pe rege, se înţelege actul arbitrar care va urma:

20 februarie 1924 – Direcţia Generală a Siguranţei îl destituie pe Unamuno din funcţia de prorector al Universităţii din Salamanca şi din cea de decan al Facultăţii de Litere şi Filozofie, condamnîndu-l în acelaşi timp la exil în insula Fuerteventura din arhipelagul Canare. Primo de Rivera îl acuză de „repetată neglijenţă în îndeplinirea datoriilor

profesionale" şi de „campanie activă instituită împotriva Consiliului Militar şi a Regelui...".

La plecarea din Salamanca, pe drumul exilului, don Miguel este condus de o mulţime emoţionantă de studenţi, muncitori, intelectuali. Tuturor le spune pe peron, înainte de plecarea trenului spre Madrid: „Am să mă întorc, şi nu cu libertatea mea, care nu valorează nimic, ci cu a voastră".

4 iulie 1924 – Primo de Rivera decide graţierea lui Unamuno; acesta însă, care se şi îmbarcase în secret pe goeleta „L'Aiglon", pusă la dispoziţia lui de către Henry Duhamey, director al ziarului francez de stînga *Le quotidien*, nu mai renunţă la proiectul de evadare în Franţa şi, deşi liber, pleacă în Franţa într-un exil voluntar şi tenace.

1924-1930 – Ani de exil voluntar şi de luptă împotriva dictaturii din Spania. Zile în şir, Unamuno se plimbă prin Parisul de care nu reuşeşte să se apropie sufleteşte, sfîşiat de dorul de patrie: „Închid ochii ca să te văd". Multe din orele unei zile le petrece în cafeneaua *La Rotonde* stînd de vorbă cu alţi spanioli exilaţi. La acest zbucium asistă prietenii lui – Georges Duhamel, Blasco Ibáñez, Jean Cassou şi Mathilde Pomés (ultimii doi, traducătorii în limba franceză a *Nuvelelor exemplare*). Fugitiv, îi cunoaşte pe Rainer Maria Rilke (în casa lui Duhamel) şi pe Paul Valéry (cu ocazia celui de-al treilea congres al Pen-Clubului). Este înconjurat de multă curiozitate, uneori chiar de afecţiune, dar sufletul lui e singur şi trist, sfîşiat de bătrîneţea care se apropie. La o

şedinţă a Societăţii de Studii Latine ţinută la Paris în 1925, îl vede Iorgu Iordan care sesizează, în succinta creionare fizică pe care i-o face în articolul citat în postfaţă, izolarea lui: „Mic şi puţintel la trup, şedea pe un scaun cu mîinile la piept, ca un şcolar cuminte, tăcut şi complet străin faţă de tot ce-l înconjura...".

Rod al frămîntărilor sale interioare sînt:

1925 – *De Fuerteventura a Paris*, versuri de „satiră vibrantă, politică, biciuind sîngeros Dictatura – Unamuno e frate, aici, cu Juvenal şi cu Quevedo – precum şi o emoţionantă expresie a singurătăţii şi tristeţii exilului", cum le defineşte Valbuena Prat.

În acelaşi an, apare în ediţie franceză *La agonía del cristianismo* (*Agonia creştinismului*); punctul de pornire al acestui eseu a fost cel plănuit de Unamuno cu titlul *Abisag, la sunamita*, povestea tinereî şi îndrăgostitei soţii a bătrînului rege David, care cu toată iubirea ei nu l-a putut izbăvi de moarte. „Şi ce era oare iubirea ei? Era credinţă? Era speranţă?" Abisag reprezintă un simbol pentru Unamuno: agonia – lupta între speranţă şi disperare; creştinismul nu este altceva decît fructul agoniei, al agoniei lui Isus pe cruce, al Mariei Îndurerate, cultul luptei pentru credinţă.

Nemaisuportînd Parisul, Unamuno pleacă în august la Hendaya, la frontiera spaniolă. Aici reia lucrul la versurile sale din *Romancero del destierro* (*Romanţe din exil*), care vor apărea în 1928 la Buenos Aires.

Lucrarea, care redă pregnant neliniştile lui Unamuno din perioada exilului voluntar de la Paris, apare în:

1926 – şi se intitulează *Como se hace una novela* (*Cum se face un roman*); prima ediţie apare în franceză, în traducerea lui Cassou. Este un tulburător roman în care autobiografia agonică a acelor ani se împleteşte cu povestea halucinantă a eroului agonist – tot Unamuno – frămîntat de nelinişti şi de groaza morţii. Lucrarea pare să fie şi un ecou al lecturii făcute de Unamuno a „teribilei *Peau de chagrin* a lui Balzac", roman pe care, spune Unamuno: „l-am devorat aici, în Paris, cu o *angoasă* (*angustia*) crescîndă...".

Şi cînd, în februarie 1930, după ce în ianuarie căzuse de la putere Primo de Rivera, Unamuno este repus în drepturile sale, el se hotărăşte să se întoarcă în Spania. Gregorio Marañon îi trimite o scrisoare – mesaj de salut – în care spune că unul dintre păcatele cele mai grele ale dictaturii „...care tocmai a murit – de moartea care i se cuvenea, cea mai urîtă dintre morţi, moartea civilă... a fost fără îndoială persecutarea lui don Miguel de Unamuno... Nimeni n-a suferit în exil atîta cît a suferit acest spaniol, atît de drag nouă. Dar despre nici un alt exilat nu se poate spune că dorul lui din depărtări a fost atît de fecund ca al lui, pentru patria sa".

9 februarie 1930 – Ora cinci după-amiază: Miguel de Unamuno păşeşte singur, cu profunda lui emoţie, pe podul internaţional de la Irún, cale deschisă spre Spania.

Spania înseamnă acum lupta pentru Republică. Don Miguel se avîntă din plin în luptă, dar atunci cînd se va naşte Republica

el nu o va mai înţelege – o dorea utopică, ideală.

27 aprilie 1931 – Republica sub preşedinţia lui Alcalá Zamora îi oferă funcţia de preşedinte al Consiliului Instrucţiunii Publice. Înainte fusese reales rector al Universităţii din Salamanca. În iunie este votat ca deputat în Parlament (Cortes Constituyentes).
Dar Unamuno nu este făcut pentru o activitate politică realistă. El visează la „Maiestatea-sa, Spania", iluminată de „Dumnezeu, Domnul nostru".
Cu toată dezamăgirea pe care o produce Republicii prin aceste aspiraţii ale sale, ţara continuă să-l venereze ; i se oferă locul răposatului Manuel de Sandoval în Academia spaniolă.

1934 – Alcalá Zamora semnează decretul prin care Unamuno este numit rector perpetuu al Universităţii din Salamanca.

15 aprilie 1935 – Onoarea pe care i-o acordă Republica culminează în această zi, cînd preşedintele Republicii semnează decretul prin care don Miguel de Unamuno y Jugo este numit cetăţean de onoare al ţării.
De asemenea, este propus pentru Premiul Nobel pe anul 1936. În străinătate este numit doctor *honoris causa* al Universităţii din Grenoble şi al celei din Oxford.
S-ar părea că i s-au împlinit toate visurile. Dar Unamuno este profund nefericit. Ca întotdeauna, neliniştit, sufletul lui este cuprins de îndoială faţă de Republică, faţă de Dumnezeu şi faţă de sine însuşi. O mărturie a acestei suferinţe interioare a celui ce nu mai poate crede în nimic, dar

care se depăşeşte pe sine pentru binele semenilor, este romanul *San Manuel Bueno, mártir* (1933).

Doar cunoscîndu-i viaţa – agonie neîntreruptă pentru izbăvirea lui şi a Spaniei – şi înţelegîndu-i sinceritatea aspiraţiilor, chiar mistice sau utopice, numai aşa, înclinarea lui către mişcarea franchistă, în 1936, îndată după izbucnirea războiului civil, poate să nu pară o trădare a idealurilor sale contopite la un moment dat cu cele ale Republicii. O dovadă a sincerităţii sale cinstite şi nefericite este că atunci cînd realizează brutalitatea anilor care vor veni, în plină reuniune universitară, alături de el fiind generalul Millán Astray şi soţia lui Franco, Unamuno se ridică să vorbească despre „incivilitatea" războiului civil care a izbucnit, „ura împotriva inteligenţei".

Părăsit de republicani, suspectat şi de adepţii noului regim, destituit din funcţia de rector, părăsit şi de soţia lui de o viaţă întreagă, care murise în 1935, don Miguel de Unamuno moare solitar, neînţeles şi neînţelegător, la 31 decembrie al anului 1936, în casa vieţii şi visurilor sale din Salamanca...

Ioana Zlotescu

Prolog

I

Trei *romane*[1] exemplare şi un prolog! La fel de bine aş fi putut înscrie pe coperta acestei cărţi *Patru romane exemplare*. Patru? De ce? Pentru că şi prezentul prolog este tot un *roman*. Un roman, să ne înţelegem, şi nu o *nívola*[2]; un roman.

Numele de *nívola*, pe care l-am dat romanului meu – atît de roman! – *Niebla* (*Negura*) şi pe care îl explic de altfel într-una dintre paginile sale, a fost soluţia găsită pentru ai mei... să le spun critici? Bine; fie critici. Şi ei au ştiut să profite de ea, deoarece le favoriza lenea mintală. Lenea mintală, neputinţa de a judeca altfel decît în conformitate cu antecedentele este proprie celor care se consacră îndeletnicirii de critic.

Vom reveni, aici, în acest prolog – roman sau *nívola* – şi nu numai o dată asupra *nívoleriei*. Întrebuinţez atît de des acest „vom reveni" la persoana întîi plural, deoarece noi,

---

1. Libertatea, faţă de titlul original, pe care şi-a luat-o traducătorul schimbînd termenul de nuvelă în *roman* se explică în *Postfaţă*.
2. Vezi *Postfaţa*.

cititorule, adică tu și eu, vom reveni asupra acestor termeni. Iar acum să ne oprim la *exemplare*.

Exemplare? De ce?

Miguel de Cervantes a numit „exemplare" nuvelele publicate după *Don Quijote*-le său, pentru că, după cum ne spune în prologul cărții: „nu există nici una dintre ele din care să nu se poată scoate măcar un exemplu folositor". Ca apoi să continue: „Am încercat să adaug la gloria republicii noastre un altfel de joc de biliard, în care orice mișcare să fie un carambol și astfel toți să se poată bucura de jocul acesta, fără daune pentru suflet sau trup, fiindcă jocurile oneste și plăcute mai degrabă aduc foloase decît pagube". Și mai departe: „Da; fiindcă oamenii nu-și petrec tot timpul în biserică sau în capele și nici nu stau să lucreze toată ziua, mai există și ore de recreare, cînd spiritul frămîntat se odihnește; de aceea împodobim cu pomi aleile, de aceea ne ducem la izvoarele apelor, de aceea aplanăm disputele și cultivăm cu sîrg grădinile". Și Cervantes adaugă: „Îndrăznesc să afirm doar atît: că dacă în vreun anume fel pilda acestor nuvele ar putea să stîrnească în cine le citește vreo poftă rea sau un gînd nesăbuit, mai degrabă mi-aș tăia mîna cu care le-am scris, decît să le dau la lumină; la vîrsta mea nu pot să mai glumesc cu viața de apoi".

Din cele de mai sus putem deduce: întîi, că Cervantes a căutat să fie în nuvelele sale exemplar mai degrabă la modul pe care astăzi l-am numi estetic decît moral, vrînd să ofere

cu ele ore de recreare cînd spiritul frămîntat să se odihnească, şi apoi, că faptul de a le fi numit exemplare a fost o inspiraţie posterioară scrierii lor. Ceea ce este şi cazul meu. Acest prolog este posterior *romanelor* pe care le precedă şi prologheazâ, aşa cum o carte de gramatică este posterioară limbii căreia încearcă să-i stabilească reguli, iar o doctrină morală este posterioară faptelor de virtute sau de viciu pe care încearcă să le explice. Acest prolog este, într-un anumit fel, alt *roman*, *romanul romanelor* mele. Şi mai este în acelaşi timp şi explicarea a ceea ce înseamnă pentru mine *romanele*. Sau, dacă vreţi, *nivolele*.

Şi numesc exemplare aceste *romane*, fiindcă le dau drept exemplu – chiar aşa – exemplu de viaţă şi de realitate, da!

De realitate! De realitate, da!

Agoniştii[1] romanelor mele, adică luptătorii – sau dacă doriţi îi vom numi personaje – sînt reali, teribil de reali, plămădiţi din realitatea cea mai intimă, din cea pe care şi-o dau ei înşişi – şi nu din cea pe care le-ar da-o cititorii – adică realitatea care înseamnă pur şi simplu a vrea să fii sau pur şi simplu a vrea să nu fii.

1. În original *agonistas*; pentru a nu sărăci sensul termenului l-am păstrat şi în traducerea românească, sperînd că înţelesul lui se va desluşi din textul autorului precum şi din postfaţa traducerii.

II

Nu există nimic mai ambiguu decît ceea ce se numește realism în arta literară. Care este oare realitatea realismului?

E adevărat că așa-numitul realism, acest ceva absolut exterior, aparențial, cortical și anecdotic, se referă la arta literară și nu la cea poetică sau de efervescență creatoare. Într-un poem – și cele mai bune romane sînt poeme – într-o creație, realitatea nu este ceea ce criticii numesc realism. Într-o creație, realitatea este o realitate intimă, efervescent creatoare și care ține de voință. Un poet nu-și zămislește făpturile – făpturi vii – cu mijloacele așa-numitului realism. Personajele realiștilor sînt de obicei manechine împodobite și ele se mișcă trase de sfori, avînd în piept un fonograf care repetă frazele adunate pe străzi, de prin piețe și cafenele și puse în mapă de către Maese Pedro[1].

Care este realitatea intimă, realitatea reală, realitatea eternă, realitatea poetică sau efervescent creatoare a unui om? – fie el om în carne și oase, fie dintre cei pe care îi numim fictivi – de fapt e totuna. Fiindcă Don Quijote este tot atît de real ca și Cervantes; Hamlet și Macbeth, ca și Shakespeare... Al meu Augusto Pérez avea poate o dreptate a lui, spunîndu-mi așa cum îmi spunea – mă refer la unele pagini

1. Păpușar de ocazie din romanul *Don Quijote* (partea a II-a, capitolele 26-27).

din romanul meu (atît de roman!) *Negura* – că eu nu eram poate decît un pretext ca povestea lui şi a altora, pînă şi a mea proprie, să vină pe lume.

Ce anume este într-un om mai intim, mai efervescent creator şi mai real?

Aici trebuie să mă refer încă o dată la atît de ingenioasa teorie a lui Oliver Wendell Holmes – din lucrarea sa *The Autocrat of the Breakfast Table*, III – în legătură cu cei trei Ion sau cei trei Toma. Wendell ne spune că atunci cînd stau de vorbă doi, Ion şi Toma, de fapt la conversaţie iau parte şase, care sînt:

Trei Ion...
1. Ion cel real, cunoscut doar de Creatorul său.
2. Ion cel ideal al lui Ion – niciodată cel real şi adeseori foarte deosebit de acesta.
3. Ion cel ideal al lui Toma; niciodată Ion cel real şi nici Ion al lui Ion, ci adeseori deosebindu-se foarte mult de amîndoi.

Trei Toma...
1. Toma cel real.
2. Toma cel ideal al lui Toma.
3. Toma cel ideal al lui Ion.

Adică, ceea ce eşti, ceea ce crezi că eşti şi ceea ce crede despre tine celălalt. Oliver Wendell Holmes discută în continuare valoarea fiecăruia dintre ei.

Dar eu am să iau altă cale decît intelectualistul yancheu Wendell Holmes. Şi spun că, pe lîngă cel care eşti pentru Dumnezeu – dacă

pentru Dumnezeu poți să fii cineva – și cel care ești pentru alții și cel care crezi că ești, mai ești și cel care ai vrea să fii. Acesta, cel care ai vrea să fii este în tine, înăuntrul tău, creatorul, și este cel cu adevărat real. Și ne vom salva sau ne vom pierde prin cel care am vrut să fim și nu prin cel care am fost. Dumnezeu te va răsplăti sau te va pedepsi astfel încît să fii, în eternitatea eternității, cel care ai vrut să fii.

Dar sînt unii care vor să fie și alții care vor să nu fie, atît în cazul oamenilor reali, întrupați în carne și oase, cît și în cel al oamenilor întrupați în ficțiunea romanului sau *nívolei*. Există eroi ai voinței de a nu fi, eroi ai *non-voinței*.

Înainte de a trece mai departe, sînt dator să explic că nu este același lucru să vrei să nu fii, cu să nu vrei să fii.

Există, într-adevăr, patru poziții, dintre care două sînt pozitive: a) a vrea să fii; b) a vrea să nu fii; și două negative: c) a nu vrea să fii; d) a nu vrea să nu fii. Întocmai cum e cu putință: să crezi că există Dumnezeu, să crezi că nu există Dumnezeu, să nu crezi că există Dumnezeu și să nu crezi că nu există Dumnezeu. Și așa cum a crede că nu există Dumnezeu nu este același lucru cu a nu crede că există Dumnezeu, nici a vrea să nu fii nu este același lucru cu a nu vrea să fii. Din cineva care nu vrea să fie cu greu se poate scoate o făptură poetică, de roman; în schimb, din cineva care vrea să nu fie, da, se poate. Iar cel care vrea să nu fie, nu este – desigur – un sinucigaș.

Cel care vrea să nu fie vrea acest lucru fiind.

Cum? Totul vi se pare încîlcit? Apoi dacă vi se pare încîlcit şi dacă nu sînteţi în stare, mai mult decît să înţelegeţi, să simţiţi toate acestea, să le simţiţi cu pasiune şi în mod tragic, nu veţi ajunge niciodată să creaţi făpturi reale şi nici să vă bucuraţi de vreun roman, nici măcar de cel al vieţii voastre. Deoarece, ştiut este că cel care simte bucuria unei opere de artă, o simte pentru că o creează în sine, o re-creează şi se recreează o dată cu ea. De aceea pomenea Cervantes în prologul la *Nuvelele exemplare* de „ore de recreare". Eu unul m-am recreat cu al său *Licenciado Vidriera* recreîndu-l în mine şi recreîndu-mă. Iar acel *Licenciado Vidriera* eram eu însumi.

III

Am stabilit, deci – adică, mi se pare că am stabilit – că omul cel real, *realis*, mai *res*, mai lucru, adică, mai cauză – există numai ceea ce făptuieşte – este cel care vrea să fie sau cel care vrea să nu fie – creatorul. Numai că acesta pe care l-am putea denumi, la modul kantian, numenic, omul acesta volitiv şi ideal – al ideii--voinţă sau forţă – este nevoit să trăiască într-o lume fenomenică, aparenţială, raţională, în lumea aşa-numiţilor realişti. Şi trebuie să viseze viaţa care este vis. De aici, din această ciocnire a oamenilor acestora reali, unii împotriva altora, izvorăşte tragedia şi comedia, romanul şi *nívola*. Dar realitatea este numai cea intimă. Realitatea nu este constituită nici

din recuzită, nici din decor, nici din costume, nici din fundal, nici din mobilier, nici din adnotări, nici din...

Comparaţi-l pe Segismundo[1] cu Don Quijote, amîndoi visători ai vieţii. În viaţa lui Don Quijote nu morile de vînt erau reale, reali erau uriaşii. Morile erau fenomenice, aparenţiale; uriaşii erau numenici, substanţiali. Visul este cel care e viaţă, realitate, creaţie. Însăşi credinţa nu este altceva, după Sfîntul Petru decît substanţa lucrurilor la care se năzuieşte, iar ceea ce se năzuieşte este vis. Iar credinţa este izvorul realităţii, pentru că este viaţă. A crede înseamnă a crea.

Oare *Odiseea*, această epopee care este un roman, şi un roman real, foarte real, devine mai puţin reală atunci cînd ne povesteşte minuni din lumea visului pe care un realist le-ar exclude din arta sa?

IV

Da, cunosc prea bine cîntecul criticilor care s-au legat de *nívola*; romane de teză, filozofice, simbolice, concepte personificate, eseuri în formă dialogată... şi aşa mai departe.

Dar iată: un om, un om real, care vrea să fie sau care vrea să nu fie, este un simbol, iar un simbol se poate preface în om. Ba chiar şi un concept. Un concept poate să devină

1. Personaj din piesa lui Calderón de la Barca, *Viaţa e vis*.

persoană. Cred că ramura unei hiperbole vrea – da, întocmai aşa vrea! – într-o năzuinţă continuă să-şi atingă asimptota, dar nu reuşeşte, şi mai cred că geometrul care ar simţi această vrere deznădăjduită de unire a hiperbolei cu asimptota ei, ne-ar crea această hiperbolă ca pe o persoană, ca pe o persoană tragică. Şi mai cred că elipsa vrea să aibă două focare. Şi cred în tragedia sau în romanul binomului lui Newton. Numai că nu ştiu dacă şi Newton a simţit-o.

Criticii spun despre orice că este sau concept pur, sau personaj de ficţiune!

Te asigur, cititorule, că dacă Gustave Flaubert a simţit, după cum se spune, simptome de otrăvire atunci cînd scria, adică atunci cînd crea romanul Emmei Bovary, roman socotit drept pildă de roman – şi încă roman realist – eu unul, atunci cînd al meu Augusto Pérez gemea în faţa mea – mai bine zis înăuntrul meu – astfel: „Vreau să trăiesc, don Miguel, vreau să trăiesc, vreau să trăiesc..." (în romanul *Negura*) – eu mă simţeam murind.

„Fiindcă Augusto Pérez eşti tu însuţi!..." mi se va spune. Dar nu! E adevărat că toate personajele mele din romane, toţi *agoniştii* creaţi de mine i-am scos din sufletul meu, din realitatea mea intimă – care-i o lume întreagă – ceea ce nu înseamnă însă că ei sînt eu însumi. Fiindcă, la urma urmelor, cine sînt eu însumi? Cine-i cel care semnează Miguel de Unamuno? Este... unul dintre personajele mele, una dintre făpturile mele, unul dintre *agoniştii* mei. Iar acel eu ultim şi intim şi suprem, acel eu

transcendent – sau imanent – cine-i? Dumnezeu știe... Poate că Dumnezeu însuși...

Și vreau să vă spun că personajele acelea crepusculare – nu de miez de zi și nici de miez de noapte – care nici nu vor să fie și nici nu vor să nu fie, care se lasă purtate și aduse, vreau să vă spun că toate aceste personaje care abundă în romanele noastre contemporane spaniole, cu toate caracteristicile și semnalmentele lor diferențiatoare, cu toate zorzoanele și ticurile și gesturile lor, de cele mai multe ori nu sînt persoane și nici nu au realitate intimă. În nici o clipă ele nu se golesc, nu-și dezgolesc sufletul.

Pe un om adevărat îl descoperi, îl creezi, într-o clipă, într-o frază, într-un strigăt. Ca în Shakespeare. Și după ce l-ai descoperit astfel, după ce l-ai creat, îl cunoști mai bine – poate – decît se cunoaște el însuși...

Cititorule, dacă vrei să creezi pentru a sluji arta, persoane, oameni, *agoniști*-tragici sau comici, adică făpturi de roman, nu îngrămădi detalii, nu te dedica observării trăsăturilor exterioare la cei cu care vii în contact, ci apropie-te de ei, stîrnește-i dacă poți și, mai presus de orice, iubește-i și așteaptă ca într-o zi – poate niciodată – să-și scoată la lumină și să-și dezgolească sufletul sufletului lor, ceea ce vor ei să fie într-un strigăt, într-un gest, într-o frază – și atunci ia acel moment, păstrează-l înăuntrul tău și lasă-l să se dezvolte acolo ca un germen, în personajul adevărat, în cel care este cu adevărat real. Poate vei ajunge să știi mai bine decît prietenul tău Ion sau decît

prietenul tău Toma cine este cel care vrea să fie Ion sau cine este cel care vrea să fie Toma sau cine este cel care fiecare dintre ei vrea să nu fie.

Balzac nu era un om modern și nici nu-și petrecea timpul notînd ceea ce vedea sau auzea la ceilalți. El purta lumea înăuntrul său.

V

Fiecare ființă omenească poartă înăuntrul ei cele șapte virtuți și cele șapte vicii capitale opuse: este orgolios și umil, lacom și reținut, lasciv și cast, invidios și milostiv, zgîrcit și generos, leneș și harnic, mînios și răbdător. Și poate scoate din el însuși la fel de bine pe tiran și pe sclav, pe criminal și pe sfînt, pe Cain și pe Abel.

Nu spun că Don Quijote și Sancho au izvorît din aceeași sursă fiindcă ei nu se opun unul altuia; Don Quijote este Sancho pancesc, iar Sancho Panza este quijotesc, așa cum cred că am demonstrat în cartea mea: *Viața lui Don Quijote și Sancho*. Deși poate se va găsi cineva să-mi atină calea spunîndu-mi că Don Quijote și Sancho din această lucrare a mea nu sînt cei ai lui Cervantes. Și e foarte adevărat. Fiindcă Don Quijote și Sancho nu sînt ai lui Cervantes și nu sînt nici ai mei, sînt ai tuturor acelor care îi creează și re-creează. Sau, mai bine zis, sînt ai lor înșile, iar noi, cînd îi contemplăm și creăm, sîntem ai lor.

Nu știu dacă Don Quijote al meu este altul decît cel al lui Cervantes sau dacă, fiind

același, n-am descoperit cumva în sufletul lui adîncimi nedescoperite de primul – Cervantes – care ni le-a înfățișat. Fiindcă sînt sigur, printre altele, că Cervantes nu a apreciat cum se cuvine tot ceea ce, în visul de viață al Cavalerului, a însemnat acea dragoste rușinată și tăcută pe care o simțea pentru Aldonza Lorenzo. De asemenea, Cervantes n-a pătruns în întregime nici quijotismul lui Sancho Panza.

În rezumat: fiecare ființă omenească poartă în sine cele șapte virtuți capitale și cele șapte vicii opuse; datorită lor este în stare să creeze orîce tip de *agonist*.

Bieții indivizi care se tem de tragedie, acele umbre de oameni care citesc pentru a nu afla nimic sau pentru a-și omorî timpul – vor avea de omorît eternitatea! – cînd se întîlnesc într-o tragedie sau într-o comedie sau într-un roman sau într-o *nívola* dacă doriți, cu un bărbat, cu nimic altceva decît cu un bărbat sau cu o femeie, cu nimic altceva decît cu o femeie, se întreabă: „De unde i-o fi scos autorul pe ăștia?". La o asemenea întrebare nu li se poate da decît un singur răspuns: „Din tine, nu!". Și cum un asemenea bărbat sau o asemenea femeie n-au putut să iasă din vreunul dintre acei oameni cotidieni și crepusculari, este inutil să li-i prezinți, întrucît ei nu-i vor recunoaște drept oameni. Sînt în stare să-i numească simbol sau alegorie.

Acest individ cotidian și aparențial, care fuge de tragedie, nu este visul meu, al unei umbre, cum numea Pindar omul. Cel mult poate să fie umbra unui vis, cum a spus Tasso.

Pentru că acel care fiind visul unei umbre și, conștient de acest fapt suferă, atunci cu vrerea sau fără vrerea lui va fi un personaj tragic; în stare să creeze și să re-creeze în sine însuși personaje tragice – sau comice – va fi în stare să devină romancier; da, așa este; poet și capabil să-i placă un roman, adică, un poem.

VI

E limpede?

Lupta pentru a da limpezime creațiilor noastre este altă tragedie.

Iar acest prolog este alt roman. Este romanul romanelor mele, de la *Pace în război* și *Dragoste și pedagogie*, de la povestirile mele – tot romane – și *Negura* și *Abel Sánchez* – acesta poate cel mai tragic dintre toate – și pînă la cele *Trei nuvele exemplare* pe care ai să le parcurgi, cititorule; dacă nu cumva ți-a pierit cheful după acest prolog.

Vezi, cititorule, de ce numesc exemplare aceste romane? Dar-ar Dumnezeu să slujească drept pildă!

Știu că astăzi, în Spania, cel mai mare consum de romane îl fac femeile. Adică nu femei! – ci doamne și domnișoare. Și mai știu că acestor doamne și domnișoare le place mai ales să citească romanele recomandate de către duhovnici sau pe cele interzise de ei; sau pe cele cu sentimentalisme ieftine care distilează ladan sau romane pornografice care preling puroi. Și nu pentru că ar fugi de ceea ce le-ar face să gîndească; fug de ceea ce le-ar face să se simtă

tulburate. Fiindcă pentru ele o tulburare care să nu se termine în... Mai bine tac!

Aceste doamne și domnișoare se extaziază fie în fața unui veșmînt montat pe un manechin – dacă veșmîntul e la modă –, fie în fața despuierii sau semi-nudului; nudul franc și nobil le repugnă. Mai ales nuditatea sufletului.

Și iată deci care sînt căile literaturii noastre românești!

Literatură... da, literatură. Și nimic mai mult decît literatură. Adică un gen de subsistență, supus legii cererii și ofertei, supus exportului și importului, contractelor și taxelor vamale.

Și iată-le, în sfîrșit, cititori și cititoare, domnilor, doamnelor și domnișoarelor, aceste *Trei nuvele exemplare* cu *agoniștii* lor, care, chiar de-ar fi să trăiască izolați și necunoscuți, eu unul știu că vor trăi. Sînt tot atît de sigur de asta, cum sînt sigur că și eu am să trăiesc.

Cum? Cînd? Unde? Numai Dumnezeu știe...

Două mame

I

Ce greu apăsa asupra bietului don Juan existența Raquelei! Văduva aceea, cu disperarea de a nu avea copii, cuibărită în inima sufletului, pusese gheara pe el și-l ținea prizonier, consumînd esențialul vieții lui, nu ceea ce este trecător. Iar în don Juan, o dată cu trezirea dorinței, murise întreaga lui voință. Ochii și mîinile Raquelei îi potoleau și amorțeau toate poftele. Iar căminul acela singuratic, clădit în afara legii, era ca o chilie de îndrăgostiți într-o mănăstire.

De îndrăgostiți? El, don Juan era îndrăgostit de Raquel? Nu, ci absorbit de ea, pierdut în acea femeie și în pustiul văduviei ei. Pentru că, după cum gîndea don Juan, Raquel era, înainte de toate și mai presus de orice, văduvă, și încă văduvă fără copii; Raquel părea să se fi născut văduvă. Dragostea ei era o dragoste încleștată, cu iz de moarte, care căuta înăuntrul omului ei, atît de profund înăuntrul lui, încît ieșea din el, căuta ceva de dincolo de viață. Iar don Juan se simțea tîrît de ea adînc, spre profunzimile pămîntului. „Femeia asta mă va ucide", își spunea el ades, și atunci se gîndea la dulceața odihnei fără de sfîrșit,

învelit cu pămînt, după ce ar fi fost ucis de o femeie ca ea.

De mult îl îndemna Raquel pe don Juan al ei la căsătorie; dar nu să se însoare cu ea, cum ar fi dorit bietul om.

RAQUEL: Să te însori cu mine? Dar n-are sens, puișor!... Pentru ce? La ce ne-ar folosi să ne căsătorim cum cere Biserica și Dreptul Civil? După cum ne-au învățat la Catehism, căsnicia a luat naștere pentru a da binecuvîntarea celor uniți și pentru ca ei să dăruiască prunci cerului. Să ne căsătorim? Păi nu sîntem ca și căsătoriți? Să ne dea binecuvîntarea? Vai, puișor! spunea ea trecîndu-i pe deasupra nasului cele cinci degete lungi și atît de subțiri ale mîinii drepte – nici tu, nici eu nu mai avem nevoie de binecuvîntare. Să dăruim prunci cerului... să dăruim prunci cerului!

Spunînd acestea, glasul ei se frîngea și în gene îi tremurau perle lichide în care se răsfrîngea bezna de nepătruns din adîncul ochilor ei.

DON JUAN: Dar ți-am mai spus, Quelina, că ne mai rămîne un mijloc, cel de a ne căsători după legea lui Dumnezeu și a oamenilor...

RAQUEL: Tu îl invoci pe Dumnezeu, puișor?

DON JUAN: Să ne căsătorim după lege și să adoptăm un copil...

RAQUEL: Să adoptăm un copil?... Mai lipsea să spui că unul de la azil...

DON JUAN: Oh, nu! De exemplu, pe nepoțelul acela al tău...

RAQUEL: Ţi-am mai spus, Juan, să nu vorbeşti despre asta... să nu mai vorbeşti despre asta... Fiindcă ne bucurăm de avere, sora mea...

DON JUAN: Bine spui, ne bucurăm...

RAQUEL: Sigur că spun bine! Sau poate îţi închipui că nu ştiu că averea ta este a mea, pe de-a întregul a mea, aşa cum eşti şi tu, întreg al meu?

DON JUAN: Pe de-a întregul, Quelina!

RAQUEL: Sora mea ne-ar da pe oricare dintre copiii ei, ştiu, ni l-ar da de bunăvoie. Dar cum n-aş întîmpina nici o greutate ca să-l am, niciodată nu l-aş putea socoti drept al meu. Oh, să nu poţi să naşti! Să mori născînd!

DON JUAN: Linişteşte-te, iubita mea!

RAQUEL: Tu, Juan, tu trebuie să-ţi schimbi gîndurile... un copil adoptat, adoptiv, rămîne întotdeauna ca un pensionar de azil. Fii tată, Juan, fii tată, dacă pe mine nu ai putut să mă faci mamă. Dacă m-ai fi făcut mamă, ne-am fi căsătorit, da, atunci da... De ce laşi capul în jos? De ce te ruşinezi?

DON JUAN: Mă faci să plîng, Raquel, şi eu...

RAQUEL: Da, ştiu că tu nu ai nici o vină, cum n-a avut nici soţul meu, acel...

DON JUAN: Iar începi...

RAQUEL: Bine! Dar tu îmi poţi da un copil. Cum? Zămislindu-l în altă femeie, al tău, şi dăruindu-mi-l mie pe urmă. Cu vrerea sau fără vrerea ei, vreau eu şi asta ajunge!

DON JUAN: Dar cum poţi dori să iubesc altă femeie?...

RAQUEL: S-o iubeşti? Cum adică s-o iubeşti? Cine a pomenit de asta? Ştiu prea bine că astăzi, chiar dac-ai dori, n-ai mai putea să iubeşti altă femeie. Şi nici eu nu aş consimţi! Dar nu e vorba s-o iubeşti; e vorba s-o însămînţezi! Vrei să-ţi spun mai pe şleau? E vorba s-o laşi grea. Fă-o mamă şi pe urmă dă-mi mie copilul, cu sau fără voia ei.

DON JUAN: Cea care ar accepta aşa ceva ar fi o...

RAQUEL: Cu averea noastră?

DON JUAN: Şi cărei femei să-i propun asta?

RAQUEL: Să-i propui ce?

DON JUAN: Asta...

RAQUEL: Nu trebuie să-i propui altceva decît căsătoria...

DON JUAN: Raquel!

RAQUEL: Da, Juan, da; căsătoria! Trebuie să te însori şi eu am să-ţi caut nevasta; o nevastă care să ofere garanţii de reuşită... Şi care să arate bine, bineînţeles!

Vorbind astfel ea rîdea cu un rîs care suna a plîns.

RAQUEL: Va fi soţia ta, şi pe soţia ta, sigur! n-o să pot fi geloasă...

DON JUAN: În schimb, o să fie ea geloasă pe tine...

RAQUEL: E firesc! Dar asta o să ajute la înfăptuirea operei noastre. Vă veţi căsători, veţi primi toate binecuvîntările şi-mi veţi dărui pe puţin un copil... mie. Şi lasă în seama mea grija cerului.

DON JUAN: Nu huli...

RAQUEL: Știi tu ce este cerul? Știi tu ce este infernul? Știi unde-i infernul?

DON JUAN: Se spune că în miezul pămîntului...

RAQUEL: Sau poate în miezul unui pîntec sterp...

DON JUAN: Raquel!... Raquel!...

RAQUEL: Vino, vino aici...

Îl așează pe coapsele ei vînjoase, îl strînse la piept ca pe un copil și, apropiindu-și buzele uscate de urechea lui, îi șopti ca într-un susur:

RAQUEL: Ți-am și căutat nevasta... Am și căutat-o pe cea care are să fie mama copilului nostru... Nimeni nu a căutat cu mai multă grijă o doică, decît am căutat eu pe această mamă...

DON JUAN: Și cine este...?

RAQUEL: Domnișoara Berta Lapeira... De ce tremuri? Și eu care eram gata să cred c-ar putea să-ți placă! Ce? Nu-ți place? De ce ai pălit? De ce plîngi așa? Ei, haide, plîngi, plîngi, copilul meu... Sărmane don Juan!

DON JUAN: Dar ea, Berta...

RAQUEL: Berta va fi încîntată! Și nu datorită averii noastre, nu! Berta este îndrăgostită de tine, îndrăgostită nebunește...! Și, cu inima ei eroică de fecioară îndrăgostită, va accepta rolul de a te izbăvi de mine, care sînt, după cum gîndește ea, blestemul și infernul tău. Știu! Știu! Știu cît te compătimește Berta... Știu groaza pe care i-o inspir... Știu ce spune despre mine...

DON JUAN: Dar părinții ei...

RAQUEL: Oh! Părinții ei, preacreștinii ei părinți, sînt niște părinți foarte rezonabili... Și cunosc valoarea averii tale.

DON JUAN: A averii noastre...

RAQUEL: Ca toți ceilalți, ei cred că este averea ta... Și oare, de drept, nu este a ta?

DON JUAN: Da, dar...

RAQUEL: Da, chiar și acest punct trebuie bine lămurit. Ei nu știu cît de mult ești al meu, puișor, și cum este al meu, și numai al meu, tot ce este al tău. Și nu știu că pruncul pe care îl vei avea cu fiica lor va fi al meu... Pentru că ai să-l ai, așa-i, puișor? Ai să-l ai?

Ajungînd aici, cuvintele îl răscoliră pe bietul don Juan pînă la rădăcina auzului, încît se simți cuprins de vîrtejuri.

RAQUEL: Ai să-l ai, Juan, ai să-l ai?

DON JUAN: Ai să mă omori, Raquel...

RAQUEL: Poate... Dar mai întîi dăruiește-mi un copil... Auzi? Te așteaptă serafica Berta Lapeira. Serafică! Ha... ha... ha...

DON JUAN: Iar tu, ești demonică! strigă bărbatul ridicîndu-se, dar abia ținîndu-se pe picioare.

RAQUEL: Și demonul este tot un înger, puișor...

DON JUAN: Dar un înger căzut...

RAQUEL: Atunci, fă-o pe Berta să cadă, fă-o să cadă...

DON JUAN: Mă omori, Quelina, mă omori...

RAQUEL: Oare eu nu sînt mai rău decît moartă?

După ce termină ce avusese de spus, Raquel simți nevoia să se culce. Și cînd, mai tîrziu,

don Juan se duse lîngă ea şi-şi uni buzele cu cele ale doamnei şi stăpînei sale, le simţi uscate şi arzătoare ca nisipurile deşertului.

RAQUEL: Acuma visează la Berta şi nu la mine. Oh, nu, nu, visează la copilul nostru.

Sărmanul don Juan nu putea să viseze.

II

Cum de-i venise gîndul Raquelei să-i propună ca soţie legitimă pe Berta Lapeira? Cum de descoperise ea, nu atît că Berta ar fi îndrăgostită de el, de don Juan, ci că lui, în visurile din timpul somnului, atunci cînd voinţa nu mai era a lui, ci a Raquelei, se pierdea şi ea, îi apărea în faţă serafica fiinţă venindu-i în ajutor, să-l mîntuiască? Şi dacă în toate acestea se ascundea germenele unei iubiri viitoare, căuta oare Raquel să o stingă, căsătorindu-l cu ea pentru ca astfel mamă să o facă pe ea, văduva sterilă?

Don Juan o cunoştea pe Berta din copilărie. Părinţii lui don Juan – orfan şi singur din fragedă tinereţe – fuseseră buni prieteni cu don Pedro Lapeira şi cu soţia lui. Aceştia îi purtaseră întotdeauna de grijă şi nimeni nu fusese mai îndurerat decît ei din cauza dragostelor lui trecătoare şi încurcăturilor cu aventuriere de ocazie. Într-atît, încît atunci cînd sărmanul naufragiat al amorului – nu al iubirii – acostase în patul văduvei celei sterpe, se bucurară ca de un noroc căzut pe capul celui

care era băiatul prietenilor lor, fără a bănui că limanul acela era un port bîntuit de toate furtunile.

Căci, împotriva a ceea ce credea don Juan, înțelepții soți Lapeira socoteau acea legătură ca un fel de căsnicie; ei socoteau că don Juan avea nevoie de o voință capabilă s-o înlocuiască pe cea care îi lipsea lui și că, dacă pe deasupra ar fi ajuns să aibă și copii, atunci fiul prietenilor lor era salvat. În discuțiile lor casnice, la masă, vorbind despre tragicomediile din viața orașului aminteau adesea și de istoria aceasta, fără a se feri de fiica lor, aflată de față, de serafica Berta, în care astfel se trezise interesul pentru don Juan.

Numai că Berta, cînd îi auzea pe părinții ei căinînd faptul că Raquel nu devenise mamă prin don Juan, ca în acest fel legătura lor trecătoare să se poată înnoda pentru totdeauna în fața tuturor legilor divine și omenești – sau mai bine spus teocratice și democratice – simțea tainica dorință ca lucrurile să rămînă așa și în singurătatea ei visa apoi cum ar putea să devină ea îngerul salvator al acestui naufragiat al amorurilor, să-l scoată din portul bîntuit de furtuni.

Cum se face că don Juan și Berta avuseseră același vis? Uneori, cînd li se întîlneau privirile, cînd își dădeau mîna, în destul de desele vizite pe care don Juan le făcea în casa familiei Lapeira, atunci se năștea acel vis. Și poate că totul începuse nu demult, o dată cînd părinții veniseră acasă cu puțină întîrziere, și atunci Berta îl primise singură pe tovarășul de joc al copilăriei sale.

Prevăzînd primejdia și fiind dominat de voința Raquelei, care de altfel era și a lui, don Juan începu să-și rărească din ce în ce mai mult vizitele în casa aceea. Stăpînii casei ghiciră cauza acestei abțineri. „Cît poate să-l domine! Îl ține departe de toată lumea!", își spuneau părinții. Iar fetei, seraficei Berta, un îngeraș căzut îi murmură în tăcerea nopții și a somnului, la urechea inimii: „Îi e teamă de tine...".

Și iat-o acum pe Raquel, pe însăși Raquel, împingîndu-l în poalele ocrotitoare ale Bertei. În poalele ei?

Presimțind că Raquel îl mînă spre moarte, sărmanul don Juan ducea dorul largului mării nesfîrșite și spumegînde a trecutelor sale amoruri efemere. Și dacă n-avea nici un imbold pentru paternitate...! De ce să lase lumii un urmaș după chipul și asemănarea sa?

Dar, ce mai putea face...!

Și, îmboldit și îndrumat de către Raquel, reîncepu să frecventeze casa Lapeira. Drept care fetei și părinților le crescu inima. Cu atît mai vîrtos, cînd ghiciră intențiile lui. Începură prin a-l căina mai mult ca niciodată pentru fascinația sub care trăia. El devenise prilej de comentarii pentru don Pedro și doña Marta.

DON PEDRO: Bietul băiat! Cum se vede că suferă...

DOÑA MARTA: Și are de ce, Pedro, are de ce...

DON PEDRO: Tomasa noastră, îți amintești, ar fi crezut că și acuma e vorba de o licoare vrăjită...

DOŇA MARTA: Da, povestea ei cu licoarea avea haz... Biata Tomasa, dacă s-ar fi privit într-o oglindă...

DON PEDRO: Şi dacă ar fi văzut în ce hal o aduseseră cele nouă sarcini ale ei şi munca grea... Şi dacă ar fi fost în stare să vadă ce bine arăta cealaltă...

DOŇA MARTA: Aşa sînteţi voi, bărbaţii... Nişte porci, toţi...

DON PEDRO: Toţi?

DOŇA MARTA: Iartă-mă, Pedro, tu... nu! Tu...

DON PEDRO: E drept că, văzînd toate cîte se întîmplă, se poate dibui ce fel de licoare vrăjită are văduvioara asta...

DOŇA MARTA: Şmecherule! Va să zică...

DON PEDRO: Am ochi de văzut, Marta, şi ochii rămîn veşnic tineri...

DOŇA MARTA: Mai tineri decît noi...

DON PEDRO: Şi acum ce-o să se întîmple cu băiatul?

DOŇA MARTA: Să-l lăsăm să vină pe la noi, Pedro... Pentru că, după cum văd, vrea să vină...

DON PEDRO: Şi eu la fel! Dar ea?

DOŇA MARTA: Pe ea am s-o pregătesc încetul cu încetul, pentru orice eventualitate...

DON PEDRO: Şi legătura aceea...

DOŇA MARTA: Dar nu vezi, omul lui Dumnezeu, că de-abia aşteaptă să termine cu ea? Nu-ţi dai seama?

DON PEDRO: Fără doar şi poate. Numai că ruptura asta o să-l cam coste!

DOŇA MARTA: Şi chiar de-ar fi aşa... Are destul, slavă Domnului! şi chiar de-ar fi să sacrifice ceva...

DON PEDRO: Așa e...!

DOÑA MARTA: Trebuie să-l mîntuim, Pedro; e dorința părinților lui...

DON PEDRO: Și trebuie să facem în așa fel încît să fie și dorința fiicei noastre.

Care, în ceea ce o privea, năzuia și ea la izbăvirea lui don Juan. La izbăvirea lui don Juan sau a ei? Ea își spunea: „Să i-l smulg și să văd ce fel de om este bărbatul ei, bărbatul făcut de ea, cel care i s-a dat cu trup și suflet... Cîte l-o fi învățat! Cîte o fi știind, bietul meu Juan...! iar prin el o să ajung ca ea...".

III

Căci Berta era îndrăgostită nebunește de Raquel, Raquel era idolul ei.

Sărmanul Juan, care acum nu mai era deloc don, ci numai Juan, tremura între cele două femei, una îngerul și alta demonul său, amîndouă, izbăvitoare. În spate o avea pe Raquel, în față pe Berta, și fiecare dintre ele îl împingea undeva. Încotro? El, unul, presimțea că spre pierzanie. Trebuia să se piardă în ele. Amîndouă îl sfîșiau încetul cu încetul. Se simțea întocmai ca pruncul pe care și-l disputau cele două mame în fața lui Solomon, numai că nu știa care dintre ele, Raquel sau Berta, i-l dorea întreg celeilalte și care dorea să-l taie în două, omorîndu-l. Ochii limpezi și albaștri, ca o mare fără fund și fără țărmuri, ai Bertei, fecioara, îl chemau spre abis, iar în spatele lui, sau mai degrabă în jurul lui, învăluindu-l, ochii

negri, tenebroşi, ca o noapte fără de sfîrşit şi fără stele ai Raquelei, văduva, îl împingeau spre acelaşi abis.

BERTA: Dar ce-i cu tine, Juan? Uşurează-ţi o dată pentru totdeauna sufletul în faţa mea. Nu sînt eu prietena ta din copilărie, aproape sora ta?

DON JUAN: Soră... soră...

BERTA: Ce? Nu-ţi place cuvîntul?

DON JUAN: N-am avut niciodată o soră; abia dacă am cunoscut-o pe mama... Nu pot spune că am cunoscut vreodată o femeie...

BERTA: Haida-de!...

DON JUAN: Femei... da! Dar o femeie, ceea ce se numeşte o femeie, nu!

BERTA: Dar văduva aceea, Raquel?

Berta rămase surprinsă văzînd cît de firesc vorbise, fără violenţă, fără să-i tremure glasul, după cum o surprindeau calmul desăvîrşit cu care o ascultase Juan.

DON JUAN: Ştii, Berta, femeia asta m-a salvat; m-a salvat de femei...

BERTA: Cred. Dar acuma...

DON JUAN: Acuma da, acuma am nevoie să mă salvez de ea.

Şi spunînd acestea, Juan simţea cum ochii tenebroşi ai văduvei îl îmboldeau cu şi mai mare violenţă.

BERTA: Şi eu pot să te ajut cu ceva?

DON JUAN: Oh, Berta, Berta...!

BERTA: Bine, fie! După cum se vede, vrei să fac eu primul pas...

DON JUAN: Dar, Berta...
BERTA: Cînd o să vină oare ziua în care ai să te simţi bărbat, Juan? Cînd o să ajungi să ai o voinţă a ta, proprie?
DON JUAN: Bine atunci! Vrei să mă salvezi?
BERTA: Cum?
DON JUAN: Măritîndu-te cu mine!
BERTA: Să nu mai lungim vorba! Vrei deci să te însori cu mine?
DON JUAN: E limpede!
BERTA: Mai degrabă întunecat! Vrei să te însori cu mine?
DON JUAN: Da!
BERTA: Din propria ta voinţă?

Juan începu să tremure descoperind tenebre în fundul ochilor albaştri şi limpezi ai fecioarei. „O fi ghicit adevărul?", se gîndi, gata să dea înapoi; dar ochii negri ai văduvei îl îmboldiră: „Orice-ai spune, nu poate fi o minciună".

DON JUAN: Din propria mea voinţă!
BERTA: Dar ai tu voinţă, Juan?
DON JUAN: Tocmai spre a ajunge să am, vreau să fii soţia mea...
BERTA: Şi atunci...
DON JUAN: Şi atunci, ce?
BERTA: Dar mai întîi ai s-o părăseşti pe cealaltă?
DON JUAN: Berta... Berta...
BERTA: Bine, dacă vrei, să nu mai vorbim despre asta. Îmi dau seama că toate astea nu înseamnă altceva decît că, simţindu-te fără puterea de a te desprinde tu însuţi de

femeia aceea, vrei să fiu eu cea care să te desprindă. Nu-i așa?

DON JUAN: Da, așa este!

Și Juan lăsă capul în jos.

BERTA: Vrei să-ți dau eu voința care îți lipsește...

DON JUAN: Așa-i...

BERTA: Și să mă lupt cu voința ei...

DON JUAN: Așa-i...

BERTA: Atunci, așa să fie!

DON JUAN: Oh, Berta... Berta...

BERTA: Stai liniștit. Privește-mă fără să mă atingi! Dintr-o clipă în alta pot apărea părinții mei.

DON JUAN: Dar ei, Berta?

BERTA: Juan, ești oare atît de prost încît să nu-ți dai seama că totul fusese dinainte prevăzut de noi?

DON JUAN: Atunci...

BERTA: Îți sărim cu toții în ajutor, ca să te salvăm.

IV

Hotărîrea căsătoriei cu Berta otrăvi din temelie sufletul bietului Juan. Părinții Bertei, domnul și doamna Lapeira, se străduiau cu mult zel ca viitorul bănesc al fiicei lor – și poate că se gîndeau și la al lor – să fie pe deplin asigurat, ferit de orice riscuri. Berta nu era, după cum credeau unii, fiica lor unică; ci mai aveau un fiu care plecase de foarte tînăr în

America şi despre care nu se mai vorbea, mai ales în sînul familiei. Doamna şi domnul Lapeira îi pretindeau lui Juan ca, înainte de căsătorie, s-o înzestreze pe Berta; în schimb se încăpăţînau să nu-i dea viitorului ginere nici un amănunt despre starea averii lor. Juan, la rîndul lui, refuza cu înverşunare să ofere zestrea care i se cerea, declarînd că îndată după căsătorie va face un testament prin care o va numi pe soţia lui moştenitoare universală a bunurilor sale, scăzînd doar un mic capital, pe care să-l dăruiască Raquelei – fapt cu care viitorii săi socri erau de acord.

Raquel nu constituia un obstacol nici pentru domnul şi doamna Lapeira, nici pentru fiica lor. Îngăduinţa lor mergea pînă acolo încît să întreţină cu ea cele mai bune relaţii, socotind-o o prietenă inteligentă, care fusese într-un anumit fel o salvare pentru Juan, siguri fiind, şi părinţii şi fata, că aceasta din urmă va şti, cu suavitate şi dibăcie, să cîştige pe de-a întregul inima soţului ei şi că, pînă la urmă, însăşi Raquel va contribui la fericirea noii căsnicii. Trebuia doar să i se asigure viaţa şi să aibă din partea persoanelor decente şi binecrescute consideraţia cuvenită. La urma urmelor, nu era o aventurieră şi nici una dintre cele capabile să se vîndă vreodată celui care i-ar fi oferit mai mulţi bani. Legătura ei cu Juan fusese urmarea unei adevărate pasiuni, sau poate compasiuni – gîndeau şi doreau să gîndească doamna şi domnul Lapeira.

Dar partea cea mai grea a conflictului, ceea ce nici părinţii seraficei Berta şi nimeni din

oraș nu putea să prevadă – cînd toți pretindeau că o cunosc bine pe văduvă! – era că Raquel îl făcuse pe Juan să semneze o hîrtie prin care toate bunurile imobile ale acestuia apăreau drept cumpărate de ea, așa după cum toate celelalte valori care se aflau în posesia lui treceau pe numele ei. Bietul Juan nu mai figura decît ca un administrator și împuternicit al ei. Și toate acestea vicleana femeie izbutise să le țină tăinuite. De asemenea, Raquel mai cunoștea ca nimeni altcineva starea în care se găsea averea familiei Lapeira.

RAQUEL: Uite ce e, Juan, curînd, poate chiar înainte de căsătorie sau, în orice caz, puțin după aceea, mica avere a părinților Bertei, cea a viitoarei tale soții... soție, eh? nu spun femeie, ci soție...! averea viitoarei tale soții va fi a mea... adică a noastră...

DON JUAN: A noastră?

RAQUEL: Da, a copilului pe care-l vom avea, dacă soția ta o fi să ni-l dăruiască... Iar dacă nu...

DON JUAN: Ai să mă omori, Quelina!...

RAQUEL: Taci, puișorule! Am și pus gheara pe averea lor! Am să cumpăr titluri și ipoteci... Oh, da; la urma urmei, Raquel e o ființă de treabă, o doamnă în adevăratul înțeles al cuvîntului, și ea n-a făcut altceva decît să salveze pe cel care va fi soțul fiicei noastre, precum și salvatorul situației noastre și sprijinul bătrîneților noastre! Și așa o să și fie, fără doar și poate! De ce nu?

DON JUAN: Raquel! Raquel!

RAQUEL: Nu mai geme așa, Juan, de parc-ai fi un vițel dus la tăiere...

DON JUAN: Așa și este...

RAQUEL: Nu, nu este așa! Eu am să fac din tine un bărbat; eu am să te fac tată!

DON JUAN: Tu?

RAQUEL: Da, eu, Juan; eu, Raquel!

Juan își trăia agonia.

DON JUAN: Dar spune-mi, Quelina, spune-mi, și-i plîngea glasul, de ce te-ai îndrăgostit de mine? De ce m-ai prins în tentaculele tale? De ce mi-ai sorbit măduva voinței? De ce m-ai făcut să ajung ca o paiață? De ce nu m-ai lăsat să-mi duc viața așa cum mi-o duceam?

RAQUEL: Acum ai fi fost nu numai ruinat, dar și mort, de mizerie și de lîncezeală.

DON JUAN: Mai bine, Raquel, mai bine! Mort, da; mort de mizerie și de lîncezeală. Oare asta nu-i tot mizerie? Îmi mai aparțin eu oare? Mai sînt oare eu însumi? De ce mi-ai furat trupul și sufletul?

Pe bietul Juan îl înăbușeau hohotele de plîns.

Ca și altădată, Raquel îl luă și îl așeză matern pe genunchii ei, îl îmbrățișă, îl strînse la pieptul ei steril, la sînii ei umflați de sînge roșu, care niciodată nu izbutise să se prefacă în lapte alb, și, lăsîndu-și capul pe umerii bărbatului, înăbușindu-i auzul cu părul ei lung și răvășit, plînse, cu sughițuri, aplecată peste el. Și-i spunea:

RAQUEL: Copilul meu, copilul meu, copilul meu!... Nu eu te-am furat. Tu mi-ai furat sufletul, tu, tu. Și mi-ai furat trupul... copilul meu... copilul meu!... Te-am văzut rătăcit, pierdut, pierdut... Te-am văzut cum căutai ceea ce nu-i de găsit... Iar eu căutam un copil, un copil al meu... Și am crezut că am să-l găsesc în tine. Am crezut mereu că-mi vei dărui copilul de dorul căruia mă sting... Și acuma vreau ca în sfîrșit să mi-l dăruiești...

DON JUAN: Dar, Quelina, nu va fi al tău...

RAQUEL: Ba da, va fi al meu, al meu, al meu... Așa cum ești tu... Nu sînt eu femeia ta?

DON JUAN: Da, ești femeia mea...

RAQUEL: Iar ea va fi soția ta. Soția! Așa spun și cizmarii: „Soția mea!". Eu însă voi fi mama ta și mama copilului vostru... a copilului meu...

DON JUAN: Și dacă n-o să-l avem?

RAQUEL: Taci, Juan, taci! De ce să nu-l aveți? Dacă n-o să poată...? Sînt în stare să...

DON JUAN: Taci, Raquel, ai un glas care mă înfricoșează.

RAQUEL: Da, sînt în stare să te însor îndată cu alta!

DON JUAN: Și dacă ar fi din vina mea?...

Raquel îl îmbrînci de lîngă ea, se ridică în picioare, ca rănită, și se uită la el străpungîndu-l cu privirea; dar o dată trecută lovitura sabiei de gheață din pieptul ei, își deschise brațele spre omul ei, strigîndu-i:

RAQUEL: Nu, vino; vino, Juan, vino! Copilul meu! Copilul meu! De ce să doresc alt copil decît pe tine? Nu ești tu copilul meu?

Și trebui să-l culce, cuprins de fierbințeală și leșin.

V

Nu, Raquel nu consimți să ia parte la nuntă, așa cum dorise Berta și părinții ei, dar nici nu trebui să se prefacă bolnavă, pentru că era într-adevăr bolnavă.

RAQUEL: Juan, n-am crezut că vor ajunge pînă aici. Știam cît sînt de îngîmfați și fata, și părinții ei; dar nu-i credeam în stare să înfrunte astfel convenințele sociale. E adevărat că legătura noastră n-a fost niciodată scandaloasă, doar nu ne-am afișat niciodată în public, așa, ca să sfidăm; totuși, ne cunoaște prea bine întreg orașul. Și dacă s-au încăpățînat să insiste ca tu să mă inviți la nuntă, n-au dorit altceva decît ca triumful fiicei lor să fie și mai evident. Imbecilii! Și ea? Soția ta?

DON JUAN: Pentru Dumnezeu, Raquel, gîndește-te că...

RAQUEL: Cum e? Cum te simți cu ea? Cum sînt dezmierdările ei? Ai deprins-o cu ceva din cîte ai învățat de la celelalte femei? Pentru că din ceea ce știi de la mine n-ai s-o poți învăța nimic. Cum e soția ta? Tu... tu nu ești al ei...

DON JUAN: Nu, și nici al meu...

RAQUEL: Tu ești al meu, al meu, al meu, băieţelule, al meu... Și acum știi ce obligații aveți. Ai grijă să procedezi cu judecată. Și să vii cît poți mai puțin în casa asta a noastră.

DON JUAN: Dar, Raquel...

RAQUEL: Las-o în pace pe Raquel. Acuma trebuie să te consacri soției tale. Ai grijă de ea!

DON JUAN: Dar tocmai ea mă sfătuiește să vin aici din cînd în cînd...

RAQUEL: Știam eu! Neroada! Și vrea să mă și imite, așa-i!

DON JUAN: Da, te imită în tot ce poate; în felul de a se îmbrăca, de a merge, de a se purta...

RAQUEL: Da; cînd ați venit să mă vedeți prima oară, cu ocazia acelei vizite aproape ceremonioase, am observat că mă studia...

DON JUAN: Și spune că trebuie să devenim mai intimi, deoarece locuim atît de aproape, sîntem ca și vecini...

RAQUEL: E tactica ei, ca să mă înlocuiască. Vrea să ne vezi cît mai des una lîngă cealaltă, să ne compari...

DON JUAN: Eu cred altceva...

RAQUEL: Ce?

DON JUAN: Că e fermecată de tine, că o subjugi...

Raquel își înclină capul spre pămînt, făcîndu-se deodată nespus de palidă, și-și duse mîinile la piept, unde simțea o împunsătură care îi tăia răsuflarea. Și spuse:

RAQUEL: Important este ca toate acestea să rodească...

Cînd Juan se apropie de ea în așteptarea sărutului de despărțire – sărut umed și lung, alteori dat cu toată gura – văduva îl izgoni:

RAQUEL: Nu, acuma nu! Nu vreau nici să i-l duci ei și nu vreau nici să i-l răpesc.

DON JUAN: Ești geloasă?

RAQUEL: Geloasă? Prostule! Crezi oare, băiețelule, că aș putea fi geloasă pe soția ta?... Pe o soție? Cine! Eu, femeia ta?... Așa cum ți-am spus... pentru a da binecuvîntarea celor uniți și pentru ca ei să dăruiască prunci cerului. Cerului și mie!

DON JUAN: Tu ești cerul meu!

RAQUEL: Alteori spui că sînt infernul tău...

DON JUAN: E adevărat.

RAQUEL: Dar vino, vino aici, copilul meu, vino... Îi prinse capul între mîini și îl sărută pe frunte, o sărutare uscată și dogoritoare, apoi la despărțire îi spuse:

RAQUEL: Acuma du-te și împlinește-ți cum se cuvine datoria față de ea. Și împliniți-vă. Dacă nu, știi prea bine, sînt în stare să...

VI

Și era adevărat că Berta o studia pe Raquel pentru a învăța cum să-l cîștige pe soțul ei și, în același timp, cum să se cîștige pe sine, cum să devină ea însăși, să fie femeie. Astfel se lăsa absorbită de către stăpîna lui Juan și se descoperea încetul cu încetul pe sine, prin mijlocirea celeilalte. Dar veni în sfîrșit o zi cînd nu mai putu să reziste și, cum se nimeri ca

tocmai atunci ele două, Raquel și Berta, să-l fi trimis pe Juan al lor la vînătoare cu niște prieteni, soția sa se duse s-o vadă pe văduvă.

BERTA: Poate că vă surprinde să mă vedeți venind aici, așa, singură...

RAQUEL: Nu, nu mă surprinde... Ba chiar așteptam vizita dumitale.

BERTA: O așteptați?

RAQUEL: O așteptam, da. La urma urmelor, cred că am făcut cîte ceva pentru soțul dumitale, pentru bunul nostru Juan, și poate că această căsătorie...

BERTA: Da, știu că dacă dumneavoastră, cu prietenia pe care i-ați arătat-o, nu l-ați fi scăpat de femei...

RAQUEL: Eh, de femei...

BERTA: Și am știut să apreciez de asemenea generozitatea dumneavoastră...

RAQUEL: Generozitate? De ce? Ah, da, înțeleg! Ei bine, nu, nu! Cum era să-i leg soarta de a mea? Pentru că el, într-adevăr, a vrut să se însoare cu mine...

BERTA: Îmi închipuiam...

RAQUEL: E drept că ne lipsea doar aprobarea și binecuvîntarea preotului, dar chiar de ne-am fi căsătorit primind această binecuvîntare, preotul tot nu ne-ar fi putut ajuta să dăruim prunci cerului... De ce roșești, Berta? N-ai venit oare ca să vorbim cu inima deschisă, pusă în palmă...?

BERTA: Ba da, ba da, Raquel, ba da; mai vorbește-mi așa!

RAQUEL: Nu-l puteam sacrifica egoismului meu. Ceea ce eu nu am izbutit, să izbutească el!

BERTA: Oh, mulţumesc, mulţumesc!

RAQUEL: Mulţumesc? N-ai de ce-mi mulţumi! Am făcut asta pentru el!

BERTA: Atunci, mulţumesc că ai făcut-o pentru el!

RAQUEL: Ah!

BERTA: Te surprinde?

RAQUEL: Nu, nu mă surprinde; dar cu timpul ai să înveţi şi dumneata...

BERTA: Ce? Să mă prefac?

RAQUEL: Nu; să fii sinceră!

BERTA: Crezi că nu sînt?

RAQUEL: Există prefăcătorii foarte sincere. Iar căsătoria este o şcoală unde le poţi învăţa.

BERTA: Şi cum de ştii?

RAQUEL: Am fost măritată!

BERTA: Ah, da, aşa-i; eşti văduvă!

RAQUEL: Văduvă... văduvă... Aşa am fost întotdeauna. Cred că m-am născut văduvă... Soţul meu cel adevărat a murit înainte ca eu să mă fi născut... Dar să lăsăm nebuniile şi să nu mai batem cîmpii. Cum o duci cu Juan?

BERTA: Bărbaţii...

RAQUEL: Nu bărbaţii, ci bărbatul! Cînd mi-ai spus că eu l-am scăpat pe Juan al nostru de femei, am dat din umeri. Dar acum îţi spun, Berta, că trebuie să ai grijă de bărbat, de bărbatul dumitale. Şi să cauţi în el bărbatul...

BERTA: Încerc, dar...
RAQUEL: Dar, ce?
BERTA: Nu-i găsesc voința...
RAQUEL: Și ai venit poate s-o cauți aici?
BERTA: Oh, nu, nu! Dar...
RAQUEL: Cu atîția „dar" n-ai să ajungi nicăieri...
BERTA: Și unde trebuie să ajung?
RAQUEL: Unde? Vrei să-ți spun eu unde?

Nespus de palidă, Berta șovăi, în timp ce ochii Raquelei, ca de oțel, săgetau tăcerea. Sfîrșită, spuse:

BERTA: Da. Unde?
RAQUEL: Să fii mamă! Aceasta este obligația dumitale. Dacă n-am putut să fiu eu, fii dumneata!
Se așternu altă tăcere, grea, pe care o rupse Berta, exclamînd:
BERTA: Și am să fiu!
RAQUEL: Mulțumesc lui Dumnezeu! Te-am întrebat dacă n-ai venit aici să cauți voința lui Juan! Păi voința lui Juan, voința bărbatului nostru aceasta este, să fie tată!
BERTA: Voința lui?
RAQUEL: Da, a lui! A lui, pentru că este a mea!
BERTA: Acum, mai mult ca niciodată, îți admir generozitatea.
RAQUEL: Generozitatea? Nu, nu... dar să contați amîndoi întotdeauna pe prietenia mea de neclintit, care într-o zi s-ar putea să vă fie de folos...
BERTA: Nu mă îndoiesc...

Iar la despărțire, însoțind-o pe Berta pînă la ușă, Raquel îi spuse:

RAQUEL: Ah, anunță-i pe părinții dumitale că trebuie să vin să stau de vorbă cu ei.
BERTA: Cu părinții mei?
RAQUEL: Da, despre afaceri... Ca să mă consolez de văduvia mea, mă ocup cu unele negoțuri, cu proiecte financiare...

Și după ce închise ușa în urma Bertei, Raquel murmură: „Biată soție!".

VII

Cînd, în sfîrșit, într-o dimineață de toamnă, Berta îl înștiință pe soțul ei că va fi tată, Juan simți pe carnea sufletului său torturat dureroasa rosătură a celor două lanțuri care-l țineau prizonier. Și începu să-și dea seama cum îl apasă voința sa ucisă. Sosea clipa marii bătălii. Va fi într-adevăr al lui acest copil? Va fi el tată? Ce înseamnă să fii tată?

În ceea ce o privea, Berta se simțea ca dusă pe altă lume. O învinsese pe Raquel! Dar simțea în același timp că victoria ei însemna și o înfrîngere. Își amintea cuvintele văduvei și privirea ei de sfinx atunci cînd le pronunțase.

Cînd Juan îi aduse vestea cea bună, Raquel deveni foarte palidă și i se tăie răsuflarea; apoi se aprinse la față, o auzi cum gîfîia, îi apărură broboane de sudoare, trebui să se așeze, iar la urmă șopti cu o voce ca din vis:

RAQUEL: În sfîrșit ești al meu, Juan!

Şi-l luă, şi-l strînse la trupul ei, palpitînd frenetic, şi-l sărută pe ochi şi pe gură şi apoi, cu obrazul lui în palme, îl îndepărtă puţin şi-l privi în ochi, oglindindu-se mică în ochii lui, pe urmă începu din nou să-l sărute. Îşi privea însetată propria-i imagine, nemişcată, în ochii lui, pe urmă, ca nebună, îngăima cu glas răguşit: „Lasă-mă să mă sărut!" şi-i acoperea pleoapele cu sărutări. Iar Juan simţea că înnebuneşte.

RAQUEL: Acum, acum poţi veni mai des ca înainte... Acum nu mai ai atîta nevoie de ea...

DON JUAN: În schimb, acum vrea să stau mai mult alături de ea...

RAQUEL: Se poate... Da, da, acum copilul se plămădeşte încetul cu încetul... E adevărat... Trebuie să-l înconjuri cu dragoste, sărăcuţul... Dar curînd o să se plictisească ea de tine... ai s-o stînjeneşti...

Aşa se şi întîmplă. În primele luni, Berta voia ca el să fie lîngă ea şi s-o răsfeţe. Orele cînd n-avea nimic de făcut şi le petrecea cu mîna pe mîna lui Juan al ei, privindu-l în ochi. Şi fără vrerea ei îi vorbea despre Raquel.

BERTA: Ce spune ea despre întîmplarea asta?

DON JUAN: A fost nespus de veselă cînd a aflat...

BERTA: Crezi?

DON JUAN: Cum să nu cred!

BERTA: Eu nu! Femeia asta e un demon... Un demon care te-a subjugat.

DON JUAN: Şi pe tine, nu?

BERTA: Ce licoare ţi-a dat, Juan?

DON JUAN: Iar începi...
BERTA: Dar acum ai să fii al meu, numai al meu... „Al meu, al meu – gîndi Juan. Aşa spun amîndouă!"
BERTA: Trebuie să ne ducem s-o vedem!
DON JUAN: Acum?
BERTA: Acum, da, acum. De ce nu?
DON JUAN: S-o vedem sau să te vadă?
BERTA: S-o văd că mă vede! Să văd cum mă vede!

Şi Berta făcea în aşa fel ca Juan al ei s-o scoată la plimbare şi atunci mergea atîrnată de braţul lui, stîrnind privirile oamenilor. Dar cîteva luni mai tîrziu, cînd începu să se îngreuneze în mişcări, se întîmplă ceea ce prevăzuse Raquel; prezenţa soţului ei îi făcea silă şi astfel ea căuta singurătatea. Începură zilele greţurilor, ale vărsăturilor şi ale descurajărilor; uneori îi spunea lui Juan al ei: „Ce faci, omule, ce cauţi aici? Haide, du-te să te plimbi şi lasă-mă în pace!... Ce păcat că nu treceţi şi voi, bărbaţii, prin încercările astea...! Pleacă de aici, omule; mă ameţeşti... De ce nu stai locului? Lasă odată scaunul în pace! Şi nu mă mai sîcîi, nu, nu! Du-te! Du-te, du-te şi întoarce-te cît mai tîrziu, după ce mă culc! Hai, du-te, du-te s-o vezi şi comentează cu ea chinurile prin care trec... Ştiu prea bine, ştiu că ai dorit să te însori cu ea şi ştiu de ce nu te-a vrut ea de soţ...".

DON JUAN: Cîte mai spui şi tu, Berta...
BERTA: Păi chiar ea mi-a spus-o, chiar ea, care nu-i decît o femeie, o femeie ca mine...

DON JUAN: Ca tine... nu!

BERTA: Nu, ca mine, nu! Ea nu a trecut prin ceea ce trec eu... Iar bărbaţii, sînteţi toţi nişte porci... Haide, du-te, du-te la ea... Du-te să-ţi vezi văduva...

Iar cînd Juan pleca de acasă şi se ducea la Raquel şi-i povestea toate cele spuse de nevastă-sa, văduva aproape că înnebunea de plăcere. Şi iar îl săruta pe ochi. Şi-l oprea la ea. Uneori îl oprea toată noaptea, iar în zori, cînd îi deschidea uşa, ca el să se strecoare afară, îi spunea, după un ultim sărut: „Acum că nu te aşteaptă, du-te, du-te şi consoleaz-o cu vorbe potrivite. Şi spune-i că n-o uit şi că aştept...".

VIII

Juan se plimba prin cameră ca ieşit din minţi. Simţea în cap şi în inimă apăsarea zădărniciei. Gemetele şi văicărelile Bertei ajungeau la el ca de pe altă lume. Nici nu-l vedea pe domnul Lapeira, socru-său, care, aşezat într-un colţ întunecos, îşi aştepta nepotul. Şi cum bietul Juan credea că totul este un vis, nu-l surprinse deloc să vadă cum se deschide uşa şi cum intră... Raquel!

– Dumneavoastră? exclamă don Pedro ridicîndu-se în picioare.

RAQUEL: Eu, da, eu! Am venit să văd dacă pot să fiu de vreun folos...

DON PEDRO: Dumneavoastră, dumneavoastră! Să fiţi de vreun folos? Într-o asemenea împrejurare?

RAQUEL: Da, poate e nevoie să caut ceva sau pe cineva... Nu poţi să ştii... Nu uitaţi, don Pedro, că sînt văduvă...

DON PEDRO: Văduvă, da; dar...

RAQUEL: Nu există nici un dar! Sînt aici!

DON PEDRO: Bine; mă duc să-i spun nevesti-mi...

Pe urmă se auzi conversaţia dintre Raquel şi doña Marta.

DOÑA MARTA: Dar, pentru numele lui Dumnezeu, doamnă...

RAQUEL: Ce, nu sînt o bună prietenă a casei?

DOÑA MARTA: Da, da; dar să nu afle... să nu vă audă...

RAQUEL: Şi dacă mă aude, ce?

DOÑA MARTA: Pentru numele lui Dumnezeu, doamnă, vorbiţi mai încet... să nu vă audă... mai încet...

În clipa aceea izbucni un ţipăt sfîşietor. Doña Marta alergă lîngă fiica ei, iar Raquel rămase ascultînd tăcerea care urmă ţipătului. Apoi se aşează. Iar mai pe urmă, simţindu-l pe Juan cum trece pe lîngă ea, îl opri apucîndu-l de braţ şi-l întrebă, fremătînd toată: „Ce este?".

DON JUAN: Fetiţă...

RAQUEL: Se va numi Raquel!

Şi văduva se făcu nevăzută.

IX

În timpul convorbirii dintre Juan și socrii săi, bunicii noului pui de femeie care sosise pe lume, el rămase surprins că atunci cînd, plin de temeri, cu ochii văduvei în spate, sfredelindu-i inima, strecură ideea ca fiica lui să se numească Raquel, domnul și doamna Lapeira nu se împotriviră deloc. Păreau copleșiți. Ce se petrecuse oare?

DOÑA MARTA: Da, da, îi datorăm atîta acestei doamne, atîta... Și, de fapt, pentru tine a fost ca o mamă...

DON JUAN: Da, e adevărat...

DOÑA MARTA: Ba mai mult, cred că trebuie s-o rugăm să fie naşa fetiței.

DON PEDRO: Cu atît mai mult cu cît aşa o să împiedicăm odioasele bîrfeli ale oamenilor...

DON JUAN: Au spus atîtea...

DON PEDRO: Nu; trebuie să înfruntăm bîrfeala publică. Și cu atît mai mult cu cît e absurdă. Sau poate că aşa n-ai să poți ieși pe stradă cu capul sus?

DON JUAN: Ba da!

DON PEDRO: Fiecare să fie mulțumit cu propria lui conștiință.

Și don Pedro se uită la nevastă-sa ca unul care a spus o vorbă cu tîlc, care să-l înalțe în ochii celei ce trebuie să-l cunoască cel mai bine.

Dar mai mare fu surpriza, groaza bietului Juan cînd auzi că, propunîndu-i-se toate acestea Bertei, adică ce nume să i se dea fetiței și

cine să fie naşa, lehuza răspunse cu tristeţe: „Facă-se voia voastră!". Adevărul era că biata de ea, datorită marii pierderi de sînge pe care o suferise, era ca dusă într-o lume de vis, cu capul ţiuindu-i şi văzînd totul ca învăluit în negură.

Curînd după aceea, Raquel, naşa, se instală aproape cu totul în casă şi începu să dea ordine în dreapta şi în stînga. Tînăra mamă o văzu apropiindu-se de ea, ca o nălucă de pe altă lume. În ochii văduvei strălucea o sclipire nouă. Se aplecă asupra lehuzei şi o sărută, cu un sărut care, deşi aproape neauzit, umplu cu rumoarea lui întreaga încăpere. În visurile ei neliniştite, Berta se zbătea în agonie. Şi auzi glasul văduvei, dîrz şi sigur, un glas de stăpînă, spunînd:

RAQUEL: Şi acum, Berta, trebuie să căutăm o doică. Fiindcă în starea în care te afli nu mi se pare că ar fi prudent să alăptezi fetiţa. Viaţa amîndurora ar putea fi primejduită.

Ochii Bertei se umplură de lacrimi.

RAQUEL: Da, înţeleg, e firesc. Simt ce înseamnă să fii mamă; dar, mai presus de orice, se cere prudenţă... Trebuie să te păstrezi pentru alte împrejurări...

BERTA: Dar, Raquel, chiar de-ar fi să moară...

RAQUEL: Cine să moară? Fetiţa? Quelina mea? Nu, nu...

Şi Raquel se duse şi luă pruncul şi-l înfăşă şi pe urmă începu să-l sărute cu atîta frenezie, încît tînăra mamă, biata de ea, simţea cum îi

pierea inima în piept. Şi nemaiputînd îndura coşmarul, gemu:

BERTA: Ajunge, ajunge, Raquel, ajunge. Să nu-i faci rău! Dacă are nevoie de ceva, sărăcuţa, are nevoie de somn... să doarmă...

Atunci Raquel începu să legene în braţele ei pruncuşorul, cîntîndu-i cîntece ciudate, într-o limbă neştiută de Berta, nici de ai ei şi nici de Juan. Ce-i cînta? Şi se urzi o tăcere deasă în jurul acelor cîntece de leagăn care păreau să vină dintr-o lume îndepărtată, foarte îndepărtată, pierdută în ceţuri de vis. Iar Juan, auzindu-le, simţea cum îl cuprinde nevoia să adoarmă, să se cufunde într-un somn de moarte şi atunci o groază nebună îi năpădea inima golită. Ce erau toate acestea? Ce însemnau toate acestea? Şi ce însemna viaţa lui?

X

Mai tîrziu, cînd Berta începu să se refacă, să se trezească din durerosul vis al naşterii şi cînd se văzu despărţită de fetiţă, de Quelina ei, datorită Raquelei, prin doica găsită de văduvă şi care nu ieşea din cuvîntul acesteia, neînţelegerile prinseră să iasă la iveală. Văzu în sfîrşit prăpastia care o aştepta să se prăbuşească în ea; văzu în sfîrşit cui şi pentru ce fusese jertfită. De fapt, nu văzu chiar totul, nu putea să vadă totul. Existau în văduva aceea abisuri la care ea, Berta, nu izbutea să ajungă. Nici nu încerca, deoarece, dacă s-ar fi aplecat asupra lor, ar fi cuprins-o ameţeala. Şi apoi,

mai erau și cîntecele acelea de leagăn, în limba aceea stranie.

BERTA: Dar ce spune cîntecul acesta?
RAQUEL: Oh, amintiri din copilărie...!
BERTA: Cum adică?
RAQUEL: Nu dori să afli mai multe, Berta. Ce rost are?

Nu; ea, Berta, nu putea să dorească să știe mai mult! Știa destule! O, Doamne, de n-ar fi știut atîtea! O, Doamne, de nu s-ar fi lăsat ispitită de șarpe să muște din fructul acelui arbore al științei binelui și al răului! Iar părinții ei, bunii ei părinți, ai fi zis că sînt alungați din casă. Ca să-și vadă nepoțica trebuiau să aștepte să le-o aducă. Și, cine? Doica!...

Și atunci Berta simți cum i se aprinde în piept o mistuitoare compasiune pentru bărbatul ei, nefericitul Juan. Îl cuprindea cu brațele ei slabe ca pentru a-l apăra de vreun dușman ascuns, de o primejdie îngrozitoare și, cu capul sprijinit de umărul lui, cuprinsă de sudori și despletită, plîngea, plîngea, în timp ce sînul ei, scuturat de hohote convulsive, zvîcnea la pieptul zbuciumat al sărmanului don Juan. Și o dată, cînd într-o astfel de clipă, soția mamă gemea: „Copilul meu! Copilul meu...! Copilul meu...!", Berta simți cum i se oprește inima de groază, văzînd adînca tulburare, tulburarea de moarte care crispă, înălbindu-l, chipul lui Juan al ei.

BERTA: Ce-i cu tine, copilul meu? Ce ai?
DON JUAN: Taci, Quelina, taci, că mă ucizi...

BERTA: Dar ești cu mine, Juan, cu mine, Berta ta...
DON JUAN: Nu știu unde mă aflu...
BERTA: Dar ce ai, copilule...?
DON JUAN: Nu-mi mai spune așa... nu-mi mai spune așa... nu-mi mai spune așa...

Berta ghici toată frămîntarea bărbatului ei. Și își puse în gînd să-l cîștige încetul cu încetul, purtîndu-se cu el ca o mamă cu copilul ei, ca astfel să-l poată izbăvi. Chiar dacă pentru asta ar fi trebuit să-și părăsească în mîini străine fetița. Voia să aibă un bărbat! Bărbatul ei!

Iar el, bărbatul, Juan, se simțea din zi în zi mai om, om mai mult decît tată. Simțea că pentru Raquel nu fusese altceva decît un instrument, un mijloc. Un mijloc pentru ce? Oare pentru a-i satisface o sălbatică foame de maternitate? Sau mai degrabă o răzbunare ciudată, o răzbunare ca de pe alte tărîmuri? Acele stranii cîntece de leagăn, într-o limbă neștiută, pe care Raquel le cînta Quelinei, nu fiica ei adoptivă, ci fiica ei adevărată – fiica ei, da, a văduvei – nu povesteau oare despre o răzbunare dulce, despre o răzbunare blîndă și amețitoare ca o licoare veninoasă care te adoarme? Și cum îl privea acum, Raquel, pe el, pe Juan al ei! Și-l căuta mai puțin ca înainte!

Dar atunci cînd îl căuta și se vedeau, era ca la întîlnirile lor de odinioară, numai că acum erau mai sumbre și în același timp mai frenetice.

RAQUEL: Și acum, spuse ea într-o zi, dedică-te mai mult Bertei, soției tale, dăruiește-te ei

mai mult. Trebuie să-i faci un copil, pe care îl merită, fiindcă fetiţa, Quelina mea, este a mea, a mea, a mea. Şi tu ştii. Fetiţa s-a născut datorită mie, mi-o datorez mie însămi. Puţin a lipsit s-o pun pe Berta ta, pe Berta noastră, să nască pe genunchii mei, aşa cum ni se povesteşte în Istoria cea sfîntă! Dăruieşte-te acum ei, copilul meu!

DON JUAN: Mă omori, Raquel!

RAQUEL: Uite ce-i, Juan, este a nu ştiu cîta oară că-mi vii cu acest cîntec şi sînt sigură că uneori i l-ai cîntat şi ei, soţiei tale. Dacă ţii neapărat să te omori, omoară-te; dar să nu ne scoţi pe noi vinovate. Şi totuşi, cred că trebuie să trăieşti; Berta are încă mare nevoie de tine pe lumea asta.

Şi cînd Juan se smuci deodată să se desprindă din braţele puternice ale Raquelei, ea îi spuse, strîngîndu-l mai tare:

RAQUEL: Da, am văzut-o...; vreau să ne vadă! Intră Berta.

RAQUEL: Te-am văzut, Berta – şi apăsă pe *te*; *te*-am văzut că vii.

Şi, petrecîndu-şi braţul pe după grumazul lui Juan, se trase puţin în lături, după care vorbi mai departe:

RAQUEL: Dar te înşeli. Mă străduiam să-ţi cîştig soţul, să-l cîştig pentru tine. Tocmai îi spuneam să ţi se dăruiască, fără rezerve. Ţi-l cedez. Şi pentru că pe mine m-a făcut în sfîrşit mamă, e rîndul tău să te facă şi pe

tine mamă ca să-i poți spune din toată inima: copilul meu! Dacă nu cumva spunîndu-i așa nu-l ucidem, după vorbele lui. Cunoști, desigur, povestea celor două mame care s-au înfățișat lui Solomon revendicîndu-și amîndouă același copil. Iată copilul... don Juan cel de altădată! Nu vreau să-l tăiem în două, ar însemna să-l omorîm, cum spune el. Ia-l cu totul, pe el întreg.

BERTA: Vrei să spui că tu...

RAQUEL: Eu sînt aici mama cea adevărată, eu!

Atunci Berta, ieșită din minți, îl apucă de braț pe soțul ei, care nu se împotrivea defel, smulgîndu-l astfel de sub jugul Raquelei, și-l împinse în fața acesteia strigînd:

BERTA: Ei bine, nu! Mamă sînt eu, eu, eu... Și-l vreau întreg, îl vreau mai întreg decît îl vrei tu. Ia-l și omoară-l o dată. Dar dă-mi fiica, dă-mi fata înapoi!

RAQUEL: Ce fată?

BERTA: Pe... pe... pe...

Numele îi ardea buzele.

RAQUEL: Pe Quelina mea? Care este totuna cu mine însămi, cu mine...! Să mă dau pe mine? Să ți-o dăruiesc pe Quelina mea, pe Raquel a mea, ca să faci din ea o alta ca tine, altă Berta Lapeira, alta ca voi, onorabilele soții? Ah, am fost și eu soție; da; soție; și eu știu...

BERTA: Și ce vină am eu dacă nici soțul tău, iar pe urmă nici Juan n-au izbutit să facă din tine ceea ce el cu mine a izbutit, ceea ce eu am izbutit să fac cu el?

RAQUEL: Şi tu, Juan, tu, *co-pi-lul meu*, ce ai de gînd? Să te împarţi sau să rămîi întreg soţiei tale?

Juan fugi de amîndouă.

XI

Juan fugi de amîndouă, ba mai mult decît atît. Cum se petrecură faptele? S-a ştiut numai că, plecînd în excursie în munţi, cu maşina, l-au adus acasă muribund şi că a murit acolo fără să-şi mai revină în simţiri. Nici *chauffeur*-ul şi nici prietenul care-l întovărăşise n-au ştiut să dea lămuriri asupra celor întîmplate. Cînd au trecut pe lîngă o rîpă, l-au văzut dispărînd din maşină – nu puteau spune dacă fusese un accident sau dacă se azvîrlise dinadins – l-au văzut rostogolindu-se în prăpastie, iar apoi, cînd l-au luat de acolo, era făcut fărîme. Avea ţeasta crăpată şi tot trupul zdrobit.

Şi ce privire schimbară Raquel şi Berta pe deasupra trupului fără culoare şi liniştit al lui Juan al lor!

BERTA: Acum situaţia fetiţei, a fiicei mele, este lămurită!

RAQUEL: Lămurită? Şi din ce-o să trăiască? Cine o s-o întreţină? Cine o să-i facă educaţia? Şi cum? Şi chiar tu, din ce-ai să trăieşti? Şi din ce-o să trăiască părinţii tăi?

BERTA: Dar averea lui Juan?

RAQUEL: Juan nu a lăsat nici o avere...! tot ceea ce se găseşte aici este al meu! Şi dacă n-ai ştiut mai înainte, află acum!

BERTA: Hoțoaico! Hoțoaico! Hoțoaico!

RAQUEL: Astea-s doar vorbe și nu se știe cine a furat pe cine. Poate că hoțoaica ești tu...; hoțoaice sînteți voi, cele ca tine. Și nu vreau să faceți din Quelina mea o hoață ca voi... Iar acum, chibzuiește totul bine cu părinții tăi. Chibzuiește dacă vreți să trăiți ca niște cerșetori sau în bună pace cu hoțoaica.

BERTA: În pace?

RAQUEL: În ochii lumii, în pace!

*

Berta avu îndelungi convorbiri cu părinții ei, doamna și domnul Lapeira, și toți trei, împreună cu un avocat de mare clasă și mare renume, se informară despre testamentul lui don Juan, din care reieșea că el nu mai avea nimic al său; reieșea că întreaga sa avere se afla în puterea Raquelei și astfel fură nevoiți să accepte compromisul. Urma ca Raquel să-i întrețină, în schimbul fetiței pe care i-o cedau.

Singura consolare era că Berta urma să fie din nou mamă și că Raquel consimțise să treacă un mic capital pe numele viitorului fiu sau viitoarei fiice postume a sărmanului don Juan. Dar în ce condiții va crește oare acest copil nefericit?

RAQUEL: Dacă te remăriți, îi spuse Raquel Bertei, am să-ți fac o zestre. Gîndește-te! Nu e plăcut să fii văduvă!

Marchizul de Lumbría

Vasta casă strămoşească a marchizilor de Lumbría, palatul, după cum i se spunea în austerul oraş Lorenza, părea o corabie cu amintiri tăcute, învăluite în mister. Cu toate că era locuită, ferestrele şi uşile balcoanelor care dădeau spre lume rămîneau întotdeauna închise. Faţada, în mijlocul căreia te izbea, impunător, blazonul cu armele familiei de Lumbría, dădea spre miazăzi, spre piaţa cea mare a Catedralei, chiar în faţa fabricii, o construcţie greoaie şi barocă; şi cum soarele o scălda aproape ziua întreagă – iar în Lorenza rar se nimereşte cîte o zi înnourată – toate orbitele ei rămîneau ferecate. Aceasta deoarece pe excelenţa-sa, domnul marchiz de Lumbría, don Rodrigo Suárez de Tejada, îl înspăimîntau lumina soarelui şi aerul proaspăt. „Praful de pe stradă şi soarele, obişnuia el să spună, nu fac decît să ia lustrul mobilelor şi să vatăme odăile; şi apoi, mai sînt şi muştele..." Marchizului îi era o adevărată groază de muşte, care puteau să vină de la vreun zdrenţăros de cerşetor sau poate chiar de la un individ plin de păduchi. Marchizul tremura la gîndul că ar putea să ia vreo boală de rînd. Cei din Lorenza şi din împrejurimi erau atît de murdari...

Partea din spate a casei strămoşeşti dădea spre peretele uriaş şi abrupt care se înălţa

deasupra rîului. O pătură de iederă acoperea părți întinse din aceste ziduri. Cu toate că în iederă își găseau adăpost șoareci și alte lighioane, marchizul o respecta. Făcea parte din tradiția familiei. Și acolo, într-un balcon, la umbră, ferit de soare și de muște, obișnuia marchizul să se așeze la lectură, legănat de murmurul rîului, care bolborosea spumegînd în albia lui îngustă, opintindu-se din greu să-și deschidă drum în peretele de stîncă.

Excelența-sa, domnul marchiz de Lumbría locuia aici cu cele două fiice ale sale, Carolina, cea mare, și Luisa, și cu soția lui de-a doua, doña Vicenta, o doamnă cu mintea încețoșată, care, atunci cînd nu dormea, se văicărea de orice, dar mai ales de gălăgie. Pentru că așa cum marchizul se temea de soare, marchiza se temea de zgomot; în după-amiezele din miezul verii, în timp ce el se ducea să citească în balconul umbros, în mijlocul iederei, în zvonul cîntecului de veacuri al rîului, doamna rămînea în salonul din față, adăpostită într-un jilț vechi, îmbrăcat în satin, neatins niciodată de soare, legănată de tăcerea din piața Catedralei.

Marchizul de Lumbría nu avea descendență masculină: era spinul adînc dureros al vieții sale. De altfel, pentru acest motiv se și însurase, puțin timp după ce rămăsese văduv, cu doña Vicenta, soția lui de acuma, dar ea se dovedise a fi stearpă.

Viața marchizului se scurgea în monotonie, zilnic aceeași, intrată în obiceiuri și ritualuri, ca bolboroseala rîului din adîncul rîpei sau ca liturghiile pe care le slujeau canonicii la Catedrală. El își administra pămînturile și imașurile

și le vizita din cînd în cînd, întotdeauna grăbit, iar seara își juca partida de ombru cu duhovnicul – sfătuitorul intim al familiei – cu un alt preot și cu intendentul proprietății. Aceștia soseau la oră fixă, intrau pe ușa principală pe care trona insigna Sfintei Inimi a lui Isus cu binecunoscutele cuvinte: „Veni-voi în Spania și fi-voi mai venerat decît oriunde", se așezau în jurul măsuței – dacă era iarnă sub măsuță dogorea tava cu jăratic – gata pregătite, iar cînd suna de zece se ridicau și plecau, ca împinși de un resort, lăsîndu-și mizele pentru a doua zi. În acest timp, marchiza dormita, iar fetele marchizului se îndeletniceau cu lucrul de mînă sau citeau cărți morale, dacă nu chiar dimpotrivă – obținute pe ascuns – sau, în sfîrșit, se certau între ele.

Carolina și Luisa trebuiau să se certe, și nu de alta, ci numai pentru a omorî lîncezeala care se furișa din salonul închis soarelui și mușteloR, întinzîndu-se pînă la zidurile îmbrăcate în iederă. Cea mai mare dintre surori, Carolina, ura soarele, întocmai ca și tatăl ei, și ea era cea care păstra cu strășnicie tradițiile casei, fără a-i scăpa vreuna; în schimb, Luisei îi plăcea să cînte, să stea la fereastră sau în balcoane, ba chiar să le împodobească cu ghivece cu flori, obicei plebeu, după părerea marchizului: „Nu-ți ajunge grădina?", îi spunea el fiicei sale, referindu-se la o grădină care ținea de palat, dar unde rareori cobora vreunul dintre locatari. Dar ea, Luisa, voia să țină ghivece în balconul dormitorului, care dădea pe o străduță din piața Catedralei, și să le ude, ca astfel să-și poată arunca privirea afară, să

vadă cine trece. „Ce vulgar, să pîndești ceea ce nu te privește!...", spunea tatăl; iar sora cea mare, Carolina, adăuga: „Nu să pîndești, ci să ieși la vînătoare!". Și de aici se isca cearta.

Și iată că ieșitul pe balconul dormitorului și udatul florilor din ghivece dădură roade. Tristán Ibáñez del Gamonal, el însuși de viță aleasă, ba chiar dintre familiile cu cele mai vechi tradiții ale orașului Lorenza, își opri ochii pe cea de a doua fiică a marchizului de Lumbría, pe care o văzuse zîmbind, cu ochi de violete și gura ca o floare de mușcată, printre florile balconului. Și se întîmplă că într-o zi, trecînd Tristán pe străduță, curse pe el apă din ghivecele udate prea din belșug de către Luisa; și cînd o auzi strigînd: „Oh, iartă-mă, Tristán!" simți ca și cum l-ar fi chemat în ajutor glasul plin de durere al unei prințese zăvorîte într-un castel vrăjit.

– Cu așa ceva nu te joci, fata mea! îi vorbi Luisei tatăl ei. Trebuie procedat cu toată seriozitatea. Fără copilării!

– Ce vrei să spui cu asta, tată?! exclamă fata.

– O să afli de la Carolina.

Luisa rămase cu ochii la sora mai mare, iar aceasta glăsui:

– Nu mi se pare potrivit, dragă soră, ca noi, fiicele marchizului de Lumbría, să ne dăm în spectacol, schimbînd vorbe dulci din balcon, ca lucrătoarele. Pentru asta erau florile?

– Tînărul trebuie să ceară îngăduința de a veni în vizită, hotărî tatăl; și avînd în vedere că eu, unul, n-am nimic împotrivă, totul se poate aranja. Tu ce crezi, Carolina?

– Eu, răspunse sora mai mare, nu mă opun nici eu.

Şi astfel Tristán îşi făcu intrarea în casă, ca pretendent oficial la mîna Luisei. Cît despre doamna marchiză, abia tîrziu înţelese ce se întîmplă.

Şi în timp ce se desfăşura partida de cărţi, doamna marchiză moţăia într-un colţ al salonului, iar lîngă ea, Carolina şi Luisa tricotau sau lucrau dantele, şuşotind cu Tristán ; aveau grijă ca tînărul să nu rămînă niciodată singur cu Luisa, ci întotdeauna cu amîndouă surorile. În această privinţă, tatăl era foarte prevăzător. În schimb, nu se opunea ca, uneori, Carolina să-l primească singură pe cel ce avea să devină cumnatul ei, socotind că astfel putea să-l iniţieze mai bine în tradiţiile şi obiceiurile casei.

*

Oaspeţii la jocul de cărţi, apoi servitorimea casei celei strămoşeşti, ba chiar şi lumea din oraş – intrigată de misterul vastei locuinţe – băgară de seamă că puţin timp după ce Tristán fusese primit aici ca logodnic al celei de a doua fete a marchizului, spaţiul spiritual al hieraticei familii devenise parcă şi mai închis, şi mai întunecat. Posomorala marchizului se adîncise, doamna marchiză se plîngea mai mult ca niciodată de zgomot, cu toate că zgomotul era mai redus ca oricînd. Pentru că, deşi vrajba şi certurile dintre surori erau mai mari şi mai înverşunate ca înainte, acum se duceau pe tăcute. Cînd, dînd nas în nas pe vreun coridor una o insulta pe cealaltă sau chiar o ciupea,

totul se petrecea ca într-un susur, fiindcă își înăbușeau țipetele. O singură dată, Mariana, servitoarea cea bătrînă, o auzise pe Luisa răcnind: „O să afle tot orașul, da, o să afle orașul întreg! Am să ies pe balcon în piața Catedralei și am să strig în gura mare să afle toată lumea!". „Taci!", gemuse vocea marchizului. Și urmase o expresie cumplită, atît de surprinzătoare în casa aceea, încît Mariana fugise îngrozită de la ușa unde trăgea cu urechea.

Cîteva zile mai tîrziu, marchizul plecă din oraș, luînd-o cu sine pe fiica mai mare, Carolina. După plecarea lor, Tristán nu se mai arătă pe acolo. După un timp, marchizul se întoarse singur; într-o seară, se simți dator să dea o explicație partenerilor săi la jocul de cărți:

– Sărmana, stă rău cu sănătatea, spuse, privindu-l țintă pe duhovnic; de vină sînt nervii, asta o duce la certuri nesfîrșite, lipsite bineînțeles de importanță, cu sora ei, pe care altminteri o adoră, așa că am dus-o să se refacă.

Nimeni nu-i răspunse nimic.

Puține zile mai tîrziu, în familie, foarte în familie, avu loc căsătoria lui Tristán Ibáñez del Gamonal cu cea de a doua fiică a excelenței-sale, domnul marchiz de Lumbría. Din afara casei nu luară parte decît mama logodnicului și partenerii la jocul de cărți.

Tristán se mută la socrul său și spațiul spiritual al casei strămoșești deveni încă și mai închis, și mai întunecat. Pe balconul de la dormitorul tinerei mirese florile se veștejiră, fiind lăsate în părăsire; doamna marchiză dormea și mai mult ca înainte, iar domnul marchiz rătăcea ca un spectru, taciturn, cu ochii în

pămînt, prin salonul ferit de lumina soarelui. Simțea că i se duce viața și se agăța de ea. Renunță la jocul de cărți, ceea ce semăna cu o despărțire a lui de lume, dacă trăise vreodată în lume.

– Nu-mi e capul la joc, îi mărturisi confidentului său, duhovnicul; gîndurile îmi fug tot timpul aiurea. De altfel, ombrul nici nu mă mai distrează; nu-mi rămîne decît să mă pregătesc să mor cum se cuvine.

Într-o zi avu un atac de paralizie. Abia de-și mai amintea cîte ceva. Dar cînd începu să-și revină, se agăță de viață – cu o înverșunare parcă și mai deznădăjduită.

– Nu, nu pot să mor pînă nu se lămuresc lucrurile.

Și o întrebă temător pe fiica lui, care-i aducea mîncarea la pat:

– Ce se aude? Cît mai este?

– Nu mult, tată.

– N-am să mă duc, nu trebuie să plec, pînă nu-l primesc pe noul marchiz; pentru că trebuie să fie băiat, un băiat! Aici e nevoie de un bărbat, și dacă n-a fost un Suárez de Tejada, să fie un Rodrigo și un marchiz de Lumbría.

– Asta nu depinde de mine, tată...

– Atît ar mai lipsi, fata mea, și-i tremura glasul cînd vorbea astfel, ca după ce ni l-a vîrît în casă pe acest... nesăbuit, să nu ne dăruiască un marchiz... Aș fi în stare să...

Sărmana Luisa începea să plîngă. Iar Tristán părea un inculpat și un servitor în același timp.

Nervozitatea bietului marchiz atinse culmea cînd află că fiica lui se apropie de termen. Febra așteptării îl făcea să tremure din toată

ființa. „Mi-a dat mai multă bătaie de cap decît lehuza", spuse mai tîrziu medicul.

– Cînd o naște Luisa, îl preveni marchizul pe ginerele său, dacă e băiat, dacă e marchiz, adu-mi-l îndată, să-l văd, ca să pot muri liniștit; să mi-l aduci chiar tu!

Auzind strigătul acela, marchizul se ridică în capul oaselor și rămase privind spre ușa camerei, la pîndă. Puțin mai tîrziu intră Tristán, răvășit, cu copilul ascuns în scutece.

– Marchiz? strigă bătrînul.

– Da!

Atunci își urni trupul în față ca să-l cerceteze pe noul-născut, îl sărută fără vlagă, o sărutare de moarte, și, fără să-i arunce măcar o privire ginerelui său, căzu greoi pe pernă, în nesimțire. Muri după două zile, fără să-și mai revină.

Blazonul de pe fațada casei strămoșești fu îmbrăcat în doliu, cu o pînză neagră, și negrul pînzei începu îndată să se ofilească sub soarele care îl lovea din plin aproape toată ziua. Și parcă asupra întregii case – unde copilul nu adusese nici o bucurie – coborî un aer de doliu.

Pe biata Luisa, mama, nașterea o adusese la capătul puterilor. La început se înverșunase să alăpteze pruncul, dar fusese nevoită să renunțe.

– Sîn mercenar... sîn mercenar... suspina. Acuma, Tristán, trebuie să-l creștem pe marchiz! îi tot spunea bărbatului.

Tristán căzuse pradă unei tristeți nelămurite și se simțea îmbătrînit. „Sînt ca o dependință a casei, aproape ca o mobilă!", se gîndea el. Obișnuia să privească din străduță la balconul camerei care altădată fusese

dormitorul Luisei; acum, pe balcon nu mai erau ghivece cu flori.

O dată se încumetă să-i spună soției sale:

– Luisa, ce-ar fi să punem iarăși flori în balconul tău...?

– Aici n-are ce căuta altă floare decît marchizul, îi răspunse ea.

Bietul om suferea că fiului său nu i se spunea altfel decît marchizul. Își luase obiceiul să fugă de acasă, refugiindu-se în Catedrală. Adeseori ieșea și pleca fără să spună unde. Și, ceea ce îl irita cel mai tare, soția lui nici nu încerca să afle încotro pleacă.

Luisa simțea că o să moară, simțea că viața i se topește picătură cu picătură.

– Viața mi se scurge ca un firișor de apă, spunea ea; simt că mi se subțiază sîngele; îmi huruie capul și mai trăiesc numai fiindcă mor foarte încet... Dacă îmi pare rău de ceva, îmi pare rău de el, de micuțul meu marchiz, doar de el... Ce viață tristă în casa asta fără soare!... Crezusem că tu, Tristán, ai să-mi aduci soarele și libertatea, dar nu, nu mi l-ai adus decît pe micuțul marchiz... dă-mi-l!

Și, irosindu-și ultima vlagă, acoperea pruncul cu sărutări tremurătoare și febrile. Deși își vorbeau, între soț și soție se așeza o perdea de tăcere înghețată. Fiindcă nu-și spuneau nimic din ceea ce le chinuia cel mai rău mintea și sufletul.

Cînd Luisa simți că firișorul vieții este gata să se rupă, puse mîna ei rece pe fruntea copilului, fruntea lui Rodriguín, și i se adresă tatălui:

– Să ai grijă de marchiz. Sacrifică-te pentru el! Ah, iar ei să-i spui că am iertat-o!

– Dar pe mine? gemu Tristán.

– Pe tine? Tu n-ai pentru ce să fii iertat!

Aceste cuvinte căzură ca o sentință distrugătoare asupra bietului om. Și, puțin timp după ce le auzi, rămase văduv.

*

Văduv, tînăr, stăpîn al unei averi însemnate, averea fiului său, marchizul, și prizonier în casa aceea imensă și lugubră, închisă soarelui, cu amintiri care, deși aveau foarte puțini ani, i se păreau de pe acum nespus de vechi... Își petrecea orele goale pe un balcon din spatele casei, în mijlocul iederei, ascultînd tumultul rîului. Apoi, se reluară partidele de ombru. Petrecea mult timp închis cu duhovnicul, să revizuiască, după cum se spunea, hîrtiile răposatului marchiz și să-i pună la punct dispozițiile testamentare.

Dar ceea ce într-o bună zi dădu de vorbit întregului oraș Lorenza fu faptul că, după ce lipsi cîteva zile, Tristán se întoarse în casa strămoșească împreună cu Carolina, cumnata, devenită acum noua lui soție. Păi nu se spusese că intrase la mănăstire? Unde și cum trăise timp de patru ani?

Carolina se întoarse plină de aroganță, cu un fel de sfidare insolită în privire. Primul lucru pe care îl făcu la întoarcere fu să ordone scoaterea pînzei de doliu care acoperea blazonul familiei.

– Să-l bată soarele, strigă ea, să-l bată soarele, ba aș porunci să-l mînjească cu miere ca să-l umple mușțele.

Apoi dădu ordin să se stîrpească iedera.

– Carolina, o imploră Tristán, lasă în pace trecutul.

În noua sa mamă, copilul, micuțul marchiz simți îndată dușmanul. Cu toate rugăminții tatălui său, nu putu să-i spună mamă; întotdeauna îi spunea mătușă.

– Dar de unde a aflat că-i sînt mătușă? întrebă ea. Oare de la Mariana?

– Nu știu, nu știu, răspundea Tristán; aici, fără să-ți dai seama, totul se află.

– Totul?

– Da, totul; casa asta pare că divulgă totul...

– Atunci să tăcem și noi.

Înăuntrul casei strămoșești, viața părea să capete o intensitate concentrată și necruțătoare. Cei doi soți ieșeau foarte puțin din camera lor, unde Carolina îl reținea pe Tristán. În acest timp, micuțul marchiz rămînea la cheremul slugilor, al unui preceptor care venea zilnic să-l învețe alfabetul și al duhovnicului, care se îngrijea de educația lui religioasă.

Se reluară încă o dată partidele de ombru; Carolina urmărea jocul, așezată lîngă bărbatul ei, avînd grijă să-l ghideze. Toți observau că nu urmărea altceva decît să caute prilejul de a-și pune mîna pe mîna bărbatului și că tot timpul stătea rezemată de brațul lui. Iar cînd ceasul era gata să bată zece, îi spunea:

– Tristán, e timpul!

Din casă el nu ieșea decît însoțit de Carolina, care se atîrna de brațul lui, măturînd strada cu privirea-i sfidătoare.

*

Sarcina Carolinei fu foarte grea; ai fi spus că nu-l dorește pe cel ce avea să vină. După ce născu, nici nu vru să vadă copilul. Aflînd că-i fetiță și că venise pe lume pipernicită și sfrijită, răspunse scurt și sec:

– Asta-i pedeapsa noastră!

Și puțin după aceea, cînd bietul prunc începu să dea semne c-o să moară, maică-sa spuse: „Păi și viața pe care ar fi dus-o...".

– Tu ești foarte singur aici, îi vorbi într-o zi, ani mai tîrziu, nepotului ei, micul marchiz. Ai nevoie de tovărășie, de cineva care să te îndemne la învățătură, așa că tatăl tău și cu mine am hotărît să aducem în casă un nepot, un băiat care a rămas singur...

Copilul, care avea atunci zece ani și era de o precocitate bolnăvicioasă și tristă, căzu pe gînduri.

Cînd veni celălalt, intrusul, orfanul, micul marchiz se puse în gardă. Întregul oraș Lorenza nu mai avea altceva de făcut decît să comenteze ciudata întîmplare. Toți credeau că e vorba de un fiu adoptiv al Carolinei, care, neputînd să aibă unul al ei, îl adusese pe intrus ca să-l necăjească și să-l asuprească pe celălalt, al surorii ei.

Cei doi copii se priviră de la început cu dușmănie, căci dacă unul era autoritar, nici celălalt nu se lăsa mai prejos.

– Adică ce crezi tu, se răstea Pedrito la Rodriguín, că dacă ești marchiz o să-mi

poruncești mie...? Dacă ai să mă tot plictisești, plec și te las singur.

– Lasă-mă singur, că mie așa îmi place și întoarce-te la ai tăi.

Dar apărea Carolina și spunîndu-le o dată „Copii!" îi făcea să se privească în tăcere.

– Unchiule! (căci așa îi spunea) se adresă o dată Pedrito lui Tristán, eu plec, vreau să mă duc de aici, vreau să mă întorc la mătușile mele; nu pot să-l mai rabd pe Rodriguín; tot timpul îmi aruncă în obraz că sînt dator să-l servesc și că am venit aici la pomană.

– Ai răbdare, Pedrin, ai răbdare; oare eu nu am? Și, apucînd căpșorul copilului, își lipi buzele de creștetul lui și plînse aplecat deasupra lui, plînse din belșug, pe îndelete și în tăcere.

Copilul simți lacrimile acelea ca pe niște stropi de evlavie. Și atunci în el se născu o milă profundă pentru bietul om, pentru bietul tată al micului marchiz.

Carolina însă nu plîngea.

*

Și se întîmplă că într-o zi, pe cînd bărbatul și nevasta stăteau lipiți unul de altul pe o canapea, mînă în mînă, privind golul din penumbra camerei, auziră zvon de ceartă și îndată intrară copiii, năduși și scoși din fire:

– Eu plec! Plec! striga Pedrito.

– Du-te, du-te și nu te mai întoarce în casa mea, răcnea Rodriguín.

Văzînd că din nasul lui Pedrito curge sînge, Carolina sări ca o leoaică spre el, țipînd:

– Băiatul meu! Copilul meu! Apoi, întorcîndu-se spre micul marchiz, îi scuipă în față acest cuvînt: Cain!

– Cain? Este el oare fratele meu? întrebă micul marchiz, deschizînd ochii mari.

Carolina șovăi o clipă, ca și cum și-ar fi strîns inima în pumni, și vorbi cu glas răgușit:

– E copilul meu!

– Carolina! gemu soțul ei.

– Da, continuă micul marchiz, bănuiam eu că este fiul dumitale; așa se spune pe aici... Dar ceea ce nu se știe, nu se știe cine o fi tatăl lui, și nici dacă are vreun tată.

Carolina tresări scurt. Ochii îi scînteiau, îi tremurau buzele. Îl apucă pe Pedrito, fiul ei, îl strînse la sine și, privindu-și necruțător bărbatul, strigă:

– Tatăl lui? spune-i tu, tată al micuțului marchiz, spune-i tu băiatului Luisei, al sorei mele, spune-i tu nepotului lui Rodrigo Suárez de Tejada, marchiz de Lumbría, spune-i cine este tatăl lui. Spune-i! Spune-i, că de nu, îi spun eu! Spune-i!

– Carolina! o imploră Tristán plîngînd.

– Spune-i! Spune-i cine este adevăratul marchiz de Lumbría!

– Nu-i nevoie să-mi spună! grăi copilul.

– Atunci să știi, da: marchizul este el, el și nu tu; da, el, fiindcă s-a născut înaintea ta și l-am născut eu, cea mai mare dintre surori, iar tată îi este tatăl tău, da, tatăl tău. Numai că fiul meu, din cauza acelui blazon... Dar am să poruncesc să dea jos blazonul și am să deschid toate ușile balcoanelor spre soare, și am să fac

astfel ca fiul meu să fie recunoscut drept ceea ce este: adevăratul marchiz!

Pe urmă Carolina începu să strige, chemînd slugile şi pe doamna marchiză, care dormita, acum aproape căzută în imbecilitatea celei de a doua copilării. Şi cînd toţi se aflară în faţa ei, porunci să se deschidă larg uşile balcoanelor şi apoi vorbi cu glas puternic şi cumpănit:

– El, el este marchizul, el este adevăratul marchiz de Lumbría; el are dreptul primului născut. Fiindcă l-am avut de la Tristán, de la acest Tristán care acuma se ascunde şi plînge; am născut atunci cînd Tristán abia se însurase cu sora mea, chiar în luna cînd s-au căsătorit. Tatăl meu, excelenţa-sa marchizul de Lumbría, m-a sacrificat principiilor sale şi poate că şi sora mea era la fel de compromisă ca şi mine...

– Carolina! gemu soţul.

– Taci! Astăzi vreau să dau în vileag totul. Fiul tău, fiul vostru a stors sînge, sînge albastru! nu, doar sînge roşu, din fiul nostru, din copilul meu, adevăratul marchiz...

– Ce zgomot, Doamne! se văită doamna marchiză, ghemuindu-se într-un fotoliu din colţul încăperii.

– Şi acum, urmă Carolina îndreptîndu-se către slugi, duceţi-vă şi povestiţi întîmplarea în tot oraşul; spuneţi prin pieţe şi prin curţi şi pe la fîntîni ce-aţi auzit de la mine; să ştie toţi, să cunoască toţi pata de pe blazon.

– Păi, tot oraşul ştie... şopti Mariana.

– Cum? răcni Carolina.

– Da, doamnă, da; se vorbeşte peste tot.

– Şi ca să păstrăm un secret ştiut de toată lumea, ca să ascundem o enigmă care nu exista

pentru nimeni, pentru a salva niște aparențe false, pentru asta am trăit așa, Tristán? Mizerie și nimic altceva! Deschideți ușile balcoanelor să intre lumina, toată lumina și praful de pe stradă și muștele, iar mîine va fi scos și blazonul. Și se vor pune ghivece cu flori în toate balcoanele, și se va face o petrecere unde va fi poftit poporul din oraș, adevăratul popor. Ba nu; petrecerea se va face în ziua cînd el, fiul meu, fiul tău, cel pe care duhovnicul îl numește fiul păcatului – pe cînd adevăratul păcat este acela de a-l fi făcut moștenitor pe celălalt – în ziua cînd fiul nostru va fi recunoscut drept cine este și marchiz de Lumbría.

Pe sărmanul Rodriguín trebuiră să-l ridice dintr-un colț al salonului. Era palid și febril. Refuză să-i vadă pe tatăl sau pe fratele lui.

– O să-l dăm la un colegiu, hotărî Carolina.

*

În tot orașul Lorenza nu se vorbea decît de dîrzenia bărbătească cu care Carolina își ducea planurile la îndeplinire. Ieșea zilnic, ducîndu-l pe bărbatul ei de braț, ca pe un prizonier, și ținîndu-l de mînă pe copilul ei din tinerețe. Ținea larg deschise ușile de la toate balcoanele casei strămoșești și soarele veștejea satinul fotoliilor, ba lovea chiar și portretele strămoșilor. Primea în fiecare seară pe jucătorii de cărți, care nu îndrăzniră să-i refuze invitațiile, și, așezată lîngă Tristán, ea juca de fapt cu cărțile lui. Îl mîngîia de față cu musafirii și, bătîndu-l ușor cu palma pe obraz, îi spunea:

– Vai de tine, Tristán, ce fel de bărbat mai eşti şi tu! Apoi, celorlalţi: sărmanul meu bărbăţel nu ştie să joace singur!

Iar după plecarea lor îi spunea bărbatului:

– Ce păcat, Tristán, că nu avem şi alţi copii... după biata fetiţă... Ei da, a fost un copil al păcatului, dar Pedrin al nostru nu este... acum, trebuie să-l creştem pe el, pe marchiz!

Făcu în aşa fel încît bărbatul să-l recunoască pe Pedrin drept fiul său, zămislit înainte ca el, tatăl, să se fi căsătorit şi, de asemenea, începu demersurile pentru fiul ei, în legătură cu succesiunea titlului. În acest timp, celălalt, Rodriguín, se consuma de furie şi tristeţe, într-un colegiu.

– Cel mai bine ar fi, spunea Carolina, dacă s-ar vădi că are vocaţie religioasă; tu n-ai simţit niciodată acest imbold, Tristán? Fiindcă mie mi se pare că te-ai născut mai degrabă pentru a fi călugăr decît altceva...

– Tocmai tu spui aşa, Carolina... îndrăzni să protesteze rugător bărbatul ei.

– Da, eu; eu spun, Tristán! Şi să nu te înfumurezi pentru cele ce s-au petrecut, pentru păcatul nostru, cum îi spune duhovnicul, iar tatăl meu, marchizul, pata de pe blazonul nostru. Păcatul nostru? Al tău, nu, Tristán; al tău, nu! Eu te-am sedus pe tine, eu! Ea, cu muşcatele ei, ea care ţi-a picurat apă pe pălărie, pe pălărie şi nu pe cap, apă din ghivecele ei, ea te-a adus aici, în casa asta a noastră; dar de cîştigat, te-am cîştigat eu. Adu-ţi aminte! Am vrut să fiu mama marchizului. Numai că nu ţinusem seama de celălalt

marchiz. Iar celălalt, tatăl meu, era puternic, mai puternic decît mine. Aș fi vrut să te răzvrătești și tu n-ai știut, n-ai vrut să te răzvrătești...

– Dar, Carolina...

– Da, da, știu bine ce s-a întîmplat; știu! Carnea ta a fost întotdeauna foarte slabă. Iar păcatul tău a fost că te-ai lăsat să te însoare cu ea; ăsta a fost păcatul tău. Și cît m-ați făcut să sufăr! Dar eu știam că sora mea, Luisa, nu va putea să reziste trădării ei și mîrșăviei tale. Și am așteptat. Am așteptat cu răbdare și mi-am crescut băiatul. Și, Doamne, ce înseamnă să crești un copil, cînd între tine și el există o taină groaznică! L-am crescut pentru răzbunare! Cît despre tine, tatăl lui...

– Da, o să mă dispreţuiască...

– Nu, n-o să te dispreţuiască! Oare eu te dispreţuiesc?

– Păi ce altceva ai pentru mine?

– Milă! Tu mi-ai trezit carnea și, o dată cu ea, orgoliul meu de primă născută. Și cum nimeni nu putea să mi se adreseze decît conform convenienţelor și numai prin mijlocirea tatălui meu... și cum eu nu mă arătam în balcon, ca sora mea, zîmbindu-le oamenilor de pe stradă... Iar cum aici nu intrau alți bărbați decît țărănoi de pe cîmp și cei de la jocul de ombru, altă adunătură de țărănoi... Cînd ai venit tu aici te-am făcut să simți că femeia eram eu, și nu sora mea... Vrei să-ți aduc aminte cum ai căzut în păcat?

– Nu, pentru Dumnezeu, Carolina, nu!

– Da, mai bine să nu-ţi amintesc. Eşti omul care a căzut în păcat. Înţelegi acum de ce ţi-am spus că erai născut să te faci călugăr? Dar nu, nu! Te-ai născut pentru ca eu să fiu mama marchizului de Lumbría, mama lui don Pedro Ibáñez del Gamonal y Suárez de Tejada, din care am să fac un bărbat. Şi voi porunci să se facă un blazon nou, de bronz, şi nu de piatră. Am şi poruncit să fie scos cel de piatră, ca să pun în loc altul, de bronz. Şi pe el o să fie o pată, roşie, roşie ca sîngele, sînge roşu ca sîngele pe care fratele lui, fratele lui pe jumătate, celălalt fiu al tău, fiul trădării şi al păcatului, i l-a smuls din obraz, roşu ca sîngele meu, ca sîngele pe care tu m-ai făcut să-l sîngerez... Nu te întrista – şi, vorbind astfel, Carolina puse mîna pe capul lui Tristán, – nu te frămînta, Tristán, bietul meu om... Priveşte aici, uită-te la portretul tatălui meu şi spune-mi, tu, care l-ai văzut murind, ce-ar zice dacă l-ar vedea pe celălalt nepot al lui, pe marchiz... A vrut să i-l aduci pe fiul tău, pe fiul Luisei! Am să încrustez în blazonul de bronz un rubin şi rubinul o să scînteieze în soare. Ce, credeaţi că în casa asta nu există sînge, sînge roşu, roşu şi nu albastru? Şi acuma, Tristán, să-l lăsăm pe fiul nostru, pe marchizul de sînge roşu să doarmă, iar noi, haide la culcare.

Tristán îşi lăsă capul în jos, sub o povară de secole.

Nimic altceva decît un bărbat

Vestea despre frumuseţea Juliei se răspîndise prin tot ţinutul din jurul vechiului oraş Renada; Julia devenise un fel de frumuseţe oficială a oraşului, ca un monument în plus, dar viu şi proaspăt, printre comorile arhitectonice ale acestei capitale de provincie. „Mă duc la Renada, spuneau unii, să văd Catedrala şi pe Julia Yáñez". Era în ochii fetei celei frumoase ceva ca o prevestire tragică. Înfăţişarea ei stîrnea nelinişti în toţi cîţi o priveau. Bătrînii se întristau cînd o vedeau cum trece tîrînd după ea privirile tuturor, iar tinerii adormeau în noaptea aceea tîrziu. Iar ea, conştientă de puterea ei, simţea asupra sa apăsarea unui viitor fatal. O voce foarte ascunsă, care ţîşnea din adîncurile conştiinţei ei, parcă tot îi spunea: „Frumuseţea ta o să te piardă". Şi ea se făcea că n-o aude.

Tatăl acestei frumuseţi a ţinutului, don Victorino Yáñez, individ cu antecedente morale foarte ceţoase, îşi pusese în fiica lui toate ultimele şi definitivele sale speranţe de salvare economică. Era agent comercial şi afacerile îi mergeau din zi în zi mai prost. Ultima şi suprema sa lovitură, ultima carte care îi mai rămăsese de jucat, era fata. Avea şi un fiu, dar

era ca și cum nu l-ar fi avut; de mult nu mai știa ce se alesese de el.

– Nu ne-a mai rămas decît Julia, obișnuia să-i spună nevestei. Totul depinde de felul cum o să se mărite ea sau cum o s-o măritățm noi. Dacă face vreo prostie, și mă tem că o s-o facă, sîntem pierduți.

– Și ce numești tu a face o prostie?

– VorbișI, Anacleta! Cînd îți spun că abia ai un dram de minte!

– Ce să fac, Victorino! Luminează-mă tu, că numai tu te pricepi la toate!...

– Păi ce trebuie făcut, și ți-am mai spus de o mie de ori, trebuie s-o păzești pe Julia să nu se încurce în vreo dragoste din astea, fără rost, cu care-și pierd timpul, măsura, ba chiar și sănătatea, toate fetele din Renada. Nu admit șușoteli și vorbe dulci pe la zăbrele; și nici amorezi studenți.

– Și ce să-i fac eu?

– Ce să-i faci? S-o faci să înțeleagă că viitorul și bunăstarea noastră, a tuturor, al tău și al meu, și pe urmă cinstea, pricepi...?

– Da, pricep.

– Nu, nu pricepi! Cinstea, auzi? Cinstea familiei atîrnă de măritișul ei. Trebuie să se pună în valoare.

– Sărăcuța!

– Sărăcuța? Trebuie să nu-mi înceapă cu iubiți fără căpătîi și să nu mai citească romanele alea nesăbuite pe care le citește și care nu fac decît să-i înfierbînte creierii și să-i umple capul de fum.

– Dar ce-ai vrea să facă?

– Să gîndească și să judece, să-și dea seama ce înseamnă frumusețea ei și să știe cum să tragă foloase din ea.

– Și eu, la vîrsta ei...

– Haide, Anacleta, nu mai vorbi prostii! Tu, la vîrsta ei... Tu, la vîrsta ei... uiți că atunci te-am cunoscut eu.

– Da, din nefericire...

Și cu aceasta părinții fetei celei frumoase se despărțeau pentru a reîncepe a doua zi o conversație asemănătoare.

Iar sărmana Julia suferea, înțelegînd toată groaznica josnicie a calculelor făcute de tatăl ei. „Vrea să mă vîndă, își spunea, ca să-și salveze afacerile compromise; poate chiar să se salveze de închisoare." Și așa și era.

Și, din instinct de răzvrătire, Julia acceptă primul băiat care se ivi.

– Fii atentă, fata mea, pentru numele lui Dumnezeu, îi spuse maică-sa, că știu ce se întîmplă, l-am văzut dînd tîrcoale casei și făcîndu-ți semne, și mai știu că ai primit o scrisoare de la el și că i-ai răspuns...

– Și ce vrei să fac, mamă? Să trăiesc închisă ca o sclavă, pînă vine sultanul căruia să mă vîndă tata?

– Nu mai vorbi așa, fata mea!...

– Adică n-am voie să am și eu un iubit, cum au celelalte fete?

– Da, dar un iubit serios.

– De unde știi dacă este serios sau nu? Întotdeauna trebuie să fie un început. Ca să ajungi la iubire mai întîi trebuie să te cunoști...

– Iubire... Iubire...

– Sigur, da, eu trebuie să aştept cumpărătorul!

– Nu se poate vorbi nici cu tine şi nici cu tatăl tău. Aşa sînteţi voi, cei din neamul Yáñez. Vai de ziua în care m-am măritat!

– Uite, asta nu vreau s-ajung să spun şi eu într-o zi!

Atunci maică-sa o lăsa în pace. Iar ea, Julia, înfruntînd totul, avu îndrăzneala să coboare la parter, într-un fel de tindă, şi să stea de vorbă la fereastră cu primul băiat care i-a făcut ochi dulci. „Dacă dă tata peste noi, gîndea fata, e în stare de orice. De fapt, ar fi foarte bine, măcar s-ar şti că sînt o victimă, că vrea să-mi speculeze frumuseţea." Coborî deci la fereastră şi chiar la acea primă întîlnire îi povesti lui Enrique, un don Juan în faşă al oraşului, toate întunecatele mizerii morale din casa ei. El venea s-o salveze, s-o izbăvească. Şi Enrique, aşa năucit cum se afla în faţa fetei celei frumoase, simţi că îi piere cheful. „Puştoaicei îi arde de tragedie, îşi spuse el; citeşte romane sentimentale." Şi, îndată ce izbuti să facă în aşa fel încît toată Renada să afle cum acea consacrată frumuseţe a ţinutului îl admisese la fereastra ei, începu să caute un prilej ca să iasă din încurcătură. Şi îl găsi foarte repede. Într-o dimineaţă, Julia coborî tulburată, cu ochii ei minunaţi înroşiţi de plîns şi-i spuse:

– Vai, Enrique! Nu mai pot răbda; asta nu e casă şi nici familie; e un infern. Tata a aflat de relaţiile noastre şi e furios. Închipuieşte-ţi că aseară, pentru că m-am apărat, a îndrăznit să dea în mine!

– Bruta!

– Nu-l cunoști. Și a zis că are să te caute.

– N-are decît să vină! Atît îi trebuie!

Dar în sinea lui, flăcăul își spuse: „Trebuie să pun capăt poveștii; dacă vede că-i în primejdie să-și piardă comoara, căpcăunul ăla e în stare de orice grozăvie; și cum eu nu pot să-l scot din încurcătură...".

– Spune-mi, Enrique, mă iubești?

– Ce întrebare îmi pui și tu acuma...!

– Răspunde-mi, mă iubești?

– Cu tot sufletul și cu tot trupul, fetițo!

– Dar, de-adevăratelea?

– Și încă ce de-adevăratelea!

– Ai fi gata la orice pentru mine?

– Da, la orice!

– Atunci, răpește-mă, du-mă cu tine. Trebuie să fugim; dar departe, foarte departe, unde să nu ne poată ajunge tata.

– Vino-ți în fire, fetițo!

– Nu, nu, răpește-mă; dacă mă iubești, răpește-mă! Răpește-i tatei comoara, ca să n-o mai poată vinde! Nu vreau să fiu vîndută! Vreau să fiu răpită! Răpește-mă!

Și puseră la cale fuga.

Dar a doua zi, ziua hotărîtă pentru fugă, cînd Julia își avea gata bocceluța cu veșminte, ba chiar comandase în secret și o trăsură, Enrique nu apăru. „Lașul lașilor! Mișelul mișeilor! gîndea biata Julia, trîntită pe pat și mușcînd perna de furie. Și spunea că mă iubește! Nu, nu mă iubea pe mine: îmi iubea frumusețea! Și nici măcar atît! Voia să se umfle în pene în fața întregului oraș că eu,

Julia Yáñez, chiar eu!, am acceptat dragostea lui. Acuma are să spună cum i-am propus să fug cu el. Nemernic, nemernic, nemernic! Nemernic, ca tata; nemernic, ca toţi bărbaţii!"

Şi Julia căzu într-o deznădejde şi mai adîncă.

– Mulţumesc lui Dumnezeu, fata mea, îi spuse maică-sa, văd că totul s-a terminat! Dar să ştii că are dreptate tatăl tău: dacă o ţii tot aşa, o să-ţi iasă nume rău!

– Dacă o ţin cum?

– Aşa, admiţîndu-l pe primul care îţi dă tîrcoale. O să-ţi iasă numele că eşti uşuratică şi...

– Cu atît mai bine, mamă, cu atît mai bine. Aşa au să se îmbulzească mai mulţi. Mai ales atîta timp cît n-o să pierd ce am de la Dumnezeu.

– Of, of! Eşti ca taică-tu, eşti din neamul lui, fata mea!

Într-adevăr, curînd fata admise alt pretendent la dragostea ei, căruia îi făcu aceleaşi confidenţe, speriindu-l la fel ca şi pe Enrique. Numai că Pedro avea inima mai tare. Şi tot aşa, pas cu pas, ajunse să-i propună fuga.

– Uite ce e, Julia, răspunse Pedro, n-am nimic împotrivă să fugim; ba chiar mai mult, mă încîntă, îţi dai seama! Numai că dacă fugim, unde ne ducem, ce facem?

– Vedem noi!

– Nu, nu vedem noi, nu! Trebuie să ştim de pe acuma. Deocamdată, şi încă o vreme, nu am din ce trăi; la mine acasă ştiu că n-o să ne primească; iar în ceea ce îl priveşte pe tatăl tău...! Aşa că, spune-mi, ce facem după ce fugim?

– Cum? Vrei să dai înapoi?

– Ce facem?

– Ți-ai pierdut curajul?

– Ce facem, spune?

– Păi... ne sinucidem!

– Tu ești nebună, Julia!

– Nebună, da: nebună de disperare, nebună de scîrbă, nebună, îngrozită de tatăl ăsta care vrea să mă vîndă... Dacă ai fi și tu nebun, nebun de dragoste după mine, ne-am sinucide împreună.

– Dar îți dai seama, Julia, tu vrei să fiu nebun de dragoste după tine ca să ne sinucidem împreună, dar nu spui că vrei să te sinucizi cu mine pentru că ești nebună de dragoste după mine, ci nebună de scîrbă de tatăl tău și de casa ta. Nu-i același lucru!

– Ah! Ce bine vorbești! Dragostea nu raționează atît!

Julia rupse și cu el. Iar pe urmă își spuse: „Nici el nu mă iubea pe mine, nici el. Era îndrăgostit de frumusețea mea, nu de mine. Mi s-a dus vestea!".

Și plîngea amar.

– Ai văzut, fata mea? o mustră maică-sa. Nu-ți spuneam eu? Altul la rînd!

– Și au să fie o sută, mamă; o sută, da, pînă ce am să-l întîlnesc pe al meu, cel care-o să mă scape de voi... Vrea să mă vîndă!

– Spune-i asta tatălui tău.

Doña Anacleta se duse să plîngă, singură, în camera ei.

– Uite ce e, fata mea, îi vorbi în sfîrșit Juliei tatăl ei, am trecut peste istoria cu cei doi iubiți

ai tăi şi n-am luat măsurile pe care ar fi trebuit să le iau ; te previn însă că n-am să mai tolerez alte prostii de acelaşi fel. Prin urmare, eşti lămurită.

– Dar mai e ceva ! exclamă fata, cu viclenie amară, privindu-l sfidător în ochi pe tatăl ei.

– Ce adică ? întrebă acesta, ameninţător.

– Adică... a apărut unul nou !

– Altul ? Cine ?

– Cine ? Nu bănuieşti cine ?

– Haide, nu te juca, nu-ţi bate joc şi termină, că mă faci să-mi pierd răbdarea.

– Apăi, nici mai mult, nici mai puţin decît don Alberto Menéndez de Cabuérniga.

– Ce grozăvie ! exclamă mama.

Don Victorino păli, incapabil să spună un cuvînt. Don Alberto Menéndez de Cabuérniga era un moşier putred de bogat, desfrînat şi foarte nestatornic în privinţa femeilor ; se spunea despre el că nu se uita la cheltuieli atunci cînd voia să cucerească pe vreuna ; era însurat şi trăia despărţit de soţia lui. Pînă acum îşi măritase două dintre amante, înzestrîndu-le cu dărnicie.

– Ce-ai de spus, tată ? Taci ?

– Am de spus că eşti nebună !

– Nu, nu sînt nebună şi nici nu am vedenii. Se plimbă prin faţa casei, dă tîrcoale. Să-i spun să cadă la învoială cu tine ?

– Plec, de nu, se termină prost.

Tatăl se ridică şi plecă de acasă.

– Of, fata mea, fata mea !

– Îţi spun eu, mamă, că treaba asta nu i se pare nepotrivită ! Îţi spun eu că ar fi în stare să mă vîndă lui don Alberto.

Voința bietei fete slăbea tot mai mult. Ea își dădea seama că pînă și o vînzare ar fi însemnat izbăvirea. Esențial era să plece din casă, să fugă de la tatăl ei, fie cum ar fi.

*

În vremea aceea, un indiano[1], Alejandro Gómez, cumpără un imaș în apropiere de Renada, unul dintre cele mai mănoase și întinse imașuri. Nimeni nu știa ceva precis despre originea sau despre antecedentele cumpărătorului, nimeni nu-l auzise vorbind vreodată despre părinții săi, nici despre rude, nici despre locul unde se născuse, nici despre copilărie. Se aflase numai că, de mic copil, plecase cu părinții săi mai întîi în Cuba, pe urmă în Mexic, unde, și nu se știe cum, înainte de a împlini treizeci și patru de ani, cînd se întorsese în Spania, hotărît să se așeze aici, agonisise o avere fabuloasă – se vorbea de cîteva milioane de *duros*. Se spunea că era văduv, fără copii, și pe seama lui circulau cele mai fantastice legende. Cei care aveau de-a face cu el socoteau că-i un ambițios cu planuri mari, foarte voluntar, foarte încăpățînat și foarte stăpîn pe el.

– Cu bani, ajungi oriunde! obișnuia el să spună, făcînd caz de originea sa plebeiană.

– Nu întotdeauna și nici oricine! i se răspundea.

---

1. Spaniol îmbogățit în America de Sud.

– Nu oricine; dar cei care au ştiut să facă bani, da! Un domnişor dintre aceia care moşteneşte bani, un prăpădit de conte sau duce de marmeladă, nu, nu ajunge nicăieri, oricîte milioane ar avea. Dar eu? Eu, care am ştiut să fac avere prin mine însumi, cu mîinile mele? Eu?

Trebuia să auzi cum pronunţa acel „eu"! În această afirmare a persoanei sale răzbătea adevărata lui fiinţă, în întregime.

– Nimic din ceea ce mi-am propus cu adevărat n-a rămas neîndeplinit! Dacă aş vrea, aş ajunge ministru! Numai că nu vreau!

*

Lui Alejandro i se vorbi de Julia, frumuseţea grandioasă a Renadei. „Trebuie s-o văd", îşi spuse el. Iar după ce o văzu, hotărî: „Trebuie să fie a mea!".

– Tată, vorbi într-o zi Julia, ştii că acel fabulos Alejandro, ştii cine, nu se mai vorbeşte decît despre el în ultima vreme... Cel care a cumpărat Carbajedo...

– Da, da, ştiu cine este! Şi ce-i cu el?

– Ştii că şi el îmi dă tîrcoale?

– Vrei să-ţi baţi joc de mine, Julia?

– Nu, nu glumesc, e foarte serios ce-ţi spun; îmi dă tîrcoale.

– Iar eu spun să nu-ţi baţi joc de mine...!

– Uite-i scrisoarea!

Şi fata scoase din sîn o scrisoare, pe care i-o aruncă tatălui ei în obraz.

– Ce ai de gînd să faci? întrebă el.

– Păi ce am de făcut...! Să-i spun să te caute şi să vă învoiţi din preţ!

Don Victorino o străpunse cu privirea pe fiică-sa și plecă fără să spună o vorbă. Urmară în casă cîteva zile de tăcere sumbră și de mînii înăbușite. Julia îi trimise noului pretendent o scrisoare de răspuns plină de sarcasme și de dispreț, la care, puțin după aceea, primi alta, cu următoarele cuvinte, parcă scrijelite de o mînă aspră, cu litere mari, colțuroase și deslușite. „Pînă la urmă veți fi a mea. Alejandro Gómez știe să obțină tot ceea ce își propune." După ce o citi, Julia își spuse: „Ăsta bărbat! Să fie el oare mîntuitorul meu? Să fiu eu oare mîntuirea lui?". Cîteva zile după ce sosise această a doua scrisoare, don Victorino o chemă pe fiica lui, se închise cu ea în cameră și aproape îngenuncheat în fața ei îi vorbi cu lacrimi în ochi:

– Fata mea, gîndește-te că totul depinde acuma de ceea ce ai să hotărăști tu: viitorul nostru și onoarea mea. Dacă nu-l accepți pe Alejandro, foarte curînd n-am să mai pot amîna ruina, nici să ascund afacerile necurate și nici chiar...

– Taci!

– Nu, n-am să mai pot tăinui nimic. Se apropie scadența. Și au să mă azvîrle în închisoare. Pînă astăzi am reușit să mă apăr de lovituri... prin tine! Invocînd numele tău! Frumusețea ta mi-a fost scut. „Biata fată!" spuneau toți.

– Și dacă-l accept?

– Ascultă, am să-ți mărturisesc tot adevărul. A aflat situația mea, a aflat totul, și acuma sînt liber și respir numai datorită lui.

Mi-a acoperit toate afacerile necurate; m-a descărcat de...

– Da, știu, ajunge! Și acum?

– Depinde de el, depindem de el, trăiesc pe spezele lui, chiar și tu trăiești pe spezele lui.

– Adică, m-ai vîndut?

– Nu, ne-a cumpărat.

– Așa că, vrînd-nevrînd, sînt a lui!

– Nu, nu pretinde atît; nu vrea nimic, nu cere nimic!

– Ce om generos!

– Julia!

– Da, da, am înțeles totul. Spune-i că, din partea mea, poate veni cînd dorește.

Și, după ce rosti aceste cuvinte, fata începu să tremure. Cine le rostise? Ea? Nu; mai degrabă alta pe care o purta în sine și care o tiraniza.

– Mulțumesc, fata mea, mulțumesc!

Tatăl se ridică și se apropie s-o sărute, dar ea îl alungă, strigînd:

– Nu mă murdări!

– Dar, fata mea...

– Du-te și sărută-ți hîrtiile! Sau mai degrabă cenușa hîrtiilor care te-ar fi azvîrlit la închisoare.

*

– Julia, nu ți-am spus eu că Alejandro Gómez știe să obțină tot ceea ce își propune? Să-mi vii dumneata mie cu asemenea povești? Mie?

Acestea fură cuvintele cu care tînărul și despoticul *indiano* se înfățișă fetei lui Victorino, acasă la ea. Iar fata, la auzul acestor cuvinte,

începu să tremure, simțindu-se, pentru prima oară în viața ei, în fața unui bărbat. Și acest bărbat îi apărea mai supus și mai puțin grosolan decît se așteptase.

La a treia vizită, părinții îi lăsară singuri. Julia tremura. Alejandro tăcea. Tremurul și tăcerea se prelungiră încă un timp.

– Parcă ți-ar fi rău, Julia, vorbi el.

– Nu, nu; mi-e bine.

– Atunci, de ce tremuri așa?

– Poate de frig...

– Nu, de frică.

– Frică? Frică de ce?

– Frică... de mine!

– Și de ce să-mi fie frică de dumneata?

– Da, ți-e frică de mine!

Și frica plesni, desfăcîndu-se în plîns. Julia plîngea din adîncurile ființei ei, îi plîngea inima. Hohotele o sugrumau, împiedicînd-o să respire.

– Sînt eu oare vreun căpcăun? șopti Alejandro.

– M-au vîndut! M-au vîndut! Au făcut negoț cu frumusețea mea! M-au vîndut!

– Cine spune așa?

– Eu, eu spun! Dar nu, n-am să fiu a dumitale... decît moartă!

– Ai să fii a mea, Julia, tu ai să fii a mea... Și ai să mă iubești! Să nu mă iubești pe mine? Pe mine? Cum ar fi cu putință?

Și se afla în acel *pe mine* un astfel de accent, încît Juliei îi secă izvorul lacrimilor și parcă i se opri inima. Atunci îl privi pe omul acela, în timp ce o voce îi spunea: „Ăsta-i într-adevăr un bărbat!".

– Poţi face din mine ceea ce doreşti!

– Ce vrei să spui cu asta? întrebă el, insistînd în a-i spune mai departe tu.

– Nu ştiu... nu ştiu ce spun...

– Ce înseamnă că pot face din tine ceea ce doresc?

– Da, că dumneata poţi...

– Numai că eu vreau, şi acest *eu* răsuna triumfător şi plin, eu vreau să fii nevasta mea.

Juliei îi scăpă un strigăt şi atît de frumoşii ei ochi mari, iradiind uimire, rămaseră asupra bărbatului aceluia, care zîmbea, spunîndu-şi în sine: „Voi avea femeia cea mai frumoasă din Spania".

– Dar ce credeai?

– Credeam... credeam...

Şi iar i se rupse pieptul de lacrimile care o înăbuşeau. Apoi, simţi o gură pe gura ei şi auzi un glas care îi spunea:

– Femeia mea, a mea... a mea... da, femeia mea după lege, nu altfel! Legea va consfinţi voinţa mea! Sau, voinţa mea va consfinţi legea!

– Da... a ta!

Era biruită. Şi se puse la cale nunta.

Ce avea bărbatul acesta aspru şi închis în sine, de o înfricoşa, dar o şi subjuga în acelaşi timp? Şi cel mai cumplit era că-i impunea dragoste, un fel de dragoste stranie. Însă ea, Julia, nu voia să-l iubească pe acest aventurier, care hotărîse să aibă de nevastă pe una dintre cele mai frumoase femei, ca astfel să dea strălucire milioanelor sale; dar, deşi nu vroia să-l iubească, se simţea biruită de o supunere ca un fel de îndrăgostire. Ceva ca iubirea, care

probabil se aprinde în pieptul unei captive față de arogantul ei cuceritor. Nu o cumpărase, nu! O cucerise.

„Dar el oare, se întreba Julia, mă iubește cu adevărat? Mă iubește pe mine? Pe mine? cum obișnuiește el să spună. Și în ce fel o spune! În ce fel pronunță el pe acel *eu*! Mă iubește pe mine sau nu caută altceva decît să-mi pună la vedere frumusețea? Însemn oare pentru el mai mult decît o mobilă foarte costisitoare și foarte rară? Să fie oare cu adevărat îndrăgostit de mine? N-are să se satureze repede de farmecul meu?... Oricum, are să fie bărbatul meu și am să scap de acest cămin blestemat, am să scap de tatăl meu. Pentru că n-are să locuiască la noi, nu! O să-i facem o pensie – și lasă-l s-o insulte mai departe pe biata mama și să se încurce cu servitoarele. O să-l împiedicăm să mai intre în afaceri necurate. Iar eu am să fiu bogată, foarte bogată, imens de bogată!"

Dar acest gînd nu o mulțumea întru totul. Știa că fetele din Renada o invidiază, vorbind despre norocul ei nebun, spunînd că frumusețea ei îi adunase tot ceea ce putea să-i aducă. Dar oare el o iubea? O iubea cu adevărat? „Trebuie să-i cuceresc iubirea, se gîndea. Am nevoie să mă iubească cu adevărat; nu pot să fiu nevasta lui fără ca el să mă iubească, fiindcă așa ar fi felul cel mai urît de a mă vinde. Dar eu îl iubesc oare?" În fața lui se simțea tulburată, în timp ce un glas misterios, izvorît din adîncul ființei ei, îi spunea: „Ăsta e într-adevăr bărbat!". De cîte ori Alejandro spunea *eu*, ea începea să tremure. Și tremura din

iubire, chiar dacă nu-şi dădea seama sau dacă îşi închipuia că-i altceva.

*

Se căsătoriră şi se mutară în capitală. Relaţiile şi prietenii lui Alejandro erau – datorită averii – numeroase, dar oarecum ciudate. Cei mai mulţi dintre cei care-i frecventau casa, nu puţini dintre ei aristocraţi cu blazon, îi păreau Juliei a fi datornicii bărbatului ei, care dădea bani cu împrumut cu ipoteci solide. Dar altminteri ea nu ştia nimic despre afacerile lui şi nici el nu-i pomenea vreodată despre ele. Nu-i lipsea nimic; era liberă să-şi satisfacă pînă şi cele mai neaşteptate capricii; dar îi lipsea tocmai ceea ce îi trebuia mai mult. Nu iubirea acelui bărbat de care se simţea subjugată şi aproape fermecată, dar certitudinea iubirii lui. „Mă iubeşte sau nu mă iubeşte?, se întreba ea. Mă copleşeşte cu atenţii, se poartă cu cel mai mare respect, ba chiar mă răsfaţă; deşi, poate că în acelaşi timp mă socoteşte o fiinţă capricioasă; dar mă iubeşte?" Şi era zadarnic să încerce a vorbi despre iubire, despre tandreţe, cu acel bărbat.

– Numai netoţii vorbesc despre asemenea lucruri, obişnuia să spună Alejandro. „Dulcea mea... nepreţuita... frumoasa mea... iubito..." Eu? Eu să spun astfel de vorbe? Să-mi vii mie cu asemenea poveşti! Mie? Astea sînt bune pentru romane. Şi ştiu că ţie îţi plăcea să citeşti romane.

– Îmi place şi acum!

– Atunci, citește cît poftești. Știi, dacă vrei neapărat, am să construiesc pe terenul de alături un pavilion mare, cu o bibliotecă pe care am să ți-o umplu cu toate romanele care s-au scris de la Adam încoace.

– Cîte mai spui și tu!

Alejandro umbla îmbrăcat pe cît cu putință mai umil și mai șters. Și nu doar ca să nu atragă atenția prin veșminte; în același timp voia să facă paradă de o anumită grosolănie plebeiană. Apoi, îi era greu să-și schimbe hainele, fiindcă se obișnuia cu cele purtate. Și, în ziua în care își punea o haină nouă, ai fi zis că s-a frecat cu ea de pereți ca să pară veche. În schimb, stăruia ca ea, soția lui, să se îmbrace cît mai elegant cu putință și în așa fel încît frumusețea ei naturală să iasă și mai mult în evidență. Nu se zgîrcea cîtuși de puțin la plată, dar cel mai generos și mai cu plăcere plătea conturile croitoreselor și modistelor, adică îmbrăcămintea Juliei sale.

Îi plăcea s-o aibă lîngă el, așa încît diferența de îmbrăcăminte și ținută dintre ei doi să sară în ochi. Se bucura cînd vedea cum o privea lumea pe nevasta lui, iar dacă ea, la rîndul ei, cocheta provocatoare ca să atragă privirile, el nu băga de seamă sau, mai degrabă, se prefăcea că nu bagă de seamă. Parcă le-ar fi spus celor care o priveau cu lăcomia cărnii: „Vă place, nu? Mă bucur! Dar e a mea și numai a mea, așa că nu vă rămîne decît să turbați!", iar ea, ghicind gîndurile lui, își spunea: „Dar oare mă iubește sau nu mă iubește acest bărbat?" Pentru că întotdeauna se gîndea la el ca la *acest bărbat*, ca la bărbatul ei. Sau, mai bine

zis, bărbatul căreia îi aparţinea – stăpînul. Treptat creştea în ea sufletul sclavei de harem – sclavă favorită, sclavă unică; dar totuşi sclavă.

Intimitate între ei, nici una. Ea nu-şi dădea seama ce anume l-ar fi putut atrage pe stăpînul şi soţul ei. O dată îndrăzni să-l întrebe despre familie.

– Familie? răspunse Alejandro. Eu n-am altă familie decît pe tine şi nu-mi pasă de altcineva. Familia mea sînt eu, eu şi cu tine, care eşti a mea.

– Dar părinţii tăi?

– Consideră că n-am avut părinţi. Familia mea începe cu mine. Eu m-am făcut singur.

– Altceva aş fi vrut să te întreb, Alejandro, dar nu îndrăznesc.

– De ce să nu îndrăzneşti? Ce, crezi că am să te mănînc? Oare m-am supărat vreodată de vreo vorbă de-a ta?

– Nu, niciodată, n-am de ce să mă plîng...

– Atît ar fi lipsit!

– Nu, n-am de ce mă plînge; dar...

– Haide, întreabă-mă şi să terminăm.

– Nu, nu te întreb.

– Întreabă-mă!

Şi rosti cuvîntul pe un asemenea ton, cu o încredere în sine atît de desăvîrşită, încît ea vorbi, tremurînd în felul acela care însemna şi frică şi dragoste – dragoste supusă de sclavă favorită:

– Bine, atunci, spune-mi: eşti văduv?

O uşoară încruntare a sprîncenelor trecu ca o umbră pe fruntea lui Alejandro; şi răspunse:

– Da, sînt văduv.

– Și prima ta nevastă?

– Ție ți-a ajuns ceva la ureche...

– Nu; dar...

– Ție ți-a ajuns ceva la ureche, spune.

– Ei da, am auzit ceva...

– Și ai dat crezare?

– Nu, n-am crezut.

– Bineînțeles, nu puteai, nu trebuia să crezi.

– Nu... n-am crezut.

– Era firesc. Cine mă iubește așa cum mă iubești tu, cine este al meu așa cum ești tu nu poate să creadă asemenea născociri.

– Sigur că te iubesc...

Și spunînd aceste cuvinte ea spera să provoace și la el o mărturisire tandră.

– Bine! Ți-am mai spus că nu-mi plac vorbele de roman sentimental. Cu cît spui mai puțin cuiva că-l iubești, cu atît mai bine.

Și, după o scurtă pauză, el continuă:

– Ți s-a spus că, pe cînd eram foarte tînăr, m-am însurat în Mexic cu o femeie imens de bogată și mult mai bătrînă decît mine, cu o bătrînă milionară și că, după ce am silit-o să mă lase moștenitorul ei, am omorît-o. Așa ți s-a spus, nu?

– Da, așa mi s-a spus.

– Și ai crezut?

– Nu... n-am crezut. N-am putut crede că ai omorît-o pe soția ta.

– Văd că judeci chiar mai bine decît credeam. Cum aș fi omorît-o pe nevasta mea, care era ceva al meu?

Ce o făcu pe biata Julia să tremure, auzind cuvintele lui? Ea nu putea deslușî cauza acelui

tremur ; de fapt îl stîrnise cuvîntul „ceva", prin care bărbatul ei se referea la prima lui soţie.

– Ar fi fost o prostie absolută, continuă Alejandro. De ce? Ca s-o moştenesc? Dar eu mă bucuram de averea ei întocmai ca şi astăzi! S-o omori pe propria ta nevastă! Nu există nici un motiv s-o omori pe propria ta nevastă!

– Au fost totuşi bărbaţi care şi-au omorît nevestele, îndrăzni să observe Julia.

– De ce le-au omorît?

– Din gelozie sau pentru că au greşit cu ceva...

– Prostii! Gelozia e treabă de netoţi. Numai netoţii pot fi geloşi, pentru că numai nevestele lor pot să greşească. Dar eu? Nevasta mea nu poate să greşească. N-a putut să greşească prima, nu poţi să greşeşti nici tu!

– Nu mai spune aşa. Hai să vorbim de altceva.

– De ce să schimbăm vorba?

– Mă doare cînd te aud vorbind aşa. Nici prin gînd nu mi-a trecut, nici prin vis, să-ţi greşesc cu ceva...!

– Ştiu, ştiu fără să-mi spui ; ştiu că n-ai să greşeşti niciodată.

– Poţi să fii sigur!

– Ştiu că nu poţi să greşeşti. Să-mi greşească mie? Nevasta mea? Peste putinţă...! Iar în privinţa celeilalte, a primei, a murit ea, n-am omorît-o eu!

Fu una dintre zilele cînd Alejandro îi vorbi mai mult soţiei sale. Iar ea rămase pe gînduri, tremurînd. O iubea, da sau nu, acest bărbat?

*

Biata Julia! Acest nou cămin al ei era îngrozitor, tot atît de îngrozitor ca și cel al tatălui ei. Era liberă, cu desăvîrșire liberă; putea să facă tot ce-i trecea prin minte, să plece sau să se întoarcă, să primească vizita prietenilor și chiar a prietenilor preferați. Dar oare o iubea sau nu stăpînul și domnul ei? Îndoiala privitoare la iubirea bărbatului o ținea prizonieră în această aurită și splendidă celulă cu ușile desferecate.

În tenebrele bîntuite de furtuni din sufletu-i robit se născu o rază de soare atunci cînd căzu grea cu acel bărbat, stăpîn al ei. „Acuma am să știu dacă mă iubește sau nu", gîndi ea.

Cînd îi spuse vestea cea bună, el exclamă:

– Mă așteptam! Acum am un moștenitor, am pe cine să fac bărbat, alt bărbat ca mine. Îl așteptam!

– Și dacă n-ar fi venit? întrebă ea.

– Peste putință! Trebuia să vină. Eu trebuia să am un fiu, eu!

– Dar sînt mulți care se căsătoresc și nu-l au...

– Alții da. Dar nu eu! Eu trebuie să am un fiu.

– Și de ce?

– Fiindcă nu se putea ca tu să nu mi-l dai.

Și fiul veni; dar tatăl rămase tot atît de închis în sine. Numai că se împotrivi ca mama să-și alăpteze pruncul.

– Nu, nu mă îndoiesc că ai sănătate și putere pentru asta; dar mamele care alăptează

se trec repede şi eu nu vreau ca tu să te treci, vreau să rămîi tînără cît mai mult timp.

Cedă, numai la asigurarea medicului că, departe de a se urîţi, Julia ar cîştiga mult dacă şi-ar alăpta pruncul, frumuseţea ei căpătînd astfel o şi mai mare împlinire.

Tatăl nu voia să-şi sărute fiul. „Unui copil nu pot să-i placă toate pupăturile astea", spunea el. Uneori lua pruncul în braţe şi rămînea cu ochii la el.

– Odată m-ai întrebat despre familia mea, îi spuse într-o zi Alejandro nevestei sale. Iat-o! acum am familie, are cine să mă moştenească şi să-mi continue opera.

Julia se gîndi să-l întrebe pe bărbatul ei care este opera lui, dar nu îndrăzni. „Opera mea! Care să fie opera acestui bărbat?" Îl auzise şi altădată vorbind astfel.

*

Printre persoanele care le frecventau mai des casa erau contele şi contesa de Bordaviella, mai ales el, contele, care avea unele afaceri cu Alejandro; acesta îi împrumutase cu camătă sume mari de bani. Contele obişnuia să joace şah cu Julia, căreia îi plăcea jocul – şi pe această cale el îşi mai alina şi necazurile casnice, descătuşîndu-se de ele în căldura încrederii pe care i-o oferea prietena sa, soţia cămătarului. Căci vatra nobiliară a conţilor Bordaviella era un mic infern, ce-i drept cu flăcări slabe. Contele şi contesa nici nu se iubeau, nici nu se înţelegeau. Fiecare îşi avea viaţa lui; barem contesa dădea prilej de

clevetiri și de scandal. Umbla pe socoteala ei o ghicitoare cu tîlc: „Cui i-a venit rîndul să-l ajute pe contele de Bordaviella?". Iar sărmanul conte se ducea în casa frumoasei Julia să joace șah și să se consoleze de nefericirea proprie, iscodind-o pe cea străină.

– A fost și azi contele acela? o întrebă Alejandro pe soția lui.

– Contele acela... contele acela... care conte?

– Acela! Nu există decît un conte, un marchiz și un duce. De fapt pentru mine toți sînt la fel, ca și cum ar fi unul singur.

– Ah da, a fost!

– Mă bucur, dacă asta te distrează. Sărmanul neghiob, doar de atîta-i bun.

– Mie mi se pare un om inteligent și cultivat, foarte bine crescut și foarte simpatic...

– Da, din aceia care citesc romane. Dar, la urma urmei, dacă asta te distrează...

– Și e foarte nefericit.

– Eh! din vina lui!

– De ce?

– Fiindcă-i atît de nerod. E firesc să i se întîmple ce i se întîmplă. Pe un caraghios ca el e foarte firesc să-l înșele nevasta. Ăsta nu-i bărbat! Nici nu știu cum de s-a găsit cineva care să ia un asemenea bicisnic. Probabil nu s-a măritat cu el, ci cu titlul lui. Să-mi facă mie o femeie ce-i face nevastă-sa acestui nenorocit...!

Julia rămase cu ochii țintă la bărbatul ei și, deodată, aproape fără să-și dea seama de vorbe, strigă:

– Și dacă ți-aș face și eu la fel? Dacă s-ar dovedi că nevasta ta e tot ca a lui?

– Prostii! răspunse Alejandro şi începu să rîdă. Vrei negreşit să condimentezi viaţa noastră cu sare luată din cărţi. Dacă urmăreşti să mă pui la încercare, făcîndu-mă gelos, greşeşti. Eu nu sînt dintre aceia. Să-mi vii mie cu asemenea poveşti! Mie? Distrează-te cît vrei cu neghiobul ăla de Bordaviella.

„Să fie oare adevărat că bărbatul acesta nu cunoaşte gelozia? se întreba Julia. Oare într-adevăr nu i-ar păsa dacă ar şti cum se ţine contele de mine? Să fie oare încredere în fidelitatea şi în dragostea mea? Să fie siguranţa puterii pe care o are asupră-mi? Să fie indiferenţă? Mă iubeşte sau nu mă iubeşte?" Şi Julia începea să-şi piardă firea. Stăpînul şi domnul ei îi supunea inima la mari cazne.

Biata femeie se încăpăţîna să stîrnească gelozia bărbatului ei, ca o piatră de încercare a iubirii sale, dar nu izbutea.

– Vrei să mergi cu mine acasă la conte?

– De ce?

– La ceai!

– Ceai? Nu mă doare burta. Pe vremea mea, la noi nu bea nimeni apa asta murdară, decît dacă îl durea burta. Petrecere frumoasă! Şi consolează-l puţin pe bietul conte. Poate ai s-o vezi şi pe contesă cu ultimul ei prieten, cel de serviciu. Frumoasă societate! Dar, mă rog, îţi ia ochii!

*

Între timp, contele ducea mai departe asediul Juliei. Astfel, se prefăcea că suferă de necazurile sale casnice, spre a trezi compasiunea

prietenei sale, iar prin compasiune s-o aducă la dragoste, la dragoste vinovată; totdeauna încerca să-i dea de înțeles că el știa ceva din intimitățile căminului ei.

– Da, Julia, așa e; casa mea e un infern și dumneata faci bine că mă compătimești. Ah, dacă ne-am fi cunoscut înainte! Înainte de a mă fi înjugat la nefericirea mea! Și dumneata...

– Și eu la a mea, nu?

– Nu, nu; nu voiam să spun asta... nu!

– Dar atunci ce voiai să spui, domnule conte?

– Înainte de a te fi dăruit altui bărbat, soțului dumitale...

– Și dumneata crezi că altfel m-aș fi dăruit dumitale?

– Oh, fără îndoială, fără îndoială...!

– Ce impertinenți sînteți dumneavoastră, bărbații!

– Impertinenți?

– Da, impertinenți. Dumneata te consideri irezistibil.

– Eu... nu!

– Atunci, cine?

– Îmi permiți să vorbesc, Julia?

– Spune ce vrei!

– Bine, atunci am să-ți spun! Irezistibilul ar fi fost nu în mine, ci în dragostea mea! Da, dragostea mea!

– Dar asta-i o declarație în toată regula, domnule conte! Nu uita că sînt o femeie căsătorită, cinstită, îndrăgostită de bărbatul ei.

– Cît despre asta...

– Îți permiți să te îndoiești? Îndrăgostită, da, așa cum auzi, sincer îndrăgostită de bărbatul meu.

– Da, dar el?

– Adică? Ce înseamnă asta? Cine ţi-a spus că el nu mă iubeşte?

– Chiar dumneata!

– Eu? Cînd ţi-am spus eu dumitale că Alejandro nu mă iubeşte? Cînd?

– Mi-ai spus cu ochii, cu gesturile, cu atitudinea...

– Te pomeneşti că vrei să mă scoţi pe mine vinovată de declaraţiile dumitale!... Ştii ce, domnule conte, asta va fi ultima dată cînd te afli în casa mea!

– Pentru Dumnezeu, Julia!

– Ultima dată, am spus!

– Pentru Dumnezeu, lasă-mă să vin doar să te văd, în tăcere, să te contemplu, să-mi usuc, privindu-te, lacrimile pe care le plîng aici, în suflet.

– Ce drăguţ!

– Iar ceea ce ţi-am spus, care a părut să te ofenseze atît de tare...

– A părut? Chiar m-ai ofensat!

– Pot eu oare să te ofensez?

– Domnule conte...!

– Ceea ce ţi-am spus şi te-a ofensat atît de tare a fost că, dacă ne-am fi cunoscut înainte de a mă fi dăruit eu soţiei mele şi dumneata soţului dumitale, te-aş fi iubit cu aceeaşi nebunie cu care te iubesc astăzi... Lasă-mă să-mi dezgolesc inima! Te-aş fi iubit cu aceeaşi nebunie cu care te iubesc astăzi şi ţi-aş fi cucerit dragostea cu dragostea mea. Nu cu valoarea mea, nu; nici cu meritele mele, ci numai cu puterea tandreţei mele. Julia, eu nu fac parte dintre bărbaţii aceia care cred că stăpînesc şi

cuceresc o femeie prin propriul lor merit, prin faptul că sînt ceea ce sînt; nu sînt dintre aceia care pretind să fie iubiți fără să dea în schimb dragostea lor. În mine, biet nobil scăpătat ce sînt, nu încape atît orgoliu.

Julia sorbea veninul încet, picătură cu picătură.

– Pentru că există bărbați, spuse mai departe contele, incapabili să iubească; dar care pretind să fie iubiți și care cred că au dreptul necondiționat la dragostea și credința sărmanei femei supusă lor. Există unii care își iau o nevastă frumoasă și vestită prin frumusețea ei doar spre a se mîndri cu ea, spre a o avea alături, ca pe o leoaică domesticită, și să poată spune: „Leoaica mea; vedeți cît îmi este de supusă?". Dar asta înseamnă că bărbatul acela o și iubește pe leoaica lui?

– Domnule conte... domnule conte, pătrunzi pe un teren...

Contele de Bordaviella se apropie și mai mult de ea, făcînd-o să simtă în urechea cea frumoasă, scoică trandafirie de carne ivită între bucle de păr castaniu strălucitor, gîdilătura răsuflării sale întretăiate, și îi susură:

– Dacă pătrund undeva, Julia, pătrund în conștiința ta.

Acel *ta* făcu să se înroșească urechea vinovată.

Sînul Juliei unduia ca marea sub răbufnirea vîntului.

– Da, Julia, pătrund în conștiința ta.

– Pentru Dumnezeu, lasă-mă, domnule conte, lasă-mă! Dacă ar intra el acuma...!

– Nu, n-are să vină. Nu-i pasă de tine. Ne lasă aşa, singuri, pentru că el nu te iubeşte! Nu te iubeşte, Julia, nu te iubeşte!

– Se poartă aşa fiindcă are încredere deplină în mine...

– În tine, nu! În el! Are deplină încredere în el, orbul! Crede că pe el, pentru că este el, el, Alejandro Gómez, el care şi-a făurit o avere... nu vreau să aflu cum... crede că pe el nu este posibil să-l înşele vreo femeie. Pe mine mă dispreţuieşte, ştiu...

– Da, pe dumneata te dispreţuieşte...

– Ştiam! Dar, la fel ca pe mine, te dispreţuieşte şi pe tine...

– Pentru Dumnezeu, domnule conte, pentru Dumnezeu, taci, mă omori!

– Nu eu o să te omor, ci el, soţul tău, şi n-o să fii prima!

– Asta-i o infamie, domnule conte; o infamie! Soţul meu nu şi-a omorît nevasta! Şi acum pleacă; pleacă şi nu te mai întoarce!

– Plec; dar... am să mă întorc. Ai să mă chemi tu.

Şi contele plecă, lăsînd-o cu sufletul rănit. „O fi avînd dreptate? se întreba ea. Să fie oare aşa? Mi-a spus ceea ce eu nu voiam să-mi mărturisesc mie însămi. Să fie adevărat că mă dispreţuieşte? Să fie adevărat că nu mă iubeşte?"

*

Relaţiile dintre Julia şi contele de Bordaviella deveniră hrană pentru clevetirile saloanelor din capitală. Alejandro sau nu aflase nimic, sau se făcea că nu aflase. Unui prieten

care încercase să facă insinuări voalate îi reteză vorba: „Știu ce ai să-mi spui; dar lasă, astea nu sînt decît vorbe de-ale oamenilor. Mie? Să-mi vină mie cu asemenea poveşti? Femeile romantice trebuie lăsate să facă pe interesantele!". Să fi fost un...? Să fi fost un laş?

Dar odată, la Cazinou, cînd cineva îşi permise să spună în faţa lui o glumă dubioasă, cu aluzie la încornoraţi, luă o sticlă şi-o aruncă în el, spărgîndu-i capul. Ieşi un scandal nemaipomenit.

– Mie? Să-mi vină mie cu glume din astea? spunea Alejandro cu glas şi ton mai reţinute. Ca şi cum n-aş înţelege aluziile... Ca şi cum n-aş şti prostiile care se vîntură pe aici, printre neghiobi, în legătură cu capriciile romanţioase ale bietei mele neveste... Sînt gata să tai din rădăcină toate bîrfelile astea...

– Dar nu aşa, don Alejandro, îndrăzni să-i obiecteze cineva.

– Dar cum? Spune-mi dumneata cum?

– Tăind din rădăcină cauza acestor bîrfeli!

– Ah, da! Adică să-i interzic contelui să mai intre în casa mea?

– Ar fi cel mai bun lucru.

– Asta ar însemna să dau apă la moară clevetitorilor. Şi apoi, eu nu sînt un tiran. Dacă pe biata mea nevastă o distrează contele acela, care este un dobitoc desăvîrşit, dar îţi jur că este un dobitoc inofensiv, căruia i s-a năzărit de cuceriri... dacă pe biata mea nevastă o distrează fantoşa asta, s-o opresc să se mai distreze, doar pentru vorbele aruncate de nişte dobitoci? Asta ar mai lipsi...! Să-mi vină mie

cu din astea? Mie? Dumneavoastră nu mă cunoaşteţi!

– Bine, don Alejandro, dar aparenţele...

– Eu nu trăiesc din aparenţe, ci din realităţi!

A doua zi, acasă la don Alejandro se prezentară doi domni, foarte gravi, să-i ceară satisfacţie în numele ofensatului.

– Spuneţi-i, le răspunse el, să-mi trimită nota medicului sau chirurgului care îl îngrijeşte şi am să plătesc, aşa cum am să plătesc daunele şi prejudiciile care ar putea surveni...

– Bine, dar... don Alejandro...

– Dar ce doriţi dumneavoastră?

– Noi, nimic! Ofensatul pretinde o reparaţie... o satisfacţie... o explicaţie onorabilă...

– Nu vă înţeleg sau nu vreau să vă înţeleg.

– Iar dacă nu, un duel!

– Foarte bine! Cînd doreşte. Spuneţi-i că, atunci cînd vrea, sînt gata. Dar pentru asta nu era nevoie să vă deranjaţi dumneavoastră. Nu-i nevoie de martori. Spuneţi-i că atunci cînd se vindecă la cap, vreau să spun, de rana făcută cu sticla... să mă anunţe şi o să mergem unde vrea el, o să ne închidem undeva şi o să ne luptăm cu pumnii şi picioarele. Nu admit alte arme. Şi-o să vadă el cine este Alejandro Gómez.

– Don Alejandro, dar dumneavoastră vă bateţi joc de noi! exclamă unul dintre martori.

– Nicidecum! Dumneavoastră aparţineţi unei lumi, iar eu unei altfel de lumi. Dumneavoastră descindeţi din părinţi iluştri, din familii cu obîrşii străvechi... Eu, s-ar putea spune că

n-am avut părinți și că n-am altă familie decît cea pe care mi-am făcut-o singur. Eu descind din nimic și nu vreau să aud de tertipurile astea din Codul onoarei. Acuma știți despre ce-i vorba!

Martorii se ridicară, iar unul dintre ei, luîndu-și un aer foarte solemn, exclamă pe un ton oarecum ridicat, dar nu fără respect – la urma urmei era vorba de un milionar atotputernic și de un om cu originea învăluită în mister:

– Atunci, señor Alejandro Gómez, permiteți-mi să vă spun...

– Spuneți tot ce doriți; dar să vă măsurați cuvintele, pentru că am aici, la îndemînă, altă sticlă.

– Atunci, și martorul ridică și mai mult glasul, señor Alejandro Gómez, dumneavoastră nu sînteți un cavaler!

– Sigur că nu sînt, domnule, sigur că nu sînt! Eu, cavaler? De cînd? De unde? Am fost crescut să vînd lapte de măgăriță și nu să fiu cavaler. Și nu mergeam nici măcar călare pe măgar atunci cînd mă duceam să-i duc merinde ăluia de se spunea că-i taică-meu, ci pe jos, pe jos, și ce mai umblam! Sigur că nu sînt cavaler! Cavalerie! Îmi veniți mie cu cavalerii! Haida-de!...

– Să mergem, da! spuse unul dintre martori celuilalt, aici nu mai avem nimic de făcut. Cît despre dumneavoastră, señor don Alejandro, veți avea de suferit consecințele purtării dumneavoastră incalificabile.

– Am înţeles şi aştept. Iar în privinţa acelui... acelui cavaler cu mîncărime la limbă, căruia i-am spart capul, vă repet, să-mi trimită nota medicului şi să fie atent de aici înainte la ce spune. Iar dumneavoastră, dacă vreodată – orice se poate întîmpla – veţi avea nevoie de un descalificat, de un milionar necioplit, lipsit de simţul onoarei cavalereşti, puteţi apela la mine şi am să vă servesc, aşa cum am servit şi pe alţi cavaleri.

– Asta nu se mai poate tolera, să mergem! exclamă unul dintre martori.

Şi plecară.

*

În noaptea aceea, Alejandro, după ce îi relată soţiei sale întîmplarea cu sticla aruncată în capul omului, începu să-i povestească, făcînd mare haz, întrevederea cu martorii. Ea îl asculta îngrozită.

– Cavaler eu? Cavaler? exclamă el. Eu? Alejandro Gómez? Niciodată! Eu nu sînt decît un bărbat, dar nimic mai puţin decît un bărbat şi jumătate!

– Şi eu? întrebă ea, aşa, într-o doară.

– Tu? O femeie şi jumătate! Şi încă o femeie care citeşte romane! Iar el, bucăţica aia de conte, cel cu şahul, e un nimeni, nimic mai mult decît un nimeni! De ce te-aş opri să te distrezi cu el, cum te-ai distra cu un căţel de casă? Ce, dacă ai să-ţi cumperi un căţeluş din aceia flocoşi sau o pisicuţă de Angora sau o maimuţică şi ai să-i mîngîi, ba chiar ai să-i

pupi, înseamnă că iau cățelușul sau pisicuța sau maimuțica și să-i arunc de pe balcon în stradă? Asta ar fi bună! Mai ales că ar putea să cadă în capul unui trecător. La fel și cu bucățica aia de conte, alt cățel sau mîță sau maimuță. Distrează-te cu el cît poftești!

– Alejandro, dar cei care spun așa au dreptate; trebuie să-i interzici acelui bărbat să mai intre în casă...

– Bărbat?

– Mă rog! Trebuie să-i interzici contelui de Bordaviella să mai intre în casă.

– Interzice-i tu! Și dacă nu-i interzici, înseamnă că n-a reușit să cîștige nimic din inima ta. Pentru că dacă ar fi început să te intereseze, pînă acum l-ai fi gonit, ca să te aperi de primejdie.

– Și dacă totuși m-ar interesa?

– Haide, haide...! Iar începi! Iar vrei să mă faci gelos? Pe mine? Cînd ai să te convingi oare, femeie, că eu nu sînt ca toți ceilalți?

*

Cu cît trecea timpul, cu atît Julia îl înțelegea mai puțin pe bărbatul ei; dar fiecare nouă zi o găsea mai subjugată de el, fremătînd tot mai tare de dorința să afle dacă el o iubește sau nu. Iar Alejandro, deși sigur de fidelitatea soției sale sau, mai precis, de gîndul lui, Alejandro – nimic altceva decît un bărbat întreg! – nevasta nu putea să-i greșească – nevasta lui! – își spunea: „Bietei mele neveste i-a tulburat mintea viața din capitală, precum

şi cititul romanelor". Atunci se hotărî s-o ducă la ţară. Şi plecară la una dintre moşiile lui.

– Au să-ţi facă foarte bine cîteva zile la ţară, spuse el. Asta potoleşte nervii. Bineînţeles, dacă te plictiseşti, fără muţunachele tău, flecuşteţul de conte, poţi să-l inviţi să vină cu noi. Tu ştii că nu-s gelos şi că sînt sigur de nevasta mea.

Acolo, la ţară, frămîntarea sărmanei Julia ajunse la culme. Se plictisea din plin. Soţul ei n-o lăsa să citească.

– De-aia te-am adus aici, ca să te îndepărtez de cărţi şi să-ţi curmi neurastenia, înainte de a lua o întorsătură mai rea.

– Eu, neurastenică?

– Sigur că da! Totul la tine de-aici porneşte. Iar vina o poartă cărţile.

– Atunci n-am să mai citesc niciodată!

– Nu, nu-ţi cer atîta... Nu-ţi pretind nimic. Sînt eu oare un tiran? Ţi-am pretins vreodată ceva?

– Nu. Nici măcar nu-mi pretinzi să te iubesc!

– Firește, asta nu se poate pretinde! Şi-apoi, deoarece ştiu că mă iubeşti şi că nu poţi iubi pe altul... O dată ce m-ai cunoscut pe mine şi ai aflat prin mine ce înseamnă un bărbat, nu mai poţi iubi pe altul, chiar dacă ţi-ai pune-o în gînd. Te asigur eu... Dar să nu mai vorbim ca în romane. Ţi-am mai spus că nu-mi plac farafastîcurile. Astea sînt nerozii bune de discutat la ceai, cu conţii leşinaţi.

Frămîntarea bietei femei crescu atunci cînd descoperi că bărbatul ei se destrăbăla cu o servitoare grosolană şi deloc atrăgătoare. Într-o seară, după cină, fiind ei doi singuri, Julia începu deodată:

– Alejandro, să nu crezi că n-am băgat de seamă legătura ta cu Simona aia.

– Nici nu m-am prea ferit. Dar asta nu are importanță! Numai cozonac strică la stomac.

– Ce vrei să spui?

– Că ești prea frumoasă ca să fii de toate zilele.

Femeia începu să tremure. Era prima dată că bărbatul ei îi spunea așa, cu gura plină: frumoasă. Dar, o iubea cu adevărat?

– Și tocmai cu zdrențăroasa aia!... îngăimă Julia, ca să spună ceva.

– Tocmai fiindcă-i zdrențăroasă. Chiar asta îmi place, că-i neîngrijită. Nu uita că eu aproape am crescut în bălegar și că am ceva care, după vorba unui prieten, se numește voluptatea jegului. După această gustare rustică, am să-ți prețuiesc mai bine frumusețea, eleganța și rafinamentul.

– Nu știu ce faci, mă adulezi sau mă insulți?

– Ei lasă, lasă. Asta-i neurastenie! Și eu care te credeam pe calea vindecării!...

– Precum înțeleg, voi, bărbații, aveți dreptul să faceți orice vi se năzare, să ne înșelați chiar.

– Cine te-a înșelat?

– Tu!

– Asta numești tu înșelat? Țț, țț! Cărțile, cărțile astea! Pentru mine, Simona nu valorează nici cît o ceapă degerată, nici...

– Sigur! Ea este pentru tine ca o cățeluș sau o pisicuță sau o maimuță!

– O maimuță, exact; nimic mai mult decît o maimuță. Chiar seamănă cu o maimuță cum nu se poate mai bine. Vorba ta: o maimuță. Și

ce, din cauza asta am încetat vreo clipă să mai fiu soţul tău?

– Vrei să spui că eu nu am încetat, din cauza asta, să mai fiu soţia ta!

– Observ, Julia, că începi să capeţi grai...

– Sigur, m-am molipsit!

– Dar de la mine, presupun; nu de la muţunache?

– Sigur că de la tine!

– Atunci e bine; nu cred să devii geloasă din cauza acestui incident rustic... Geloasă, tu? Tu? Nevasta mea? Şi încă pe maimuţa aia? În ceea ce o priveşte pe ea, îi fac zestre, că atît aşteaptă!

– Sigur, cînd ai bani...

– Iar cu zestrea asta se mărită la iuţeală şi-i aduce bărbatului, o dată cu zestrea, şi un copil. Şi dacă pruncul iese pe măsura lui taică-său, care nu-i nimic altceva decît un bărbat şi jumătate, înseamnă că logodnicul cîştigă de două ori.

– Taci, taci, taci!

Biata Julia izbucni în plîns.

– Şi eu care credeam că viaţa la ţară te-a vindecat de neurastenie, conchise Alejandro. Ai grijă să nu te îmbolnăveşti mai rău!

După două zile se întoarseră la oraş.

*

Şi Julia reveni la frămîntările ei, iar contele de Bordaviella la vizitele lui, deşi cu mai multă precauţie. Şi Julia începu, din exasperare, nu numai să-şi plece urechea la insinuările veninoase ale prietenului, dar mai ales să

etaleze ostentativ această prietenie în fața bărbatului ei, care uneori spunea doar atît: „Va trebui să ne întoarcem la țară și să te supui unui tratament".

Într-o zi, în culmea exasperării, Julia izbucni:

– Tu nu ești bărbat, Alejandro, nu, nu ești bărbat!

– Cine? Eu? Și de ce?

– Nu, nu ești bărbat, nu ești!

– Fă-mă să înțeleg!

– Acum știu că nu mă iubești; că nu-ți pasă de mine; că nu sînt pentru tine nici măcar mama fiului tău; că nu te-ai însurat cu mine decît din vanitate, din îngîmfare, din exhibiționism, ca să te înfumurezi cu frumusețea mea, din...

– Bine, destul; astea-s vorbe din romane! De ce spui că nu sînt bărbat?

– Acum știu că nu mă iubești.

– Ți-am mai spus de o sută de ori că poveștile astea cu a iubi sau a nu iubi, cu dragoste și cu toate tertipurile celelalte sînt subiect de conversație la ceaiurile dansante sau la sindrofiile boierești.

– Acuma știu că nu mă iubești...

– Bine, și altceva?...

– Dacă tu consimți ca acest conte, mutunache, cum îi spui, să intre aici la orice oră...

– Tu consimți!

– Cum să nu consimt, dacă este amantul meu! Acum ai auzit, amantul meu. Mutunachele este amantul meu!

Alejandro rămase impasibil, privindu-și soția. Și ea, care se aștepta la o izbucnire din partea lui, se înfierbîntă mai tare și începu să strige:

– Şi cum? Nu mă omori, ca pe cealaltă?

– Nu-i adevărat nici că am omorît-o pe cealaltă, nici că muţunachele este amantul tău. Minţi ca să mă provoci. Vrei să mă transformi într-un Othello. Dar casa mea nu-i teatru. Şi dacă ai să continui aşa, ai să sfîrşeşti prin a înnebuni şi va trebui să te închidem.

– Nebună? Nebună, eu?

– Nebună de-a binelea! Să ajungă pînă la a crede că are un amant! Adică pînă la a vrea să mă facă pe mine să cred! Ca şi cum nevasta mea ar putea să mă înşele vreodată! Pe mine! Alejandro Gómez nu e un muţunache: nu-i nimic mai puţin decît un bărbat şi jumătate! Şi nu, n-ai să obţii de la mine ceea ce urmăreşti, n-am să-ţi mîngîi auzul cu vorbe ca din romane sau ca de la ceaiuri dansante şi sindrofii boiereşti. Casa mea nu-i teatru!

– Laşule! laşule! laşule! izbucni Julia, scoasă din sărite; laşule!

– E cazul să iau măsuri, spuse bărbatul.

Şi plecă.

*

Două zile după scena petrecută între ei, timp în care o ţinuse închisă pe nevastă-sa, Alejandro o chemă în birou la el. Sărmana Julia veni, doborîtă. În birou o aşteptau, împreună cu bărbatul ei, contele de Bordaviella şi doi străini.

– Uite, Julia, începu cu un calm înfricoşător soţul ei. Domnii aceştia sînt medici alienişti, care, la rugămintea mea, au venit să te consulte, ca să putem începe un tratament. Tu ai

o boală la cap şi cred că în momentele tale de luciditate îţi dai seama de asta.

– Dar tu ce cauţi aici, Juan? îl întrebă Julia pe conte, fără să-l bage în seamă pe soţul ei.

– Vedeţi? Spuse acesta adresîndu-se medicilor. Persistă în halucinaţiile ei; se încăpăţînează să spună că domnul aici de faţă este...

– Da, este amantul meu! îl întrerupse ea. Şi dacă nu crezi, să spună el!

Contele privea în podea.

– Acum vedeţi, domnule conte, cum persistă în nebunia ei, se adresă Alejandro lui de Bordaviella, căci doar dumneavoastră nu aţi avut, nu aţi putut avea astfel de relaţii cu soţia mea...

– Bineînţeles că nu! exclamă contele.

– Vedeţi! adăugă Alejandro, întorcîndu-se către medici.

– Cum, Juan, muţunachele meu, strigă Julia, îndrăzneşti să negi că am fost amanta ta?

Contele tremura sub privirea rece a lui Alejandro.

– Stăpîniţi-vă, doamnă, şi reveniţi-vă! bîigui el. Dumneavoastră ştiţi că nu-i nimic adevărat în tot ce spuneţi. Ştiţi că, dacă am frecventat această casă, am venit aici ca prieten al ei, atît al soţului dumneavoastră, cît şi al dumneavoastră personal, doamnă, şi că eu, un conte de Bordaviella, n-aş insulta niciodată astfel pe un prieten ca...

– Ca mine? îl întrerupse Alejandro. Să mă insulţi pe mine? Pe mine? Pe Alejandro Gómez? Nici un conte nu mă poate insulta şi nici soţia mea nu mă poate înşela. Domnilor, acum vedeţi că sărmana este nebună...

– Şi tu, Juan? Şi tu, muţunache? strigă Julia. Eşti un laş! Un laş! Un laş! Soţul meu te-a ameninţat şi tu de frică, de frică, laş ce eşti, laş, laş, nu ai curajul să mărturiseşti adevărul, ci te pretezi la această farsă infamă prin care sînt declarată nebună! Laşule! laşule! mişelule! Şi tu eşti la fel ca şi soţul meu...

– Vedeţi, domnilor? se adresă Alejandro medicilor.

Biata Julia suferi un şoc şi rămase ca destrămată.

– Bine! Şi acuma, domnul meu, reluă Alejandro întorcîndu-se spre conte, să mergem şi să-i lăsăm pe aceşti doi domni singuri cu biata mea soţie ca să stabilească diagnosticul.

Contele îl urmă. Afară, Alejandro îi vorbi astfel:

– Aşadar ştiţi, domnule conte: sau se stabileşte că nevastă-mea e nebună, sau vă zbor creierii la amîndoi. Aveţi de ales.

– Ceea ce trebuie să fac este să-mi plătesc datoriile, ca astfel să lichidez orice socoteală cu dumneavoastră.

– Nu; altceva trebuie să faceţi: să vă ţineţi gura! Prin urmare, rămîne stabilit că nevastă-mea e nebună de-a binelea şi că dumneavoastră sînteţi un mare nerod. Şi atenţie la ăsta! încheie Alejandro, arătînd contelui pistolul.

Puţin după aceea, ieşind din biroul gazdei, medicii vorbeau astfel între ei:

– E o tragedie îngrozitoare. Ce facem?

– Ce putem face decît s-o declarăm nebună? Altfel omul ăsta o omoară şi-l omoară şi pe nefericitul de conte.

– Dar conştiinţa profesională?

– În cazul de faţă, conştiinţa ne obligă să evităm o crimă şi mai mare.

– N-ar fi mai bine să-l declarăm nebun pe el, pe don Alejandro?

– Nu, el nu e nebun: cu el e altceva.

– Nimic altceva decît un bărbat şi jumătate! cum spune el.

– Sărmana femeie! Ţi se rupe inima s-o asculţi! Mă tem să nu înnebunească de-a binelea.

– Declarînd-o nebună, poate c-o salvăm. Măcar pleacă din casa asta.

Şi, într-adevăr, o declarară nebună. Astfel, soţul ei o închise într-un ospiciu.

*

O noapte de nepătruns, tenebroasă şi rece, fără stele, se abătu peste sufletul sărmanei Julia, cînd se văzu închisă la ospiciu. Singura alinare pe care i-o lăsaseră era că-i aduceau aproape zilnic băieţelul, să-l vadă. Îl lua în braţe şi îi scălda feţişoara în lacrimi. Bietul copilaş plîngea şi el, fără să ştie de ce.

– Vai, copilaşul meu, copilaşul meu! îi spunea, dacă aş putea să scot din tine tot sîngele tatălui tău!... Pentru că este tatăl tău!

Cînd rămînea singură, simţindu-se în pragul nebuniei, nefericita femeie îşi spunea: „Oare aici, n-am să înnebunesc cu adevărat, n-am să ajung pînă la a crede că legătura mea cu contele acela infam n-a fost decît un vis, o halucinaţie? Laşul, da, laşul, ticălosul. Să mă lase în părăsire! Să le îngăduie să mă închidă

aici! Un prăpădit de muţunache, da, un muţunache! Avea dreptate Alejandro! Şi el, de ce nu ne-a omorît? Ah, nu! Asta-i răzbunarea cea mai îngrozitoare! Să omoare un netrebnic? Nu, să-l umilească, să-l oblige să mintă şi să mă lase în părăsire! Cum mai tremura în faţa bărbatului meu, da, tremura! Da, pentru că Alejandro este un bărbat! De ce nu m-a omorît? Othello m-ar fi omorît! Dar Alejandro nu este un Othello, nu este atît de sălbatic. Othello era un maur nestăpînit, da, dar nu prea inteligent. În schimb, Alejandro are o inteligenţă puternică pusă în serviciul infernalei sale trufii de plebeu. Nu, bărbatul acesta n-a avut nevoie s-o omoare pe prima lui nevastă; doar a făcut-o să moară. A murit de frică în faţa lui. Iar cu mine ce vrea?".

Şi acolo, la ospiciu, inima şi mintea îi erau din nou sfîşiate de chinuitoarea dilemă: „Mă iubeşte sau nu mă iubeşte?". Ca îndată să-şi spună: „Eu, da îl iubesc", îl iubesc orbeşte!".

Atunci, de teamă să nu înnebunească de-a binelea, se prefăcu vindecată de boala de care nu suferise declarînd că legătura ei cu de Bordaviella fusese o halucinaţie. Şi îl vestiră pe soţul ei.

Într-o zi o chemară pe Julia la vorbitor, unde o aştepta el. Intră şi i se aruncă la picioare, zguduită de plîns.

– Iartă-mă, Alejandro, iartă-mă!

– Ridică-te, femeie! şi o ridică.

– Iartă-mă!

– Să te iert? Dar ce să-ţi iert? Şi mi se spusese că te-ai vindecat... că ai scăpat de halucinaţii...

Julia văzu privirea rece și pătrunzătoare a soțului ei și o cuprinse spaima. Spaima – și o dragoste nebună. Era o iubire oarbă, contopită cu o spaimă nu mai puțin oarbă.

– Da, ai dreptate, Alejandro, ai dreptate; am fost nebună, nebună rău! Am născocit toate poveștile acelea numai ca să te fac gelos, pentru nimic altceva decît ca să te fac gelos. Totul a fost o minciună. Cum era să te înșel eu pe tine? Eu? Pe tine? Pe tine? Acum, mă crezi?

– Julia, vorbi cu glas de gheață bărbatul, odată m-ai întrebat dacă-i adevărat sau nu că am omorît-o pe prima soție, iar eu, drept răspuns, te-am întrebat dacă poți să crezi așa ceva. Și ce mi-ai răspuns?

– Că nu cred, că nu pot să cred!

– Iar acum îți spun că n-am crezut niciodată, n-am putut crede că tu te-ai dăruit unui muțunache. Ai înțeles?

Julia tremura, simțindu-se în pragul nebuniei; a nebuniei pricinuite de spaimă și de dragoste, contopite.

– Și acum, întrebă nefericita femeie, îmbrățișîndu-și bărbatul și șoptindu-i la ureche, acuma, Alejandro, spune-mi, mă iubești?

Atunci, biata de ea, văzu pentru prima oară la Alejandro ceva ce niciodată mai înainte nu s-ar fi gîndit să vadă; descoperi străfundurile unui suflet înspăimîntător și de nepătruns, pe care Alejandro, bărbatul cu destin fabulos le păstra zăvorîte cu strășnicie. Fu ca și cum lumina unui fulger vestitor al furtunii ar fi înseninat pentru o clipă apele negre, tenebroase ale acelui suflet, făcîndu-le să strălucească.

Şi iată că văzu cum în ochii reci şi tăioşi ca briciul ai bărbatului se iviră două lacrimi. Şi el izbucni:

– Cum să nu te iubesc, dragostea mea, cum să nu te iubesc? Te iubesc din tot sufletul şi cu tot sîngele şi cu toată fiinţa mea; mai mult decît pe mine însumi! La început, cînd ne-am căsătorit, nu te iubeam. Dar acum, acum, da! Te iubesc orbeşte, nebuneşte. Sînt al tău mai mult decît eşti tu a mea!

Şi sărutînd-o cu furie fără frîu, febril, aprins, ca nebun, îngăima: „Julia, Julia! Zeiţa mea! Viaţa mea!".

Şi ea, contemplînd sufletul dezgolit al bărbatului ei, simţi că o cuprinde nebunia.

– Acum aş vrea să mor, Alejandro, îi şopti la ureche, apoi îşi lăsă capul pe umărul lui.

La cuvintele acestea, el păru că se trezeşte şi îşi revine în simţiri, ca dintr-un vis; şi, sorbindu-şi parcă lacrimile, două, cu ochii din nou reci şi tăioşi, vorbi:

– Nu s-a întîmplat nimic, aşa-i Julia? Acuma te-ai dumirit; numai că eu nu am spus ceea ce am spus... Uită tot!

– Să uit?

– Sau, fie, păstrează totul pentru tine, dar ca şi cum n-ai fi auzit.

– Am să tac...

– Să taci faţă de tine însăţi!

– Am să tac; numai...

– Ajunge!

– Dar, pentru Dumnezeu, Alejandro, ascultă-mă o clipă, măcar o clipă... Mă iubeşti pentru mine, pentru mine, chiar de aş fi a altuia sau mă iubeşti pentru că sînt ceva al tău?

– Ţi-am mai spus că trebuie să uiţi vorbele mele. Şi nu mai stărui, pentru că dacă stărui, te las aici. Am venit să te iau, numai că trebuie să ieşi vindecată.

– Chiar sînt vindecată! afirmă ea cu hotărîre.

Şi Alejandro îşi luă nevasta acasă.

Cîteva zile după întoarcerea Juliei de la ospiciu, contele de Bordaviella primea din partea lui Alejandro o scrisoare, cuprinzînd nu o invitaţie, ci un ordin de a pofti la masă.

„Cum probabil aţi aflat, domnule conte, se spunea în scrisoare, soţia mea a ieşit din ospiciu complet vindecată; şi cum pe vremea cînd delira sărmana v-a ofensat grav, deşi fără intenţie, învinuindu-vă de infamii, de care dumneavoastră, cavaler perfect, sînteţi cu totul incapabil, vă roagă, prin mijlocirea mea, să poftiţi poimîine, joi, la masă, pentru ca astfel să primiţi satisfacţiile datorate neapărat unui cavaler ca dumneavoastră. Deci soţia mea vă roagă, iar eu vă ordon. Pentru că dacă nu veţi veni în ziua fixată, ca să primiţi satisfacţii şi explicaţii, veţi avea de suferit consecinţele corespunzătoare. Şi ştiţi de ce este în stare al dumneavoastră

Alejandro Gómez"

Contele de Bordaviella sosi la întîlnire palid, tremurător şi desfigurat. Masa decurse întovărăşită de o conversaţie sinistră. Se vorbi – în faţa servitorilor – despre cele mai mari frivolităţi, strecurate printre glumele cele mai grele

şi mai feroce ale lui Alejandro. Julia îl secunda. După desert, Alejandro se adresă servitorului:

– Adu ceaiul!

– Ceai? îi scăpă contelui.

– Da, domnule conte, răspunse stăpînul casei. Şi nu pentru că m-ar durea burta, nu, ci pentru a fi mai în ton. Ceaiul se potriveşte de minune cu satisfacţiile care se dau între cavaleri. Şi se întoarse către servitor: Du-te!

Rămaseră ei trei, singuri. Contele tremura. Nu îndrăznea să guste din ceai.

– Toarnă-mi mie întîi, Julia, vorbi soţul. Am să beau eu întîi, ca să vedeţi, domnule conte, că în casa mea se poate bea ceai cu toată încrederea.

– Dar eu...

– Nu, domnule conte; deşi eu nu sînt cavaler, nici pe departe, nu am ajuns încă pînă acolo. Şi acum, soţia mea vrea să vă dea cîteva explicaţii.

Alejandro o privi pe Julia, iar ea începu să vorbească fără pripă, cu o voce ca de pe altă lume. Era nemaivăzut de frumoasă. Ochii îi scînteiau cu străluciri de fulger. Cuvintele ei curgeau reci şi molcome, dar se ghicea focul distrugător care ardea dincolo de ele.

– Avînd în vedere grava ofensă pe care v-am adus-o, domnule conte, începu Julia, am vrut ca soţul meu să vă cheme, ca să vă dau satisfacţie.

– Mie, Julia?

– Nu-mi spuneţi Julia! Da, dumneavoastră. Cînd eram nebună, nebună de dragoste după soţul meu şi am vrut să mă asigur cu orice preţ de iubirea lui, v-am folosit ca unealtă pentru

a-i stîrni gelozia și, în nebunia mea, am ajuns să vă acuz că m-ați sedus. Totul n-a fost decît o înșelătorie din partea mea și ar fi fost și o infamie dacă nu m-aș fi aflat în starea în care eram, adică nebună. Nu-i așa, domnule conte?

– Da, așa este, doña Julia...

– Doamnă Gómez, îl corectă Alejandro.

– Iertați-ne ceea ce vă atribuiam atunci cînd soțul meu și cu mine vă numeam mușunache!

– Să vă iert?

– Ceea ce v-am atribuit pe urmă a fost un gest mîrșav, nedemn de un cavaler ca dumneavoastră.

– Foarte bine, adaugă Alejandro, foarte bine! Gest mîrșav și infam, nedemn de un cavaler; foarte bine!

– Și cu toate că, după cum repet, se cuvine și trebuie să fiu scuzată, avînd în vedere starea mea de atunci, totuși doresc să vă cer iertare. Mă iertați?

– Da, da; vă iert totul; vă iert amîndurora! gîfîi contele, mai mult mort decît viu și dornic să scape cît mai repede din casa aceea.

– Amîndurora! îl întrerupse Alejandro. Mie nu aveți ce să-mi iertați.

– E adevărat, e adevărat!

– Haide, calmați-vă, continuă soțul, vă văd agitat. Mai luați o ceașcă de ceai. Hai, Julia, toarnă-i altă ceașcă domnului conte. Doriți și floare de tei?

– Nu... nu...

– Bine, atunci, deoarece soția mea v-a spus ceea avea să vă spună, mie însumi nu-mi rămîne decît să vă rog să ne onorați în

continuare casa cu vizitele dumneavoastră. După cele petrecute, cred că vă dați seama, o rupere a relațiilor dintre noi ar părea foarte ciudată. Și acuma, cînd soția mea este, datorită mie, pe deplin vindecată, nu vă amenință nimic în vizitele dumneavoastră. Și ca o dovadă a încrederii pe care o am în deplina vindecare a nevestei mele, vă las pe amîndoi singuri pentru eventualitatea că ar putea să vă spună ceea ce nu îndrăznește să spună în fața mea sau ceea ce, din delicatețe, n-ar trebui să aud.

Și Alejandro ieși, lăsîndu-i pe amîndoi față în față, unul mai surprins decît altul de asemenea purtare. „Ce bărbat", gîndea contele; iar Julia: „Este într-adevăr un bărbat!".

Urmă o tăcere apăsătoare. Julia și contele nu îndrăzneau să se privească. De Bordaviella privea spre ușa pe unde ar fi putut să apară stăpînul casei.

– Nu, îi spuse Julia, nu vă mai uitați: nu-l cunoașteți pe bărbatul meu, pe Alejandro. Nu stă în spatele ușii să tragă cu urechea la ce vorbim.

– Mai poți să știi...! Ar fi în stare să aducă și martori!

– De ce vorbiți așa, domnule conte?

– Oare pot să uit ziua în care i-a adus pe cei doi medici și a avut loc scena oribilă în care m-a umilit cum nu se poate mai mult și a comis infamia de a face să fiți declarată nebună?

– Dar așa și era, fiindcă dacă atunci n-aș fi fost nebună, n-aș fi spus ceea ce am spus, că dumneavoastră erați amantul meu...

– Dar...

– Dar ce, domnule conte?

– Oare urmăriți amîndoi să mă declarați pe mine nebun sau vreți să înnebunesc? Oare o să negați, Julia...?

– Doña Julia sau doamnă Gómez!

– Oare o să negați, doamnă Gómez că, indiferent din ce motiv, ați sfîrșit nu numai prin a-mi accepta curtea... nu, curtea nu; ci dragostea mea...?

– Domnule conte...!

– Că ați sfîrșit nu numai acceptînd-o, ci chiar provocînd-o și că toate acestea au dus la...

– V-am mai spus, domnule conte, că atunci eram nebună și nu mai este nevoie să repet.

– O să negați că devenisem amantul dumneavoastră?

– Vă repet, eram nebună.

– Nu-mi mai pot îngădui să rămîn o clipă mai mult în casa asta. Adio!

Contele întinse mîna Juliei, cu teama ca ea să n-o refuze. Dar ea îi luă mîna și-i spuse:

– Așadar, ați auzit cuvintele bărbatului meu. Puteți veni aici cînd doriți, domnule conte, și acuma că sînt, mulțumesc lui Dumnezeu și lui Alejandro, pe deplin vindecată, ar părea foarte ciudată o întrerupere a vizitelor dumneavoastră.

– Dar, Julia...

– Cum? Începeți din nou să bateți cîmpii? Nu v-am spus că atunci eram nebună?

– Eu am s-ajung nebun – din cauza soțului dumneavoastră și a dumneavoastră...

– Dumneavoastră s-ajungeți nebun? Dumneavoastră? Nu mi se pare că ar fi atît de ușor...

– Sigur! Muţunache!

Julia izbucni în rîs. Iar contele, încurcat şi stînjenit, plecă din casa aceea, hotărît să nu-i mai calce niciodată pragul.

*

Toate aceste frămîntări ale spiritului ei frînseră viaţa sărmanei Julia, care căzu greu bolnavă, bolnavă la minte. Acuma da, părea într-adevăr să fie în pragul nebuniei. Adeseori cădea în delir şi atunci îl striga pe bărbatul ei, cu cele mai arzătoare şi mai pasionate cuvinte. Iar el se dăruia avînturilor dureroase ale femeii sale, încercînd s-o potolească. „Al tău, al tău, al tău, numai al tău şi nimic altceva decît al tău!", îi spunea la ureche, în timp ce ea, cuprinzîndu-i grumazul, îl strîngea aproape să-l sugrume.

O duse la moşie să vadă dacă viaţa la ţară ar putea-o vindeca. Dar boala o ucidea încetul cu încetul. Ceva îngrozitor se strecurase în adîncurile trupului ei.

Cînd Alejandro, bărbatul cu destin fabulos, văzu că moartea avea să-i smulgă femeia, fu cuprins de o mînie rece şi îndîrjită. Îi chemă pe cei mai buni medici: „Totul este în zadar", spuneau ei.

– Salvaţi-mi-o! stăruia el.

– Imposibil, don Alejandro, imposibil!

– Salvaţi-mi-o, cu orice preţ! Toată averea mea, toate milioanele mele pentru ea, pentru viaţa ei!

– Imposibil, don Alejandro, imposibil!

– Viaţa mea, viaţa mea pentru a ei! Nu ştiţi cum se face o transfuzie de sînge? Luaţi-mi tot sîngele şi daţi-i-l ei. Haide, luaţi-mi-l!

– Imposibil, don Alejandro, imposibil!

– Cum, imposibil? Sîngele meu, tot sîngele meu pentru ea!

– Numai Dumnezeu poate s-o salveze!

– Dumnezeu? Unde este Dumnezeu? Niciodată nu m-am gîndit la El!

Pe urmă o întreba pe Julia, femeia lui, nespus de palidă, dar în fiecare zi mai frumoasă, cu frumuseţea morţii iminente:

– Unde e Dumnezeu, Julia?

Iar ea îi arăta, ridicînd privirea în sus; atunci ochii ei mari deveneau aproape albi şi ea îi spunea cu firicelul de glas care-i mai rămăsese:

– Acolo e!

Alejandro privea crucifixul de la căpătîiul patului în care zăcea nevasta lui, îl lua şi, strîngîndu-l în pumni, îi vorbea:

– Salvează-mi-o, salvează-mi-o şi cere-mi totul, totul, totul; averea mea toată, sîngele meu tot şi totul... pe mine, tot!

Julia zîmbea. Dezlănţuirea aceea oarbă a bărbatului ei îi umplea sufletul de o lumină nespus de dulce. De fapt, ce fericită era! Şi cîndva se îndoise de iubirea acestui bărbat!

Viaţa sărmanei femei se irosea picătură cu picătură. Acum era marmoreană şi rece. Atunci bărbatul ei se lipi de ea strîngînd-o tare în braţe, vrînd parcă să-i dea toată căldura lui, căldura pe care ea o pierdea, nefericita. Voia

să-i dea şi răsuflarea lui. Era ca un nebun. Iar ea zîmbea.

– Mor, Alejandro, mor.

– Nu vei muri, îi spunea el, nu poţi să mori!

– Oare crezi că nevasta ta nu poate să moară?

– Nu; nevasta mea nu poate să moară! Înaintea ei am să mor eu. Hai, să vină moartea, să vină! la mine. Să vină la mine moartea! Să vină!

– Ah, Alejandro, toate suferinţele mele sînt acum răscumpărate...! Şi eu care m-am îndoit de dragostea ta!

– Dar nici nu te iubeam, nu! Povestea asta cu dragostea, ţi-am spus de o mie de ori, Julia, e o nerozie din cărţi. Nu te iubeam, nu! Dragoste... dragoste! Şi laşii aceia mizerabili, care vorbesc despre dragoste, le lasă pe femeile lor să moară. Nu, nu e dragoste... Nu te iubesc...

– Atunci ce e? întrebă Julia, cu cel mai subţire firicel de glas, din nou pradă vechii ei nelinişti.

– Nu, nu te iubesc... Te... te... te... nu există cuvinte!

Şi Alejandro izbucni în hohote seci, în hohote care păreau un horcăit de suferinţă şi de dragoste sălbatică.

– Alejandro!

În această chemare firavă se afla toată trista bucurie a triumfului.

– Nu, n-ai să mori, nu poţi să mori; nu vreau să mori! Omoară-mă pe mine, Julia, şi trăieşte! Haide, omoară-mă, omoară-mă!

– Ba da, mor...

– Și eu cu tine!

– Dar copilul, Alejandro?

– Să moară și el! De ce-aș dori să rămîn cu el, fără tine?

– Pentru Dumnezeu, pentru Dumnezeu, Alejandro ești nebun...

– Da, nebunul sînt eu, am fost întotdeauna nebun după tine, Julia, nebun după tine... Eu sînt nebunul. Și omoară-mă, ia-mă cu tine!

– Dac-aș putea.

– Nu, nu așa, omoară-mă pe mine și trăiește tu, păstrează-te...

– Și tu?

– Eu? Dacă nu pot să fiu al tău, să fiu al morții!

Și o strîngea mai tare, și mai tare, vrînd s-o rețină.

– Spune-mi, în sfîrșit, spune-mi cine ești, Alejandro? îl întrebă Julia la ureche.

– Eu? Nimic altceva decît omul, bărbatul tău... ceea ce tu m-ai făcut să fiu!

Aceste cuvinte sunară ca un susur de dincolo de mormînt ca de pe malul vieții, cînd barca pornește în apele tenebroase.

Puțin după aceea, Alejandro simți că nu mai ține în brațele lui viguroase decît un lest. În sufletul lui era noapte, o noapte cu beznă apăsătoare și întărîtată. Se ridică și rămase privind frumusețea rigidă și fără suflare. Niciodată n-o văzuse atît de strălucindă. Părea scăldată în lumina zorilor eterne de după ultima noapte. Și peste acea amintire

întrupată în carnea deja rece, simţi cum trece, ca un nor de gheţuri, întreaga lui viaţă, viaţa aceea pe care o tăinuise tuturor, chiar şi lui însuşi. Şi ajunse cu gîndul pînă la copilăria lui îngrozitoare, îşi aminti cum se zvîrcolea sub nemiloasele bătăi primite de la cel care trecea drept tatăl lui, cum îl blestema atunci şi cum într-o după-amiază, scos din fire, ridicase pumnul în faţa unui Crist din biserica satului.

Ieşi în sfîrşit din cameră, încuind uşa după el. Şi căută copilul. Micuţul avea puţin mai mult de trei ani. Tatăl îl luă în braţe şi se închise cu el. Începu să-l sărute cu frenezie. Iar copilul, neobişnuit cu sărutările tatălui său, pentru că nu le cunoscuse niciodată, şi ghicind poate sălbatica pasiune din care izvorau, izbucni în plîns.

– Taci, băiatul meu, taci! Şi să mă ierţi pentru ceea ce am să fac! Mă ierţi?

Copilul tăcea, privindu-şi înspăimîntat tatăl, care căuta în ochii lui, în gura lui, în părul lui, ochii, gura, părul Juliei.

– Iartă-mă, fiule, iartă-mă!

Se încuie un timp în birou ca să-şi pună pe hîrtie ultimele dorinţe. Apoi se întoarse din nou la femeia lui, la ceea ce fusese femeia lui şi încuie uşa.

– Sîngele meu pentru al tău, îi vorbi Alejandro, ca şi cum ea l-ar mai fi putut auzi. Moartea te-a luat cu ea. Vin să te caut.

Crezu o clipă că o vede zîmbind şi că ea clipeşte din ochi. Începu s-o sărute cu aprindere, parcă vrînd s-o învie, începu s-o

strige, să-i spună la ureche cuvinte de dragoste, îngrozitoare! Dar ea rămînea rece.

Cînd mai tîrziu, trebuiră să spargă ușa dormitorului mortuar, îl găsiră ținîndu-și femeia în brațe, albit de frigul cel din urmă, golit de sînge și însîngerat.

Salamanca, aprilie 1916

Agonie și antagonism

(Postfață)

„...cum se face că dumneata, care știi atîtea lucruri încît, la o adică, de-ar fi nevoie, te-ai urca și pe amvon..., poți, cu toate acestea, să fii atît de orbit și să cazi într-o sminteală ca aceea, încît fiind bătrîn să crezi că ești în putere și fiind beteag să crezi că ești zdravăn, că-i îndrepți pe cei strîmbi, în vreme ce dumneata însuți ești cocîrjat de vîrstă și, mai presus de toate, să crezi că ești cavaler, fără să fii, căci deși hidalgii pot fi cavaleri, cei săraci dintre ei iată că nu sînt." (*Don Quijote*, vol. II, p. 63, E.L.U.)

Bătrîn și beteag, hulit și batjocorit, atît de înțeleptul smintit Alonso Quijano cel Bun pornește neîncetat spre împlinirea destinului vrut de el. Și el își trăiește epopeea prin el, în el, în luptă uneori cu el, pentru el, dar numai spre a se dărui semenilor, atît de potrivnici lui.

În splendidul său comentariu al cărții lui Cervantes (*Vida de Don Quijote y Sancho*), don Miguel de Unamuno îl „re-creează" pe Don Quijote, re-creîndu-se pe sine încă o dată, din adîncuri chinuite de dor și sfîșiere și iarăși dor,

şi numai dor... „mereu deziluzionat şi mereu gata să se iluzioneze"[1].

*

Tema unică a lui Unamuno este „omul în carne şi oase, cel care se naşte, suferă şi moare – mai presus de orice moarte – ...fratele, fratele cel adevărat"[2]. Se poate spune că Unamuno urmăreşte omul de la ne-existenţa lui şi pînă la moarte.

Între „ne-existenţă" şi moarte poate şi trebuie să existe existenţa. Poţi să mori – adică să încetezi să trăieşti biologic – fără să fi existat.

Dacă acel hidalgo – un hidalgo cu nume incert, ca şi viaţa lui – Quijada, Quesada sau Quejana n-ar fi vrut la o răscruce a vieţii sale să devină Don Quijote, atunci el n-ar fi existat, ar fi trăit doar – ar fi vieţuit.

Şi iată cum Don Quijote..., „întruchiparea cea mai desăvîrşită a luptei pentru salvarea sufletului"[3], devine „conceptul în jurul căruia se cristalizează meditaţia filozofică a lui Unamuno"...[4].

---

1. Iorgu Iordan, „Unamuno şi noul spirit spaniol", în *Viaţa Românească*, nr. 5-6, 1935, p. 6.
2. Unamuno, *El sentimiento trágico de la vida* (eseuri), vol. II, Aguilar, Madrid, 1967, p. 729.
3. Iorgu Iordan, art.cit., p. 17.
4. Nina Façon, „Aspecte din gîndirea contemporană", în *Istoria filozofiei moderne*, vol. IV, Bucureşti, 1939, p. 6.

*

Existența, singura existență reală este cea a conștiinței noastre, în perpetuă devenire. Ne facem (*nos hacemos*, spune Unamuno) trăind și trăim suferind. Ceea ce sîntem astăzi n-am fost ieri și nu vom fi mîine. Trăim luptînd – agonizînd – luptîndu-ne cu toate eurile virtuale din noi, umbre pierdute irevocabil în trecut sau umbre care se căznesc ciocnindu-se – antagonic – între ele să se întrupeze în noi. Orice act de electiune înseamnă uciderea altcuiva din noi, moarte din care se naște viață, viață în luptă cu morțile din noi și în luptă cu Moartea.

Începi să existi prin durere. „Durerea este calea conștiinței, și prin ea ajung ființele vii să fie conștiente de sine... A fi conștient de tine însuți înseamnă a avea conștiința propriei tale limitări."[1]

Durerea devine astfel o „dimensiune esențială" (formula îi aparține lui François Meyer). Cînd o simți palpabilă în tine, abia atunci „se destramă și se concretizează negura existenței"[2] tale în „cea mai tristă și cea mai dulce dintre dureri: aceea de a trăi"[3].

Continui să existi tot prin durere. Prin durere și prin spaimă. Ființa existentă mînată de „panică ontologică" (Fr. Meyer) luptă – agonizează – să persiste în existența ei, să nu se

1. Unamuno, *op.cit.*, p. 855.
2. *Idem*, *Niebla*, Aguilar, Madrid, 1965, p. 286.
3. *Ibidem*.

lase invadată din nou de negura care stă la pîndă. Şi Unamuno îl citează pe Spinoza: „*Unaquoeque res, quatenus in se est, in suo esse perseverare conatur*"; adică „fiecare cînd există în sine se străduieşte să persevereze în existenţa sa"[1].

Fiinţa existentă e primejduită de negura care se poate naşte din ea, din lipsa ei de voinţă, dar e ameninţată şi de anihilarea eului ei prin invadarea lui de către alte euri, antagonice, şi ele sfîşiate de „aviditate ontologică" (Fr. Meyer).

Dar primejdia cea mai mare pentru fiinţa care vrea să persevereze în a fi ea însăşi este cumplitul abis al Morţii, cu atît mai brutală Moartea şi nedreaptă cu cît se opune unei existenţe mai generoase şi mai puternice.

Înseamnă oare Moartea – se întreabă Unamuno – calea spre eternizarea fiinţei tale în ea însăşi sau înseamnă doar neantul, cumplit prin nimicul pe care îl ascunde? (*La nada* în spaniolă înseamnă neant şi nimic). Amîndouă ipotezele coexistă în fiinţa antagonică. Toată grandoarea şi nimicnicia omului se află în această permanentă îndoială – *la duda*. Însetat de cunoaştere, omul vrea să ştie, lucid, şi atunci raţiunea îi prevesteşte *la nada*. Însetat de nemurire, omul vrea să nu ştie, să creadă doar, şi atunci Credinţa – *la Fe* – îi şopteşte eternitatea. Din această luptă – agonie – neîncetată se naşte sentimentul tragic al

1. *Idem*, *El sentimiento trágico de la vida*, ed.cit., p. 734.

vieții. Unamuno, ca și Kierkegaard, „fratele meu Kierkegaard", cum îl numește el, cunoaște desperarea. Din ea se hrănește. Dar spre deosebire de creștinul culpabil în propria sa conștiință, care este Kierkegaard, Unamuno este un revoltat. Îl citează cu pasiune pe Sénancour: „L'homme est périssable. Il se peut; mais périssons en résistant, et, si le néant nous est réservé, ne faisons pas que ce soit une justice"[1].

Filozofia lui Unamuno devine o filozofie activă pentru împlinirea omului – cu cît mai absurdă cu atît mai grandioasă – pe acest pămînt. Omul își poate depăși condiția. Sentinței „*Vanitas vanitatum et omnia vanitas!*"[2] să-i răspundem: „*Plenitudo plenitudis plenitudinis et omnia plenitudo!*"[3] ...e ceea ce a strigat și Albert Camus în fața absurdului existenței: „Însăși lupta spre înălțimi ajunge spre a umple o inimă omenească. Trebuie să ni-l închipuim pe Sisif fericit"[4].

Unamuno descifrează astfel un sens eroic în sentimentul tragic al vieții. „A fi pus în lumină acest eroism și a fi identificat în el eticitatea constituie aspectul cel mai prețios și cel mai rodnic al gîndirii lui Unamuno"[5].

---

1. *Idem, op.cit.*, p. 768.
2. *Idem, Plenitud de plenitudes y todo Plenitud!* (eseuri), vol. I, p. 573.
3. *Ibidem.*
4. Albert Camus, *Le mythe de Sisyphe*, Gallimard, Paris, 1942, p. 166.
5. Nina Façon, art.cit., p. 15.

Umanismul fundamental al lui Unamuno („...omul concret, în carne și oase, este subiectul și în același timp supremul obiect al oricărei filozofii..."[1]) îi luminează intens sfîșietoarea lui filozofie, amestec bizar și emoționant de idealism subiectiv și de agnosticism cu un raționalism agonic și o sete de cunoaștere dramatică. Idealismul lui Unamuno „nu înseamnă idealism cu perspective solipsiste, ci îmbogățire a universului de sens uman sau valorificare a existenței numai întrucît ea este existență străbătută de omenesc"[2].

*

Agonia fundamentală din care derivă sentimentul tragic al vieții capătă la Unamuno forme acute, obsedante. Ajunge la limitele rațiunii și ale credinței, acolo unde ele se exclud una pe cealaltă și nu mai rămîne nimic, decît durerea și spaima. Se simte invadat de un „sentiment hipnotic al lumii și al vieții"[3], mai tulburător încă în concluziile lui, decît la Calderón și Shakespeare. Ca și magul lui Borges, magul ruinelor circulare, Unamuno descoperă halucinant „condiția sa de simplu simulacru"[4].

---

1. Unamuno, *Sentimiento trágico*..., ed.cit., p. 730.
2. Nina Façon, art.cit., p. 16.
3. Unamuno, *Plenitud*..., ed.cit., p. 583.
4. Borges, „Ruinele circulare", în *Secolul XX*, nr. 9, 1967, p. 85.

Abdicarea lui Unamuno de la absolut și etern la relativ și efemer este rebelă și grandioasă prin efectele ei creatoare. Se sprijină pe imaginație și pe o vrere fanatică; dacă însăși conștiința noastră e un vis – al cui? –, atunci să ne visăm viața care este vis, să ne imaginăm, să ne facem, să existăm prin noi și să impunem visul visat de noi, chiar atunci, mai ales atunci cînd noi încetăm să mai fim visați, altora, care astfel vor visa din nou visul nostru re-creîndu-ne, prelungindu-ne viața atîta vreme cît există visul pe pămînt, adică viața, conștiința, adică semenii.

Nevoia de ceilalți oameni devine o determinare ontologică: „Eu și lumea ne creăm reciproc"[1]. Unamuno nu-și poate imagina omul în afara societății, nici ca individ existent și nici ca mit sau legendă. Se poate afirma deci, așa cum susține Meyer, că Unamuno „se află față de idealismul individualist într-o situație echivalentă cu antipozii"[2].

*

Prologul acestor nuvele „este romanul romanelor mele", spune Unamuno; „de asemenea și explicarea felului meu de a scrie romane". Sensul acestor afirmații reprezintă

1. Unamuno, *Civilización y cultura* (eseuri), vol. I, p. 305.
2. François Meyer, *La antología de Unamuno*, Gredos, Madrid, p. 76.

concluzia implicită a viziunii hipnotice a lumii lui Unamuno.

Unamuno real – umbra unui vis – vrea să se transforme într-un Unamuno personaj de roman, ca să-şi impună visul („Don Quijote este tot atît de real ca şi Cervantes"). Unamuno personajul se obţine nu prin reducere, ci prin sinteza tuturor personajelor antagonice prezente în operele sale, „autobiografii", cum le numeşte Ricardo Gullón. Romanul său interior de agonie le creează pe toate celelalte şi e cuprins în ele.

„Personaj tragic... în stare să fie romancier", Unamuno este personaj declarat în Prolog (romanul romanelor mele), dar superior celorlalte personaje – creator al lor –, de fapt este în acelaşi timp propriul său creator (să ne visăm viaţa), creatorul personajului Unamuno.

Semnul de egalitate pus între o persoană reală şi un personaj fictiv, de roman, este ilustrat în ciudatul său roman intitulat *Cum se face un roman* (se face ca viaţa, nu se scrie) şi, mai mult decît atît, superioritatea supravieţuirii personajului este demonstrată în romanul *Negura*.

Unamuno îl citează în acest sens pe Pirandello, în articolul intitulat *Pirandello şi eu* (1922): „...cînd ai norocul să te naşti personaj viu, poţi rîde de moarte... Artistul, scriitorul, meschinul instrument al acestei creaţii va muri; dar odrasla sa nu va muri". Nu este vorba însă de vreo influenţă, ci doar de o similitudine de concluzii: lecturile lui Unamuno din Pirandello sînt posterioare *Negurei*.

*

Preocupările existenţiale exprimate ca atare în eseuri sînt fundalul şi leitmotivul tuturor celorlalte lucrări ale lui Unamuno. Consecinţa estetică va fi un alt tip de realism – teoretizat în Prologul acestor nuvele – greu de împăcat cu modelele teatrului sau romanului tradiţional.

Plecînd de la o anecdotă autentică (o relatează în *Negura*), după care poetul Manuel Machado citind cuiva un sonet de-al său în alexandrini, la protestul acestuia cum că n-ar fi fost un sonet, Machado îi răspunde că, într-adevăr, nu e un *soneto*, ci e un *sonite*, Unamuno îşi va numi tragediile *trigedias* în loc de *tragedias*, iar romanul *Negura*, *nivola* în loc de *novela* (roman în spaniolă se spune *novela*): denumirea, care constă într-un joc – simplă schimbare de vocală –, e o ironie la adresa celor care o vor lua în serios – „criticii" – şi demonstrează dispreţul lui Unamuno faţă de rigiditatea tradiţionalismului în ceea ce priveşte genurile literare.

Noutatea felului lui Unamuno de a scrie – face – romane constă în investigarea exclusiv ontologică a realităţii. Totul porneşte de la fiinţa existentă şi se întoarce la ea. Fiinţa existentă este dezveşmîntată de tot ceea ce înseamnă adaos, adică aparenţă. Este pur şi simplu o conştiinţă agonică în ea însăşi şi antagonică faţă de celelalte fiinţe, la fel de dezveşmîntate ca şi ea.

Personajele din *Nuvelele exemplare*, chiar dacă nu sînt conştiente de frămîntarea lor ontologică, acţionează numai din acest imbold. În primul rînd, protagoniştii sînt agonişti care vor să fie. În cel mai profund sălaş al înlăuntrului lor ei ştiu că numai aşa – vrînd – ei există, persiflînd negura.

Teoretic, problema este enunţată în Prolog: „Există numai ceea ce acţionează"; omul „cauză", „creatorul" este cel „care vrea să fie sau cel care vrea să nu fie".

Această esenţială vrere – neapărat transformată în acţiune – constituie o obligaţie pentru salvarea ontologică.

„Dacă substanţa fiinţei mele este însăşi insubstanţialitatea ei, trebuie să convenim că singurul ei mod de a fi este... să fie pur şi simplu ca o năzuinţă, nimic altceva decît voinţă în acţiune."[1]

Voinţa devine astfel esenţa dramaticei fiinţe de ficţiune. Visul se întrupează în voinţă, care în *Nuvelele exemplare* capătă parcă volum şi greutate. Grele de voinţă, personajele protagoniste îşi demonstrează viabilitatea exclusiv prin ea. E o luptă – agonie – rebelă împotriva condiţiei fictive a omului. În sensul acesta se poate face o apropiere între agoniştii *Nuvelelor exemplare* şi rebelii împotriva tenebrelor – metaforă a inconsistenţei vieţii – din teatrul lui Buero Vallejo.

Acel gînd generos al lui Don Quijote: „Fiecare om este odrasla faptelor sale" – onoarea e

1. Meyer, *op.cit.*, p. 72.

virtute, și nu aparență socială – devine la Unamuno un crez pe care se clădește existența: ființa concretă este: „odraslă a actelor sale" – acte în sens de voință în acțiune.

Unamuno face în Prologul nuvelelor o completare esențială, conformă viziunii sale, teoriei lui Oliver Wendell Holmes dintre cei trei Ion și cei trei Toma: Ion sau Toma (omul) „real cu adevărat", „creatorul" (visătorul) este „cel care vrea să fie" sau „cel care vrea să nu fie", adică „omul volitiv și ideal – de idee voință sau forță". Acest om – persoana – esență ascunsă, pornită din adîncurile ființei, se află în veșnică devenire, fidelă *fondului etern*; este o esență fluidă, energie aproape, care nu se poate capta în întregime în nici un fel. Trece dincolo de subconștent, în straturile cele mai personale ale ființei – este însăși „efervescența creatoare". Este eul „ultim, intim și suprem", imposibil de cuprins în toată complexa sa mișcare. Își păstrează veșnic misterul, o anumită opacitate, cum îl definește Julián Marías vorbind despre romanul personal, de tip existențial, al lui Unamuno.

Persoana se poate intui prin personaj, adică prin cel care sîntem în viața cotidiană, reală (pentru) Unamuno „aparențială". Personajul reprezintă doar ceva din persoana existentă (de aceea, Unamuno, personajul, se întreabă în Prolog: „Și acest eu ultim, intim și suprem... cine este?").

De cele mai multe ori în viață, creatorul, persoana, se găsește într-o poziție antagonică față de personaj. Din acest antagonism se naște tragedia cea mai adevărată.

Astfel, Raquel, persoana, cea care vrea să fie mamă se află într-un antagonism dramatic cu Raquel, văduva sterilă, personajul. „Infernul este un pîntec steril!", strigă ea. Agonizează obsedant, fanatic ca să scape de acest infern care o ucide, arătîndu-i că nu este ceea ce ar vrea să fie, că nu este decît ceea ce cred oamenii ceilalţi despre ea, adică Raquel văduva, sterilă, dar ea vrea să fie Raquel mama! Toată substanţa ei se află în această vrere. Raquel este – conform împărţirii lui Unamuno făcută categoriilor omeneşti – o fiinţă *care vrea să fie*, caracterizată prin *voinţă*.

Protagonistul nuvelei *Două mame* este de fapt voinţa ei, agonică şi antagonică cu realitatea.

Unamuno nu face nici în cazul acesta – cum bine observă Julián Marías referindu-se în general la romanul pe care îl denumeşte *personal* al lui Unamuno – analize psihologice; autorul ajunge la însuşi *modul de a fi*, de a exista, al fiinţei. Poate că s-ar putea spune că analiza sa este o analiză ontologică, mult mai profundă decît cea fizică, biologică sau psihologică – caracteristice romanului realist tip secolul al XIX-lea. Unamuno adînceşte astfel analiza personajelor, sărăcindu-le însă de complexitatea vieţii raporturilor sociale. „Nu cuprind omul complet."[1] Renunţă la orice fel de alt peisaj în afară de cel sufletesc: „agonistul cuprinde întreg prim-planul astfel încît

1. Eugenio de Nora, *La novela española contemporanea*, vol. I, Gredos, Madrid, 1958, p. 27.

fundamentul este uitat"[1]. Analiza sa ajunge la „stratul profund al sufletului sau al personalității, mult mai profund decît orice sentiment"[2].

Raquel nu are sentimente; are obsesii de maternitate care nu provin nici din dragostea pentru bărbatul de lîngă ea și nici din duioșia pentru copii. Copilul înseamnă pentru ea împlinirea unei vreri fără preget, tăinuite „în inima sufletului". Din neîmplinirea vrerii ei nu se naște tristețea sau mîhnirea sau durerea, ci un soi de fanatism distrugător pentru tot ceea ce nu e vrerea ei. Agonia ei provine dintr-o nerealizare ontologică. Și atunci cînd vrerea ei se împlinește, ea nu arată semne de fericire sau bucurie. Rămîne neschimbată. Perseverează în vrerea ei de maternitate. Pune posesiune, avid, pe ființa care înseamnă îndeplinirea ideală a obsesiei ei dintotdeauna, precum și obiectul perseverării ei în a fi ceea ce a devenit; mamă prin spirit și voință. Raquel mama – *persoana* – a înfrînt-o pe Raquel văduva sterilă – *personajul*.

„Re-creînd-o" pe Raquel cea creată de Unamuno, cititorul atent ar putea conchide că ea simbolizează pregnant agonia „omului volitiv", precum și năzuința acestuia de a distruge antagonismul existent între esență și aparență, persoană și personaj.

Antagonismul pe care-l descifrăm în cazul Raquelei este deci un antagonism personal:

---

1. Mannuel Alvar, *Acercamientos a la poesía de Unamuno*, Tenerife, 1964, p. 31.
2. Julián Marías, *Miguel de Unamuno*, Austral, Madrid, 1965, p. 54.

cele două părți opuse se află în una și aceeași persoană. În cazul Raquelei e și firesc să fie așa: vrerea ei este atît de obsedantă prin esențialitatea ei încît ea își arogă dreptul să decidă de destinele altor euri, anulînd de la început orice antagonism – ciocnire – posibil între ea și ceilalți.

Eul ei invadează avid spațiul eului care trăiește în preajma ei. Absoarbe din don Juan „esențialul vieții lui, nu ceea ce este trecător".

„Femeia asta mă va ucide", gîndește don Juan. Spațiul lui se restrînge din ce în ce, esența lui – *voința* – este devorată de Raquel. Eul lui se înstrăinează, voința Raquelei – deci a altui eu – devine esența lui, neadevărată, pentru că el nu o vrea, îi este impusă.

Interesantă este apropierea care s-ar putea face între don Juan al Raquelei și don Juan din teatrul baroc, eroul lui Tirso de Molina, chefliul Sevillei. În eseul intitulat *Despre Don Juan*, Unamuno consideră că acest libertin se caracterizează prin „incapacitatea de a gîndi".

În nuvela *Două mame*, Unamuno răstoarnă mitul celebrului don Juan; noul don Juan va fi el sedus de femei și, parafrazîndu-l pe Unamuno, s-ar putea spune că, de data aceasta, don Juan se caracterizează prin „incapacitatea de a voi". Dacă don Juan Tenorio era victimă a „goliciunii inteligenței", cum spune Unamuno, don Juan acesta e victima golului lăsat de voința sa distrusă. Amîndoi eroii sînt deci goliți de esență.

Infernul noului don Juan este sterilitatea sufletului său, incapabil să se făurească, o

sterilitate mai cumplită decît cea fizică, deci după Unamuno *aparenţială*, a Raquelei. I s-ar putea spune şi lui, aşa cum îi spunea Carolina de Lumbría lui Tristán, că este „omul care a căzut", adică cel care a păcătuit nefăcîndu-şi datoria de om, adică nu a perseverat în a se visa, în a se crea.

De aceea, acel strigăt dulce al femeii mame a bărbatului ei prin copiii născuţi din amîndoi „Copilul meu!" înseamnă pentru don Juan moartea. Bărbatul care s-a creat, atunci cînd are un copil sau numai cînd visează la copilărie, urcă spre izvorul fiinţei devenirii lui şi se simte purificat dîndu-şi seama de existenţa fondului său etern, acea *intraistorie* care înseamnă esenţă imuabilă pentru individ şi tradiţie esenţială şi eternă pentru un popor. (Tema tradiţiei eterne este dezvoltată de Unamuno în eseul *Esenţa Spaniei – En torno al casticismo*[1]). Dar don Juan nu s-a creat pe sine, n-a devenit, de aceea revenirea la sursă îl înspăimîntă prin golul pe care îl descoperă.

„De ce mi-ai sorbit măduva voinţei? De ce m-ai făcut să ajung ca o paiaţă?... Îmi mai aparţin eu oare? Mai sînt oare eu însumi? De ce mi-ai furat trupul şi sufletul?"

Şi atunci, Juan „care acum nu mai era deloc don, ci numai Juan" – eu golit şi prădat – găseşte în el puterea să iasă din crepuscular, năzuind spre izbăvirea din infern. Începe să

1. Problema tradiţiei şi a nevoii de tradiţie conform viziunii lui Unamuno este discutată de Iorgu Iordan, art.cit., pp. 18, 21-22.

vrea să nu mai fie. Se simte cuprins de nostalgie – Meyer ar numi-o „nostalgie ontologică" – pentru „odihna fără de sfîrşit".

Şi dacă Berta, soţia lui, ar fi fost într-adevăr „angelică", aşa cum o visase el, Juan acum erou al *nonvoinţei*, s-ar putea izbăvi de infernul negăsirii de sine, în pacea braţelor ei. Berta este însă un bizar personaj neliniştit care vrea să fie altcineva decît ea însăşi: vrea să fie Raquel.

Între cele două femei care vor să fie, el, care vrea să nu mai fie – adică vrea pacea –, găseşte, ca singură soluţie de a se salva din infern, moartea.

În fiecare dintre *Nuvelele exemplare* este prezentă moartea. Dar de fiecare dată ea are altă semnificaţie, în acord cu fiinţa căreia îi curmă firul – existenţă sau viaţă.

Pentru Juan, care începuse să-şi construiască un roman de *nonvoinţă*, moartea înseamnă violenţă, brutalitate – sugerate chiar prin posibilul accident sau sinuciderea probabilă din final. Moartea a curmat o conştiinţă îndurerată, deci existentă. Are exact semnificaţia episodului în care don Juan dispare rostogolindu-se în prăpastie. Moartea este, faţă de existenţă, un abis în care se prăbuşeşte fiinţa existentă. Este ultimul şi supremul antagonism de care se ciocneşte existenţa.

Dar moartea poate însemna şi un *„desnacer"* (deznaştere) adică o topire lentă şi firească în nebuloasă, o revenire la o stare prenatală, dulce nirvana.

Blînda Luisa de Lumbría, a cărei maternitate este esenţială şi impresională ca fecunditatea naturii, e firesc ca, după ce şi-a

îndeplinit menirea născînd o ființă, să se topească epuizîndu-se *să deznască*, întorcîndu-se în natură.

Grav și romantic, Unamuno va uni tema morții cu cea a iubirii, în romanul existenței Juliei, „nimic altceva decît o femeie", și a lui Alejandro, „nimic altceva decît un bărbat", adică, amîndoi, *nimic altceva decît doi oameni*.

Dragostea – atunci cînd este vis de iubire – nu mai este un sentiment care trece și vine la suprafața conștiinței și fără să modifice eul celui care visează. Dragostea atunci cînd este iubire nu mai este bucurie și nu mai este tristețe. E însuși un mod de a fi. E definitivă și gravă ca orice determinare ontologică. Prin ea există și moare ființa existentă, prin ea se împlinește și, împlinindu-se, plătește tribut morții, supremă împlinire cînd se naște dintr-o dragoste împlinită.

...Iar dragostea Juliei și a lui Alejandro a fost o iubire împlinită. Amîndoi vor muri din iubire.

Ea va muri – Pygmalion tragic – pentru că și-a topit toată vlaga, toată vrerea, toată esența în imensul efort creator al iubirii, întrupînd visul care este Alejandro, nimic altceva decît omul ei, bărbatul visat, creat de ea. Moartea ei înseamnă dăruire și creație, integrîndu-se astfel în eternul ciclu al existenței. Și dacă moartea Luisei, simbol al fecundității impresionale – maternitate carnală –, înseamnă un dulce *desnacer*, moartea Juliei înseamnă încununarea sublimă a conștiinței umane care și-a depășit conștiința efemeră și s-a salvat de neant, întrupînd ea însăși vise. De aceea,

murind, Julia va fi mai strălucitor de frumoasă, ca niciodată. Moartea ei este rodul unei împliniri.

Moartea lui Alejandro e o consecinţă firească a morţii Juliei, cea care-l crease şi care astfel, prin iubire, îi susţinea existenţa.

Aparent, Alejandro este protagonistul volitiv al povestirii. (Istoricul literar Eugenio de Nora îl consideră chiar un volitiv cu nuanţe patologice.)

Dar la o analiză mai profundă (doar în parte realizată de Ricardo Gullón) şi ţinînd seama de acele patru poziţii volitive imaginate de Unamuno şi care definesc marile categorii omeneşti, considerăm că Alejandro Gómez apare ca exterior acestora; în analizarea voinţei (*voluntad*) şi nonvoinţei (*nonvoluntad*), amîndouă categoriile opuse *crepuscularului* nebulos al lipsei de voinţă, Unamuno se referea la aspiraţiile volitive esenţiale, deci profund interioare, ţinînd de însăşi rădăcina eului. Or, vrerea lui Alejandro este pur exterioară. El vrea să fie omul „cu un destin fabulos". Nu cunoaşte – pînă a o iubi pe Julia – agonia interioară, cunoaşte doar lupta pentru putere socială; şi antagonismele lui vor fi tot exterioare, „plebeul" împotriva nobililor. Prin această exterioritate a luptei şi ciocnirilor sale, Alejandro se înrudeşte cu fata cea mare a marchizului de Lumbría, Carolina.

Alejandro, simţindu-şi neputinţa interioară, abuzează, tot exterior, de acel infatuat „Eu!" – de fapt, plin de temeri. Afirmaţia lui: „eu nu sînt nimic altceva decît un bărbat şi jumătate" se referă la personajul care este el, şi nu la

persoana lui, încă neîntregită. Se va întregi prin Julia.

Numai iubirea Juliei, agonia ei interioară, toată îndreptată către el, îl va crea ca ființă existentă și, implicit, agonică în vrerea ei de a persevera în ceea ce a devenit: un vis de iubire, capabil în sfîrșit de iubire. Încercările lui disperate de a o salva pe Julia de la moarte nu sînt altceva decît tocmai această vrere frenetică de a persevera în sine însuși. Pentru că el este Julia și Julia este el. Fuziunea lor este completă. S-au creat și re-creat unul pe celălalt. Contopirea lor este pregnant redată în scena agoniei biologice a Juliei.

Julia, cea care moare, e toată o șoaptă și un susur, iar Alejandro, cel care nu moare, izbucnește „în hohote care păreau un horcăit". Semnele morții biologice trec de la unul la celălalt fiindcă el („nimic altceva decît... ceea ce tu m-ai făcut să fiu") este ea și ea este el.

*

Vrînd să respectăm omagiul adus de Miguel de Unamuno celuilalt mare Miguel – de Cervantes Saavedra – am păstrat în traducerea românească a titlului volumului de față exact nomenclatura care se potrivea istorisirilor lui Cervantes: *nuvele*.

Într-adevăr, Cervantes a fost primul – și mîndru de această izbîndă – care a introdus în Spania modelul de istorisire scurtă „*novella*" tip Boccaccio.

Ioana Zlotescu

Cuprins

Cîte ceva din viaţa prea plină
a lui don Miguel de Unamuno
(Notă bio-bibliografică) 5

Prolog 19

Două mame 33

Marchizul de Lumbría 71

Nimic altceva decît un bărbat 90

Agonie şi antagonism
(Postfaţă) 145